

**1943-1944 YILLARINDA SOVYETLER BİRLİĞİNDEN SÜRGÜN EDİLEN
HALKLARIN SÜRGÜNÜNÜN VE GERİ DÖNÜŞ DÜZENLEMELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ; AHISKA, KIRIM VE
KARAÇAY-MALKAR SÜRGÜNLERİ ÖRNEKLERİ**

T.C. BAŞBAKANLIK

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Uzmanlık Tezi

Gürkan POLAT

Tez Yöneticisi:

Yrd. Doç. Dr. Ali ASKER

Nisan 2014

ANKARA

Gürkan POLAT tarafından hazırlanan “1943-1944 Yıllarında Sovyetler Birliğinden Sürgün Edilen Halkların Sürgününün Ve Geri Dönüş Düzenlemelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi; Ahıska, Kırım Ve Karaçay-Malkar Sürgünleri Örnekleri” adlı bu tezin uzmanlık tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Ali ASKER

Tez Yöneticisi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Gürkan POLAT

ÖZET

1943-1944 YILLARINDA SOVYETLER BİRLİĞİNDEN SÜRGÜN EDİLEN HALKLARIN SÜRGÜNÜNÜN VE GERİ DÖNÜŞ DÜZENLEMELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ; AHISKA, KIRIM VE KARAÇAY-MALKAR SÜRGÜNLERİ ÖRNEKLERİ

POLAT, Gürkan

T.C BAŞBAKANLIK

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Uzman Tezi

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç Dr. Ali ASKER

Çeçenler, İnguşlar, Malkarlar, Karaçaylar, Kalmıklar, Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıskalılar.

II. Dünya savaşı sırasında Sovyetler Birliğinin sürgün ettiği bu sekiz topluluktan sadece Ahıskalılar halen ata yurtlarına geri dönüş mücadelesi vermektedirler. 1956 yılında Yüksek Sovyet Kararı ile Çeçenler, İnguşlar, Malkarlar, Karaçaylar ve Kalmıkların geri dönmesine izin verilmiş, Volga Almanları Sovyet döneminin sona ermesi ile Almanya'ya dönmüş ve Volga bölgesine dair talepte bulunmamış, Kırım Tatarları ise yine Sovyetlerin dağılışı müteakiben Kırım'a dönmeye başlamışlardır. 15 Kasım 1944'te sürgün edilen Ahıskalılar ise Gürcistan'ın 2007 yılında çıkarmış olduğu "Yirminci Yüzyılın Kırklı Yıllarında Sovyetler Tarafından Gürcistan'dan Sürülen Şahısların Geri Dönmesi Hakkında" kanuna rağmen bireysel çabaların haricinde halen Ahıska'ya yerleşememiştir. Bu çalışma, Kırım Tatarları, Karaçay-Malkar Türkleri ve Ahıska Türklerinin sürgünlerini ve geri dönüş mücadelelerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürgün, Geri Dönüş, Ahıska, Kırım, Karaçay-Malkar

ABSTRACT

A COMPERATIVE ANALYSIS ON DEPORTATION AND REPATRIATION OF COMMUNITIES DEPORTED BY SOVIET UNION AT 1943-1944: AHISKA, CRIMEAN TATARS AND KARACHAY-BALKAR DEPORTATION CASES

POLAT, Gürkan

Supervisor: Assist. Prof. Ali ASKER

Chechens, Ingushetians, Balkars, Karachays, Kalmyks, Volga Germans, Crimean Tatars and Ahıska Turks.

Of those eight communities, which are all deported by USSR, it is the only Ahıska Turks still struggle to repatriate their own land, i.e. Ahıska region. Chechens, Ingushetians, Balkars, Karachays and Kalmyk were able to repatriate with the Supreme Soviet decree in 1956, Volga Germans resettled to Germany after collapse of USSR, and Crimean Tatars began to repatriate after 1989. Despite the law “On Repatriation of Persons forcefully sent into exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40’s of the 20th Century” enacted in 2007 by Georgia, Ahıska Turks couldn’t fully repatriate, other than individual attempts. This thesis tries to examine deportation and repatriation of Crimean Tatars, Karachay-Balkars and Ahıska Turks, on comparative analysis.

Keywords: Deportation, repatriation, Ahıska, Crimean Tatars, Karachay-Balkars

TEŐEKKÖR

Çalışmanın baőından sonuna değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren değerli hocam Ali ASKER'e teőekkÖrü borç bilirim. Kıymetli eőim Nur POLAT'a çalıőmam boyunca gösterdiği anlayıő için ayrıca teőekkÖr ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1 GİRİŞ: SÜRGÜN VE SÜRGÜN SOSYOLOJİSİ	1
1.1 Politik ve Sosyolojik Bir Vaka Olarak Sürgün.....	1
1.1.1 Göçler-Zorunlu Göçler-Sürgün	1
1.1.2 Tarih Boyunca Sürgünler	4
1.1.3 Sürgün Sosyolojisi	7
1.2 Sovyetler Birliğinin Milliyetler Politikası.....	11
1.2.1 SSCB'nin Kuruluşu	11
1.2.2 SSCB'nin Milliyetler Politikası.....	20
2 1943-1944 SÜRGÜNLERİ VE SONUÇLARI	33
2.1 Karaçay Malkar Türklerinin Sürgünü.....	33
2.2 Kırım Tatarlarının Sürgünü	45
2.3 Ahıska Sürgünü.....	64
2.4 Sürgünün Sosyal, Siyasal ve Teritoryal Sonuçları	71
3 GERİ DÖNÜŞ MÜCADELELERİ.....	80
3.1 Karaçay-Malkarların Geri Dönüşü	80
3.2 Kırım Tatarlarının Geri Dönüşü	81
3.3 Ahıska Türklerinin Geri Dönüşü	95
4 SONUÇ.....	116
EKLER.....	125
EK-1 1994 Protokolü	125
EK-2 9 Aralık 1996 Tarihli ve 802 Sayılı Başkanlık Kararnamesi - Gürcistan'dan Sürgün Edilen Mesketlerin Geri Dönüşü İle İlgili Sosyal Ve Yasal Sorunların Çözümüne Dair Devlet Programı.....	127
EK-3 14 Mart 1999 Tarih ve 104 sayılı "1940'lı Yıllarda Gürcistan'ın Güneyinden Sürgün Edilen Nüfusun Rehabilitasyonu Ve Geri Dönüşü İçin Hükümet Komisyonu Oluşturulmasına Dair" Başkanlık Kararnamesi	129

EK-4 20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliği Tarafından Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden Zorla Sürgün Edilen İnsanların Geri Dönüşü Hakkında Kanun	132
EK-5 2 Temmuz 1992 Tarih Ve 3835 Sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü Ve İskânına Dair Kanun	141
EK-6 Reşit Seyfatov'un Leonid Brejnev'e Mektubu.....	143
EK-7 Reşat Seyfatov'un BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'e Mektubu.....	144
EK-8 Reşat Seyfatov'un Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e Mektubu.....	145
EK-9: 1941-1945 Sovyet Sürgünleri Haritası	146
EK-10 Dünyada Yaşayan Ahıskalılar (Harita)	147
EK-11 Kronoloji.....	148
KAYNAKÇA.....	152

1 GİRİŞ: SÜRGÜN VE SÜRGÜN SOSYOLOJİSİ

1.1 Politik ve Sosyolojik Bir Vaka Olarak Sürgün

1.1.1 Göçler-Zorunlu Göçler-Sürgün

Sürgün, Türkçe sözlüklerde “Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, sürülme işi, nefiy ve bir kimsenin sürüldüğü yer” olarak geçmektedir (TDK, 2013). Arapçada *nefy*, İngilizcede *exile*, *deportation*, Fransızcada ise *bannissement*, *déporté*, *exilé* kavramları karşılık olarak kullanılmaktadır. Sürgünler literatürde zorunlu göçlerin bir türü olarak incelenmektedir.

Gönüllü süreçlerde yaşanan göçlerle zorunlu olarak gerçekleşen göçler arasındaki bireylerin veya toplulukların bunlardan etkilenme dereceleri hakkındaki doğal olarak bir fark bulunmaktadır. Bu bağlamda zorunlu göçlerde en çok etkilenen kesimin toplumun en marjinalleşmiş kesimleri olduğu görülmektedir. Bunlar azınlık mensupları, vatansızlar, yerli halklar ve en önemlisi de siyasal iktidar yapısından dışlanmış olanlardır. Zorunlu göç bu niteliklerin herhangi birine sahip bireylerin, güvensizlik ve belirsizlik içerisinde yurtlarını terk etmeleridir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Ofisinin 1997 yılında yayınlamış olduğu Dünya Mültecilerinin Durumu başlıklı raporda zorunlu göçler söz konusu olduğunda karşımıza çıkabilmesi muhtemel türleri “sığınmacı akını, toplu sınır dışı etme, etnik temizleme, doğal afetler yüzünden yerinden edilme, kalkınma programlarının uygulanması sonucu yerinden edilme, nüfus aktarımı, nüfus mübadelesi, isteğe aykırı biçimde yurduna geri gönderme ve zorunlu geri dönüşler” şeklinde sınıflandırmaktadır (BM, 1997).

Bir başka kaynağa göre zorunlu göç türlerinin çeşitleri sınırlarını tam olarak çizmenin zor olmasıyla birlikte şu şekildedir (Sağır, 2012):

1. Geliştirme ve kalkınma projeleri kapsamında her yıl milyonlarca insan yer değiştiriyor. Dünya bankası bu sayıyı bir yılda 10 milyon olarak belirlemiştir. Barajlar, havaalanları, koruma ve sit alanları, oyun parkaları, lüks konutlar ve yollar bu tür zorunlu göçlerin temel kaynağı olmaktadır.
2. Birçok kişi çevrenin bozulması doğal afetler, endüstriyel kirlilikler başta olmak üzere pek çok nedenden dolayı göç etmek zorunda kalıyorlar.
3. Uluslararası sınırların ötesinde gerçekleşen sömürü amaçlı insan ticareti de bir zorunlu göç türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zorunlu göçler konusunda iki temel ayrım karşımıza çıkmaktadır; bu kavramlardan biri mültecilik diğeri ise sürgündür. Zorunlu göç kategorisinde değerlendirilen mültecilik ve sığınmacılık, çeşitli nedenlerle insanları, ülkelerinde baskı görmeleri nedeniyle, ülkeyi terk etmek zorunda bırakan bir olgudur. Mültecilerin, sığınmacıların öncelikli amacı can güvenliği ve emniyet içerisinde hayatlarını yaşamaktır (Buz, 2004).

Yürükel sürgünü, “kendi ülkesinden, malından, mülkünden, kültüründen, sosyal yaşantısından, ailesinden ve mensup olduğu toplumdan koparılmaya” olarak tanımlamaktadır (Yürükel, 2004). Sürgün bir diğer tanımlamada sistemli bir şekilde yapılan tehir ve yerleştirme yöntemlerini kapsadığı şeklinde betimlenmektedir. Buna göre “devlet, lüzum gördüğü zaman mükellefiyetleri olmayan halk üzerine mükellefiyetler koyduğu gibi, onları icap eden yerlere yerleşmek üzere gönderebilirdi” (Arslan, 2001).

Ülken'e göre ise sürgün, toplumda bir kimse veya bir topluluğun toplum içinde yalnız bırakılması ve yerinden uzaklaştırılması, bazen toplum dışına çıkarılması demektir. Bu bağlamda yazar "Sürgün"ün çoğu kere siyasi olduğunu savunmaktadır (Ülken, 1969).

Sürgünün temel hedefi kişiyi evinden ve yurdundan uzaklaştırmak onu boşlukta dayanaksız bırakmaktır. Böylece sürgüne gönderilen kişi ya da topluluk; "köksüz, yerinden edilmiş, yabancılaşmış ve korkmuş" bir kimse olmak zorundadır (Sağır, 2012).

Tekeli'ye göre insanların gönüllü olmayan yer değiştirmelerinin devletin belli amaçlarını gerçekleştirmek, savaşlar sonucunda yeniden uyum ve doğal afetin sonuçlarından kaçınmak olmak üzere üç farklı kaynağı bulunmaktadır (Tekeli, 2008). *Dünya Mültecilerinin Durumu* başlıklı raporda sürgün karşımıza tarihte sömürücü ve otoriter devletlerin sürekli kullandığı bir yöntem olarak çıkmaktadır. Bu devletler, vatandaşları üzerinde tasarruf hakkı gördüğünden yer değiştirme konusunda devletin kendiliğinden hak sahibi olduğunu kabul ederler (Sağır, 2012b).

Tarihçiler halkların sürgün zorunluluğunu üç ana başlık altında incelemektedirler. Birincisi, Filistinliler ve bir zamanlar Yahudilerin durumu gibi, bir vatana sahip olmama durumudur. İkincisi, geçici bir güçlük ya da baskı sonucu göç edilmesi zorunluluğudur. İç savaş sonrası ülkelerini terk eden Yunanlılar, Vietnamlılar, İrlandalılar ve Basklar bu kategoride incelenmektedirler. Üçüncü neden ise, anavatanındaki ekonomik yetersizlik ya da hayat modelinin doyurucu olmamasıdır. Lübnan ve Hint diasporaları bu şekilde yorumlanmaktadır. Sovyet sürgünleri ise ayrıca özel bir anlama sahiptir. Burada ise sürgünler, devletin ideolojik araçlarıyla

topluluklar üzerine kurduğu baskının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağır, 2012).

Sürgün kavramı ilk olarak bireysel ceza olarak ortaya çıkmıştır (Sarısır, 2006). Bu bağlamda sürgün, bir kişinin politik ya da adi suçlardan, özellikle de şahıslara karşı işlenen suçlar nedeniyle genelde otoriteler tarafından kendi ülkesinden zorla ya da rızasıyla, geçici ya da daimi olarak uzaklaştırılarak cezalandırılmasını kapsamaktadır.

Sürgün kurumunun işletilmesinde diğer bir unsur ise politik nedenlerle devlete karşı işlenen suçun cezasının sonucu olarak, grupların ya da otorite tarafından sakıncalı bulunan kişilerin sürgüne gönderilmesiydi. Bu çeşit sürgünlerde genellikle cinayetin işlendiği mahal ve diğer veriler daha ayrıntılı ele alınarak özel kanunlar çerçevesinde suçlu cezalandırılırdı (Sarısır, 2006).

1.1.2 Tarih Boyunca Sürgünler

Sürgün cezasının ilk uygulamalarında bireysel olarak kaldığı ve bir şehirden atma eylemi niteliği taşıdığı görülmektedir (Sarısır, 2006). Sürgün uygulaması, gelişmiş şehir devletlerinde ve Roma devrindeki bölgesel devletlerde zirveye ulaştığını göstermektedir. Bazı etnik ve dini grupların tarih boyunca sürekli sürgünlerle karşımıza çıktığı görülür. Yahudi toplumu bu gruba verilecek ilk örneklerdir. Hatta diaspora çalışmalarında ilk sürgün diasporası olarak da milattan önce XI. Yüzyılda gerçekleşen Babil'den sürülen Yahudilerden bahsedilmektedir. Yahudilerin sürgün edilme nedenleri dini, iktisadi ve sosyal sebepler olmak üzere üç ana başlıkta incelenebilir. Ancak din konusu genel sebep olarak göze çarpmaktadır.

Yahudilik dini toplumu içine kapanık olarak yaşamaya bir nevi mecbur bırakmaktadır. Yahudiler yaşadıkları yerlerde diğer toplumlardan kendilerini soyutlamış, ayrı mahallelerde daha kapalı ve ilişki kurmamaya özen gösteren bir hayat tarzı benimsemişlerdir (Sağır, 2010).

Yahudiler tarih boyunca sürgün hayatı yaşamış olmalarına rağmen II. Dünya Savaşı'ndan sonra soykırım kelimesini daha çok kullanmaya başlamıştır. "Soykırım" kavramı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sının Yahudilere uyguladığı sistematik kırımını tanımlamak üzere düşünülmüş ve ortaya çıkmış hukuki bir kavramdır. Polonya asıllı Yahudi Amerikalı hukuk profesörü Raphael Keplin "Genocide" kavramını önermiş ve bu kavramın devletler hukukuna girmesini sağlamıştır. Bu anlamı ile soykırım-genocide terimi sadece bu özel tarihsel vaka için kullanılabilir. Bugün için soykırım suçunun hukuki tanımı, sadece 1948 yılında kabul edilen ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nin 2. maddesinde yer almaktadır (Johnson, 2000).

Özellikle Batı literatüründe Yahudilerden sonra sürgünlerle özdeşleşmiş diğer bir topluluk olarak karşımıza Ermeniler çıkmaktadır. Ermeni toplumu aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Tehcir ile gündeme gelmektedir. Tarih boyunca yaşadıkları bu durumun, Osmanlı Devleti'nin son döneminde siyasi bir niteliğe bürünerek farklı bir biçimde gündeme geldiği ve bu konuda geniş bir literatürün oluştuğu görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda sıklıkla sürgün ve tehcir kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin yaşadıkları yerlerden çıkarılması o dönemin siyasi ve sosyal

şartlarında dolayı özel bir kanunla geri dönme serbestliği kendilerine tanınarak uygulanmıştır (Özdemir & Kemal Çiçek, 2004).

Batıdaki sürgünlere göz attığımız zaman karşımıza köle ticareti çıkmaktadır. Sistematik olarak sömürge bölgelerinden getirdikleri köleleri satan İngilizler sadece XVII. Yüzyıldın başlarında, 150.000 Afrikalıyı gemilerle Amerika'ya ve Karayipler'e köle olarak sürgün etmişlerdir. Avrupalı sömürgeciler, 1640-1650'lerde ortalama her yıl 2.000-3.000 arasında Afrikalıyı köleleştirmişlerdir. 1710 yılında sömürgecilerin işgücü ihtiyaçlarını karşılamak için Afrika'dan sürgün edilen köle sayısı 24.200 kişiyi bulmuştur (Foster, 2002).

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir noktada Müslüman Türklerin çoğu zaman dini sebepler ve kimliklerinden dolayı Balkanlar'da ve Sovyet Rusya sınırlarında yaşadıkları sürgünlerdir. Örneğin Balkan sürgünlere bakıldığında ilk kez Yunanlılar tarafından demografik bir yer değiştirme olarak uygulanan sürgünler, Bulgarlar zamanında ise komünist ideolojinin de etkisiyle Slavlaştırılmaya başlanan ya da yaşadıkları coğrafyadan sürülen insanların hikâyelerine rastlamak mümkündür.

Sovyet Rusya dönemi ise her açıdan dünya tarihini değiştirmiş ve etkilemiş bir devletin tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Stalin'in döneminde artan Nazi tehlikesine karşı önce Almanlara uygulanan zorunlu göç ve sürgün politikası, 1940-1944 yılları arasında hemen hemen bütün Slav olmayan unsurlara uygulanmıştır. Sovyetler Birliği sürgün uygulamalarına ilk olarak bireysel muhalifleri susturma yöntemi olarak bakmıştır. Kolektifleşmeye geçişle beraber bu sefer sosyal sınıflar hedefe alınmış, toprak sahipleri ve "küçük burjuvalar" gulag adı verilen Sibiry sürgünlerine gönderilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise

düşmanla işbirliği gerekçesi ile toplu sürgünler yapılmış, bu kapsamda özellikle Müslüman-Türk kavimlerin sürgünü uygulanmıştır. Bu çalışmada bu sürgünler incelenecek olup, özellikle geri dönüşlerine ilişkin uygulamalar analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.1.3 Sürgün Sosyolojisi

Göçler, göç eden topluluklar ve bireyler üzerinde çok çeşitli izler bırakmaktadır. Bu izlerin çeşidi ve şiddetinin belirlenmesinde anavatanları, göç ettikleri yer, buradaki topluluk ve bu topluluğun göçmen topluluğa karşı davranışları ana faktörler olarak göze çarpmaktadır. Özellikle göçler konusunda, devletler tarafından algılanan güvenlik algısı ve ulusal kimliklerin belirsizleşmesi, pek çok topluluk için sürgün ya da göç sonrası siyasi ve sosyal bir tavır belirlemenin temel dinamiği olmaktadır (Sağır, 2010).

Yahudilerin soykırım temelli mağduriyet psikolojileri, Sovyetlerin uygulamış olduğu iskân ve göç politikalarının uluslararası ilişkilerdeki yansımaları, diasporadaki Ermenilerin Amerika'da ve Fransa'da sürekli olarak sürgüne uğradıkları üzerinden Türkiye aleyhine yaptıkları propagandalar, Balkanlar'da etnik çatışmalar sonucu gerçekleşen yer değiştirmeler ve bunların hukuki tartışmaları gibi hemen hemen her alanda karşımıza çıkan tartışmaların kökeninde sürgün ve sürgüne bağlı politik sonuçlar yer almaktadır.

Göçmene kırgınlık ve incinmişlik duygusu yaşatan travmalar nesilden nesile aktararak tarihi arka planın sürekli canlı tutulmasını sağlamaktadır. Sürgünlerde de

sürgün olgusunun topluluğun inşa ettiği kimliğin temel yapıtaşı olduğunu görmekteyiz. Herhangi bir tür kayıp ya da aşağılanma grup üyelerinin savunma mekanizmalarını çalıştırması için yeterli olmakta ve söz konusu grup bu durumda sürgün acısını geri çağırmaktadır (Çevik & Ceyhun, 1995). Bu acı diasporik kimliğin oluşumunda çok ciddi bir yer tutmakta, kimlik bu acı etrafında şekillenmektedir.

Bir toplum için en acı deneyimlerden birisi olan sürgün, toplumlarda yasın yaşanma sürecinin daha da uzun sürmesi gibi bir etki doğurmaktadır. Bu duruma ek olarak sürgünün zaman içerisinde tekrarlanması, söz konusu duyguların daha da yüksek seviyelerde hissedilmesine yol açacaktır (Sağır, 2010). 1944 yılında Ahıska'dan Özbekistan'a sürgün edilen halkın 1989'da Fergana olayları akabinde ikinci defa sürgün edilmesi buna örnek teşkil etmektedir.

Bir halkın tüm dünyaya dağılışını anlatan diaspora kavramı, ilk olarak Babil'den sürgün edilen Yahudi toplumu için kullanılmışsa da, günümüzde daha geniş bir anlam kazanmış, farklı ülkelere dağılan bütün göçmenler için kullanılmaya başlanmıştır (Marshall, 1999). Diaspora mensupları, coğrafi olarak dağılmış olmalarına rağmen ortak bir tarih ve anavatan hakkında ortak bir hafıza ya da beslenen ve korunan hatta çoğu zamanda devam ettirilen sosyal bir kimlik üzerinden bir arada tutulmaktadır (Giddens, 2008).

Diaspora toplumlarının üyeleri çoğu zaman sadece yaşadıkları ülkeye ya da topluma değil, aynı zamanda, tam olarak olmamakla birlikte, yerleştikleri ülke, devlet veya milletle de bir bağ kurmakta, belirli bir aidiyet söylemleri geliştirmektedirler. Bu sırada diaspora toplumu vatanları ile irtibatlarını devam

ettirmektedir; bir geri dönüş fikri yaşatmakta, anavatanlarındaki muhtelif ‘dava’lara ya da mücadelelere maddi yardım yapmaktadır. (Yuval-Davis, 2008).

Diasporada “ev” olgusu ise önemli bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. “Ev” olgusu özlemi temsil ederken, aynı zamanda şimdiye ve buraya ait olmamayı, geçmişe ait olan hayatları da sembolleştirmektedir. Diasporanın oluşumunda da evden ayrı olmanın verdiği etki ile bir kimlik oluştuğu görülmektedir. Benzer acılar yaşayan ve aynı kaderi paylaşan insanların arasında oluşan iletişim ağı, köken kültüründen uzak olmanın yarattığı sosyo-kültürel boşluğu doldurmaya dönük olarak da oluşturulmaktadır (Sağır, 2010).

Diaspora kavramının sürgün cemaatler için kullanılmasının 1990’larda gerçekleştiği görülmektedir. Daha önce bu konudaki tanımlama ihtiyacı “muhaceret” kavramı ile karşılanmaktaydı. Diaspora kavramının sürgün halklar için yaygınlaşmasında iki etken belirleyici olmuştur. Bu etkenlerden birincisi, 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte “anayurt” ve “anayurt dışı” arasındaki ikilik (veya ikilemin) daha açık bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu durumda, bu ikiliği tanımlamak üzere “anayurt” ve “diaspora” kavramları yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İkinci etkense, bu dönemde dünyanın diğer pek çok ülkesinde de yeni diasporaların ortaya çıkmış olmasıdır. Örneğin Türkiye, Ürdün, Suriye, İsrail, Almanya gibi ülkelerde Çerkez diasporasının ortaya çıkışı (veya yeniden keşfedilişi) (Sağır, 2010); yine Sovyet Rusya’sı dağılmasında ve hatta Glasnost-Prestroyka döneminde Ahıska, Kırım gibi yeni sürgün olgularının gündeme gelmiş olmasıdır.

Diaspora kimliğini muhafaza etmenin önemli unsurlarından birisi grup içerisindeki iletişim ağlarıdır. Bu iletişim ağları entegrasyon ve asimilasyona direnmekte bir araç olarak kullanılmaktadır. Diaspora aidiyeti sürekli ayakta tutar. Ancak aidiyet tek başına yaşanan bireysel bir olgu değildir. Diaspora kimliği bireyin ait olduğu cemaate bağlılığı ile orantılıdır. Grup içerisindeki sosyal ve kültürel etkileşim ağları ne kadar kuvvetli olursa diaspora kimliği de o derece güçlü ya da zayıf olabilmektedir (Sağır, 2010).

Yerlerinden edilmiş olan ve anayurtlarına dönüş özlemini duyan siyasi sürgün toplulukları tüm enerjilerini ayırdıkları ülke üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu amaç öylesine belirleyici hale gelmektedir ki; sürgün edildikleri bölgedeki yaşam geçici görülmekte bu nedenle de burayla herhangi bir bağ kurulamamaktadır. Köken ülke ile olan bağlarda ise somut yönün eksik kalması sembolik bağların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Faist, 2003).

Göçün ilk yıllarında yabancı olarak görünen ve tanımlanan bireyler daha sonraki zamanda toplumsal ilişkileriyle, siyasal tartışmalarıyla, müziğiyle, gelenekleriyle, düğünleriyle, ölümleriyle, sembolleriyle, süslemeleriyle, evleriyle ve insan manzaralarının oluşturduğu diaspora cemiyetine mensup bir birey haline gelmektedir. Bu nedendir ki ister zorunlu göçle ister gönüllü göçlerle kendi vatanını terk etmiş olsun, göçmenlerin diaspora oluşturmaları kendiliğinden gelişen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. (Faist, 2003).

1.2 Sovyetler Birliğinin Milliyetler Politikası

1.2.1 SSCB'nin Kuruluğu

Avrupa'da Marksist fikrin ortaya çıkıp yaygınlaşmasından kısa bir süre sonra Rusya'da ilk Marksist siyasi parti kurulmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kuruluşunun temellerini 1898 yılına, Rus Marksist partisi “Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin” (Rusça: Россійская Социал-Демократическая Рабóчая Пáртия; Rossiskaya Sotsial-Demokratiçeskaya Raboçaya Partiya: РСДРП) kuruluşuna kadar mümkündür.

Partinin 1903 yılında gerçekleştirilen ikinci kongresi, hem Rus tarihi hem de Rusya Marksistleri açısından kırılma noktası olmuştur. Londra'da yapılan bu kongrede iki ayrı grup ortaya çıkmıştır. Birinci grup, Julius Martov'un önderliğinde Marksist teoriyi savunanlardan oluşmuştur; bu grup sayıca azınlıkta olmasından dolayı “Menşevikler” (azınlıkta olanlar- меньшевик) olarak adlandırılmışlardır. Diğer tarafta ise Vladimir İliç Lenin ve onun yanındaki taraflardan oluşan sol kanat vardır. Bu grup da çoğunlukta olduğu için adına ‘Bolşevikler’ (çoğunlukta olanlar большевик) denmiştir. 1903 yılında Lenin'in taraftarlarıyla Julius Martov'un taraftarları arasında başlayan görüş ayrılığı, 1912 yılında Bolşevik Partisi'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Nurpeiis, 2010).

Sovyetler Birliği'nin kurulmasına giden yolda ikinci kırılma noktası ise “Kanlı Pazar” olarak adlandırılan hadisedir. 1904-1905 yılları her kesimden Rus halkının devrimci fikirlerinin çok farklı şekillerde gösterildiği yıllar olmuştur (Vernadsky, 2009). Öğrenci faaliyetlerinin, politik/yarı-politik örgütlenmelerin,

siyasi nutukların çok yaygın olarak görüldüğü bu dönemde işçi ve köylüler çoğu zaman ekonomik amaçtan ziyade siyasi amaçlı grevler düzenlemekteydi. Yine bu grev ve gösterilerin birinde, 22 Ocak 1905 günü büyük bir işçi topluluğu şikâyetlerini ve taleplerini II. Nikolay'a iletmek için Kış Sarayına doğru harekete geçtiklerinde, askerler tarafından silahsız göstericilere ateş açılır (Vernadsky, 2009). Resmi tahminlere göre 130 kişi ölürken yüzlerce insan yaralanmıştır (Rıasanovsky & Steinberg, 2011). Rus tarihine “Kanlı Pazar” olarak geçen bu hadise çara sadık olan birçok işçi sosyalistlerin yanına itmiş, tüm ülkeyi eşi benzeri görülmemiş bir politik ve sosyal değişim sürecine sokmuştur (Vernadsky, 2009).

Olayın ardından ayaklanan halkı yatıştırmak için II. Nikolay bir dizi önlem almışsa da başarılı olamamıştır. Öyle ki, daha sonra tarihte görülmüş en büyük, en kapsamlı ve en başarılı grev olarak tarif edilen 20-30 Ekim tarihlerindeki grev bütün Rusya'yı etkisi altına almıştı (Rıasanovsky & Steinberg, 2011). Bütün hayatın felç olmasının akabinde hükümet ve II. Nikolay teslim olmak ve Ekim Manifestosunu yayınlamak durumunda kalmıştır. Bu belge ile sivil özgürlükler garanti edilmiş, kanunları geçirme veya veto yetkisi bulunan gerçek bir meclis (Duma) kurulacağı sözü verilmiş, özgürlüklerin daha da genişleyeceği belirtilmiştir. Kısacası Ekim Manifestosu imparatorluğu meşrutiyete çeviriyordu (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

30 Ekim Manifestosu, muhalefet cephesinde kuşku ile karşılanmıştır. Hükümetin grevi durdurmak amacıyla ilan ettiği bu manifestoyu ilk fırsatta iptal edeceği düşünülüyordu. Manifesto sonrası nispi özgürlük ortamından istifade ülkesine dönen Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler grevlere devam çağrılarını yapmış,

bunda da lokal olarak başarılı olabildiği. Bu çağrılar neticesinde Kasım ayında demiryollarında tekrar grev başlamıştır. Devrimcilerin uzlaşmaya niyetli olmaması, manifestoyu kabul edilebilir bulan halk tarafından da bıkkınlıkla karşılanmıştır. Halkın bu hoşnutsuzluğunu da arkasına alan hükümet dizginleri eline almış, Sovyet teşkilatlarını dağıtmış ve ayaklanmaları bastırmak için güç kullanmıştır (Vernadsky, 2009).

İlk Yasama Meclisi rahat bir ortamda geçen seçimler sonrasında 10 Mayıs 1906 tarihinde toplanmış, ancak hükümet ile meclis arasındaki gerginlik hemen su yüzüne çıkmıştır. En büyük fikir ayrılığı toprak konusunda olmuştur; Meclis belirli bir büyüklüğü aşan toprak sahiplerinin mülklerinin fazlalığını belirli bir miktar karşılığında köylülere satmak isterken Hükümet bunu kesinlikle reddediyordu. 73 gün, 40 oturum boyunca anlaşma sağlanamayıp süreç kilitlenince II. Nikolay Meclisi dağıtmıştır (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

İlk seçimlerin aksine, hükümetin sonucu etkilemek için baskılar kurduğu İkinci Yasama Meclisi seçimlerinde, sonuçlar Çar ve kurmaylarının hesapladığı gibi olmamıştır. Her ne kadar muhalefetin sandalye oranı %69'dan %68'e düştüyse de, muhalefet daha da radikalleşmiş, siyaset kutuplaşmıştır. Nitekim toprak reformu tasarısını görüşme imkânı olmadan vatana ihanet gerekçesi ile tutuklanması istenen 55 vekilin dokunulmazlıklarının kaldırılmaması gerekçe gösterilerek Meclis dağıtılmıştır (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

Geçici önlemler ve baskılar ile istediği sonucu elde edemeyen Çar "*tarihi gücünü, verdiklerini geri alma yetkisini ve otoritesini veren tanrının huzurunda Rus devletinin kaderi hakkında hesap verme*" niyetini gerekçe göstererek anayasaya

aykırı olmasına rağmen seçim kanununu değiştirmiştir (Rıasanovsky & Steinberg, 2011). Yeni sisteme göre yapılan Haziran 1907 seçimleri toprak sahiplerinin 1 oyu, üst burjuvazinin 4 oyu, orta sınıfın 65 oyu, köylünün 260 oyu ve işçilerin 540 oyuna denk gelecek şekilde hesaplanmıştı. Bu seçim sistemi sonucunda hükümet beraber çalışabileceği bir meclis elde etmişti; nihayetinde 3. Ve 4. Duma 5'er yıllık görevlerini tamamlayarak 1917 yılına kadar çalışabilmişti (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

Fakat Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile bu sükûnet bozulacaktı. Özellikle 1915'teki askeri başarısızlıklar hükümet ile Duma'nın arasını açmıştı. Başarısızlığın sorumlusu olarak hükümet ve genelkurmay suçlanıyordu. Bunun sonucunda Hükümet, Savaş Bakanı Vladimir Sukhomlinov'un görevden alınmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Verilen bu tavizden cesaret alan Çar Nikolay, Duma'nın ordu ve ülke işlerine çok fazla müdahil olduğu hususundaki rahatsızlığını dile getirdi. Bu çıkış, ilk iki Duma dönemindeki gerilime benzer bir durumu ortaya çıkardı. Duma'nın çoğunluğunu oluşturan ve liberal lider Miliukov'un liderliğinde ılımlı sağcılar ve liberallerden oluşan bir grup Duma'nın yalnızca halk oylaması sonucu feshedilebileceği bir sistem önerdi. Çar ise Duma'nın isteklerini yerine getirmek yerine Rus ordularının başına geçmeyi tercih etti (Vernadsky, 2009).

Duma'nın desteği olmadan işleri yoluna koyabilecek adamlar bulmakta zorlanan ve iyice zor durumda kalan Çar, hem sağ hem de sol partilerin gözünden düşmüştü. Duma, kılıçları çektiği Çar'ın savaşı yönetebilecek kapasitede olduğuna kani değildi. Sağ partiler ise Çar üzerindeki etkisinin arttığını savundukları Çariçe Aleksandra'yı suçluyordu.

Siyasi gerilimin yanı sıra ülke ekonomisi de çok kötü durumdaydı. Savaş 15 milyon erkeği silâh altına almaya yol açtı. Hakikatte ne bu kadar askere lüzum vardı, ne de bu askerlere verilecek yeterli mühimmat mevcuttu. Savaşmadan bekleyen milyonlarca asker hem getirdiği ekonomik yük, hem de sosyal açıdan iyi bir propaganda malzemesi idi ve bu malzemenin dönemin Rusya'sında kullanılmaması düşünülemezdi.

İki siyasi erk arasındaki bu gerilim ekonomik çalkantılarla birleşince, 1906'dan beri arka planda kalan devrimci unsurların güçlenmelerine ve yeniden sahneye çıkmalarına yol açtı. Devrimcilerin temel propagandası “savaş yenilgisini kabullenme” üzerineydi (Vernadsky, 2009). Bolşevikler, Rusya'nın savaşı kaybetmesinin en aktif provokatörlerindendi. 1907'den beri yurtdışında olan Lenin buna rağmen Rus siyasetini çok yakından takip ediyordu. Duma'daki Bolşevikler Lenin'in yenilgi propagandasını ilk defa 1914'te Duma'da seslendirmiş, buna cevap ise fitne ve hizip çıkarmak suçlaması ile hapis yahut sürgün olarak gelmişti. Ancak bu fikir yavaş yavaş işçi sınıfınca kabul görmeye başlıyordu. Bu sırada Lenin 1915 ve 1916 yıllarında düzenlenen enternasyonal sosyalist konferanslarda bu fikrini deklare ediyordu. Buna ek olarak, halklar arasındaki bu emperyalist savaşın sonlanması için alt sınıfların üst sınıflara karşı bir iç savaş başlatması gerektiğini de dile getiriyordu (Vernadsky, 2009).

İmparatorluğun kötü dehası olarak nitelenen, Çariçe Aleksandra'nın oğlu Aleksei'nin o dönem çaresi bulunmayan hemofili¹ hastalığını iyileştirerek Çariçe ile yakınlaşan ve etrafında mistik bir söylenti de yayılan Rasputin'in tanınmış bir

¹ Vücutta kanın pıhtılaşma sisteminde rol alan ve pıhtılaşma faktörleri olarak adlandırılan proteinlerin eksikliği veya yokluğu nedeniyle ortaya çıkan ve pıhtılaşma bozukluğu yaratan bir tür kan hastalığı.

aristokrat ve Romanov'ların, yani Çar ailesinin damadı olan Prens Feliks Yusupov tarafından öldürülmesi ile Çar artık siyasete hiç girmede.

10 Mart günü kıtlık nedeni ile Petrograd'da bir isyan patlak verdiği haberi geldi. İlerleyen günlerde çeşitli isyan haberleri daha gelecekti. Petrograd 12 Mart'ta tamamen isyancıların eline geçti, birçok polis ve memur öldürüldü, Kresty hapisanesindeki tutuklular salındı, adliye sarayı yıkıldı (Vernadsky, 2009).

Ekonomik nedenlerle başlayan gösterilerdeki dövizler ve sloganlar ekmekten savaşın bitirilmesine ve otokrasinin kaldırılmasına kadar uzanıyordu. Ayaklanmayı bastırmak için gönderilen asker de isyancıların safına geçmişti (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

Bu sırada Duma Başkanı, 11 Mart günü Çar'a halkın isteklerini önemsemesini belirten bir telgraf çekince, Çar Duma'yı dağıttığını bildirdi (Devlet P. D., 2011).

İhtilâlcıların Moskova'yı da alması ile beraber Çar II. Nikolay kardeşi Mihail adına tahtından feragat etmek durumunda kaldı. Ancak Mihail bu görevi kabul etmeyerek yeni anayasayı hazırlayacak "kurucu meclis" toplanana kadar idarenin "Geçici Hükümet'te" olduğunu bildirdi (Devlet P. D., 2011). Bu aynı zamanda 303 yıl süren Romanovlar sülalesinin hâkimiyetinin sona ermesi demektir (Kurat, Rusya Tarihi, 2010). Rus takvimine göre 26 Şubat'ta gerçekleşen bu olay Rus tarihine Şubat Devrimi olarak geçecekti.

Her ne kadar Geçici Hükümet Birleşik Devletler ve diğer Batı devletlerince hızlı bir şekilde tanınsa da, karşısında ciddi bir rakibi vardı; Petrograd İşçi ve Asker

Vekilleri Sovyeti. Kendisine 1905 işçi konseyleri modelini örnek alan Sovyet işçi ve askerlerin iradesini temsil ettiği iddiasındaydı (Rıasanovsky & Steinberg, 2011, s. 489). Sovyetin içindeki en büyük iki grup, Sosyalist Devrimciler ve Sosyal Demokrat Parti idi. Sosyal Demokrat Parti, daha önce belirttiğimiz gibi Bolşevikler ile Menşevikler arasında ikiye ayrılmıştı. Nitekim 16 Nisan 1907'de Lenin'in Rusya'ya dönmesi ile birlikte Bolşevikler, Menşeviklerle ilişkilerini kestiler ve daha sonra Komünist Parti adını alacak yeni bir parti kurdular (Vernadsky, 2009).

Sovyet içindeki Lenin partizanları ilk baştaki görece az nüfuslarına rağmen, bitmek bilmeyen azimleri ve çalışmaları ile yönetici konumlarına geldiler. Sovyet'in Geçici Hükümete nazaran halkla daha iyi ilişkiler kurması, Rusya'da her şehirde bir Sovyet kurulmasına ardından da Tüm Rusya Sovyetleri Kongresine giden yolu açacaktı (Vernadsky, 2009).

16 Haziran günü toplanan Kongre 285 Sosyalist Devimci, 248 Menşevik, 105 de Bolşevik vekili vardı (Vernadsky, 2009).

Günün en önemli konusu devam etmekte olan Savaş karşısındaki konumlarının belirlenmesi oldu. İlmliolar savaşa devam edip zaferle ayrılmayı savunurken, Bolşevikler önderliğindeki diğer grup hemen barış anlaşmasının imzalanmasını ve savaşı kaybettiklerinin ilanını istiyorlardı.

Geçici Hükümetin 12 Mart'ta başlayan görevi 7 Kasım tarihine kadar sürecekti (27 Şubat-20 Ekim 1917). Aslında hükümet döneminin en liberal yönetimini sergiliyordu, binlerce sürgün ve tutuklu affedildi, basın, toplantı, birlik kurma özgürlükleri getirildi, Polonya'ya özgürlük sözü, kadınlara seçme ve seçilme

hakkı verildi. Ancak bu meseleler 1917 Rusya'sında tali sorunlar olarak kalıyordu, ülke devam eden bir savaşın içerisindeydi, ordunun savaşacak gücü azalıyor, halkın savaşa desteği düşüyordu. Daha da önemlisi ekonomik çözüme devam ediyordu (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

Hükümet, halkın savaşa karşı tutumunun da etkisi ile savaşın sadece savunmaya yönelik olarak kalacağını ve "işgal ve tazminatsız" bir barış uğruna savaştıklarını belirten "Savaş Amaçları Bildirgesini" yayımladı.

"Savaş Amaçları Bildirgesinin" yayımlanmasından sonra kısa süreli bir etkisi olduysa da savaş sonrasında Ruslar için kötü gitmeye devam etti. Bolşevikler ise artık durumu kontrolleri altına almaları gerektiğine inanıyorlardı. 23 Ekim 1917'de (10 Ekim) Bolşevik Merkez Komitesi, hükümeti devirmek için silahlı bir darbe yapılması yönünde karar aldı (Rıasanovsky & Steinberg, 2011, s. 498).

Bolşevikler, ülkedeki kutuplaşmanın artması, hükümet dışındaki tek organize grup olmaları ve ılımlı sosyalistlere olan sabrın azalmasının etkileri ile giderek güçleniyorlardı. 6 Ekim tarihinde (25 Eylül) Bolşevikler Petrograd Sovyet'inde çoğunluğu sağlamış ve Lev Troçki'yi başkanlığa getirmişlerdi. 7 Kasım'da (25 Ekim) ise Petrograd'da İkinci İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi gerçekleşti ve Bolşevikler 670 delegeden 300'ünü oluşturdular. Her ne kadar çoğunluğu tek başlarına çoğunluğu sağlayamıyorlarsa da, 193 sosyal devrimcinin yaklaşık yarısı Bolşevikleri destekliyordu (Rıasanovsky & Steinberg, 2011, s. 499).

Bundan sonraki 79 yıl boyunca “Ekim Devrimi” adı ile bayram olarak kutlanacak 7 Kasım’da (25 Ekim), Bolşevikler Hükümet binasını ele geçirdi ve duvarlarına isteklerini astılar:

- 1) Barış görüşmelerine derhal başlansın
- 2) Büyük araziler parçalansın
- 3) Tüm fabrikalar işçilerin yönetimine bırakılsın
- 4) Sovyet hükümeti kurulsun.

Geçici Hükümetin devrilmesi ile İkinci Sovyet Kongresi açıldı. Her ne kadar darbe Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler tarafından protesto edildiyse de, güç artık Lenin’deydi; program onaylandı, Halk Komiserleri Konseyi adı altında yeni bir kabine kuruldu, Başkanlığına Lenin getirildi. Rusya’da Bolşevikleri yönetimden uzaklaştıracak bir organizasyon bulunmuyordu; nitekim bir hafta içerisinde Bolşevikler “dünyanın en büyük ülkesini” idare etmeye başlamışlardı. Halk Komiserleri Konseyi etkisini artırdı, Bolşevik üyeleri önemli mevkilere gelmeye başladı, bazı memurlar işlerinden oldu, kısacası Moskova ve Petrograd’daki devlet mekanizmaları tamamen Bolşeviklerin eline geçti (Vernadsky, 2009, s. 362).

Bolşeviklerin ülkedeki düzeni sağlama konusundaki tek güvendikleri yer ise siyasi polisti. 20 Aralık 1917’de Lenin tarafından yayınlanan kararname ile *Tüm Rusya Karşı-Devrim ve Sabotaj ile Mücadele Olağanüstü Komisyonu* (ÇEKA) kuruldu, başkanlığına Feliks Dzerjinsky getirildi. Özellikle 1917-1918 yıllarında ÇEKA tam bir korku imparatorluğu kurdu. Devrime itaati sağlamak ve karşı devrimi önlemek için böyle bir korkunun gerekli olduğunu düşünen siyasi elit de bu korkuyu hem destekliyor hem de finanse ediyordu. 23 Şubat 1918’de kurulan Kızıl ordu

(Köylülerin ve İşçilerin Ordusu) bir diğer şiddet enstrümanı olarak muhaliflerin ensesinde kendini hissettiriyordu. Eski askerler ve ücretli genç işçilerden oluşan orduda disiplin dağılan eski orduya nazaran çok daha katıydı (Vernadsky, 2009, s. 364).

Sovyetlerin önünde ciddi bir sorun daha vardı; devam edegelen Birinci Dünya Savaşı'nın sonlanması gerekiyordu. Almanlar barış için istekli ancak çok fazla talepkârlardı; Dışişleri Komiseri olarak görüşmelere katılan Troçki talepleri kabul edilemez bulunca yeni politikasını “*savaş yok, barış yok*” olarak açıkladı. Lenin ise genç komünist yönetimi kurtarmanın öncelikli olduğunu düşünüyordu. Savaşın devam etmesi durumunda bu yeni yönetimin Almanya'ya daha fazla dayanamayacağını düşünüyordu. 3 Mart 1918 yılında Brest-Litovsk Anlaşmasını imzalayarak birçok şey feda ediyor; ancak genç Sovyet yönetimini kurtarıyordu (Rıasanovsky & Steinberg, 2011).

Bu ağır anlaşma sonrası, yönetim artık içeriye odaklanabilecek, iç yönetim organlarını tesis edebilecekti. Ekim devrimi, Sovyet Rusya'sının kuruluşu olarak tarihe geçti.

1.2.2 SSCB'nin Milliyetler Politikası

Milliyetler Politikası'nın, gerek Çarlık gerekse Sovyet dönemi politikalarının temel, sabit noktalarından birisini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Rus Ortodoks misyoner Nikolay İvanoviç İliminskiy'nin (1822-1891) çalışmalarından budaklanan Milliyetler politikası Kafkaslarda ve Orta Asya'da çeşitli “sunî” halkların oluşturulması/icat edilmesi, toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılması, son

aşamada ise siyasi ve stratejik bir mantıkla toprakların bölünüp ayrıştırılarak yönetilmesi üzerine kurulmuştu (Aksakal, 2009).

İmparatorlukların farklı etnisitelerden oluşan yapılarını yönetmek için kurdukları sistemler benzerlik gösterebilmektedir. Çarlık döneminden itibaren uygulanmaya başlayan milliyetler politikasının ilk örneklerinden biri Roma İmparatorluğuna, “*divide et impera-böl ve yönet*” uygulamasına kadar götürülebilir. Gerçekten de, homojen nüfus yapılarını yeni fetihlerle heterojen hale getiren, devletten imparatorluğa geçiş yapan yapıların ilk sarıldıkları uygulama milliyetler politikası ile böl ve yönet olmuştur (Fisher R. A., 1945).

Çarlık Rusya’sı döneminde İliminskiy’nin öne sürdüğü görüşlerin, Sovyet döneminde de bazı bazı ufak uyarlamalarla beraber milliyetler politikası uygulamalarının temel dayanağı olduğunu görüyoruz. İliminskiy, doğrudan Hıristiyanlaştırma/Ruslaştırma politikalarının istenen sonucu vermeyeceğini düşündüğünden Türk topluluklarını farklılaştırmak amacıyla bir dizi eğitim programını ortaya koymuştur. Geliştirilen bu eğitim programı, doğrudan Türkoloji sahasını (tarih, dil, folklor...) ilgilendiren konuları ihtiva etmiş ve Türk topluluklarını ayrı ayrı milletler haline getirmeyi amaçlayan Çarlık Rusya’sı ile Sovyet Rusya’sının Türkoloji’ye bakış açısını şekillendirmiştir (Aça, 2003). Bu uygulama böl ve yönet politikasının açık bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir.

İliminskiy tarafından Rus olmayan halkların Rus kültür dairesine dâhil edilmesi amacıyla şekillendirilen eğitim programının başlıca hedefleri şu şekildedir:

a. Rus idaresi altındaki halklara Rus Alfabeti benimsetilerek, Türkistan Türkleri arasında iletişimi sağlayan alfabeti değiştirmek ve böylece bölge halklarının birliğini sağlayan İslam faktörünü de saf dışı etmek.

b. Misyoner okulları şeklinde çalışan eğitim kurumlarında Rusça'nın yanı sıra, yerel lehçe ve şiveleri eğitim, kültür dili olarak kullanmak, Rus çocuklarıyla bölge halklarının çocuklarını birlikte okutmak. (Burada Rusça'nın ortak dil olarak dayatıldığı unutulmamalıdır.)

c. Yerel şiveleri eğitim ve kültür dili olarak kullanılmak suretiyle Türkistan Türkleri arasında yüzyıllardır iletişimi sağlayan ortak yazı dilinin egemenliğine son vermek. Bu sayede de ortak Türk dili içinden farklı yazı dillerinin inşa edilmesi ve buna bağlı olarak da ayrı ayrı ulusal kimlikler yaratmak. Bunun için de Türk grupları arasında, İbray Altın Sarın gibi, misyonerlerle yakın ilişkiler içerisinde olan eğitimcilerle destek vererek, onların kendi okullarında kendi yerel ağızlarıyla okutabilecekleri, Rus alfabesiyle yazılmış kitaplar hazırlamak.

ç. Söz konusu bölgelerde Tatar Türkleriyle Osmanlı Türklerinin etkisini azaltıp, Rus yönetiminin kendi iktidarları açısından zararlı gördükleri “Pan – Türkist” ve “Pan İslamist” akımların önüne geçerek, bölgedeki Rus idaresine bağlamak (Hayit, 1995).

İlminsky politikaların tavizsiz bir şekilde uygulanmasını “*yabancı ulusların Ruslaştırılması, onların inanç ve dil bakımından da Ruslarla kesin olarak kaynaştırılmaları, yabancı ulusların eğitim sistemlerinin erişmek istedikleri son amaç olmalıdır*” sözleri ile savunurken, Çarlık Rusya'sının Eğitim Bakanı da “*Ana*

vatanımızın sınırları içinde yaşayan tüm yabancı ulusların eğitimi, onları kayıtsız şartsız Ruslaştırmak ve Rus halkıyla kaynaştırmak hedefine yönelmelidir” diyerek hedefi işaret etmiştir (Lengeranlı, 2001).

Çarlık Rusya’sı döneminde yürütülen milliyetler politikası kısmen hedefine ulaşmış olmakla birlikte, her toplumun birbirinden ayrışarak ayrı bir kimlik kazanması hedefi tam olarak gerçekleşmemiştir. Hatta bu politikaların Türk aydınlarının Çarlık yönetimine karşı mücadele veren ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesini bayraklaştıran Bolşeviklerin saflarında yer almalarının önemli sebeplerinden birini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Fakat Çarlık dönemindeki bu politikalar Bolşevik iktidar döneminde de özellikle Stalin döneminde küçük değişiklikler –Çarlık dönemi politikalarında yer alan Ortodoksluk vurgusunun yerini Sosyalizm almıştır- dışında bütün unsurlarıyla uygulanmaya devam etmiştir (Timur, 2011).

Yeni Sovyet rejiminin liderleri, daha yolun başında en hayati konularda farklı düşünceler sergiliyorlardı. Lenin, bir mektubunda “Rus şovenizmine savaş” ilan ettiğini söylerken, Troçki de “Milliyetler politikası kökten değiştirilmeli” (Lewin, 2008) diyordu. En nihayetinde kazanan ise, Lenin’in “esas olarak eski usul bir imparatorluk otokrasisini canlandırma” amacı güttüğünü iddia ettiği Stalin olacaktı (Lewin, 2008).

Devrimin ardından Bolşeviklerin milliyetler politikasının yol haritası hakkında ipucu veren üç temel belge yayınlanmıştır. İlk belge 15 Kasım 1917 tarihinde yayımlanan "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi"dir. Bildirgeye göre

Rusya'daki milli topluluklara davranışın temel çerçevesi şu şekilde olacaktı (Tellal, 2001):

- “1) Rusya'daki milliyetlerin eşitliği ve egemenliği,
- 2) Rusya'daki milliyetlerin, ayrılma ve bağımsız devletler kurma hakkı dahil, kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkına sahip olmaları,
- 3) milli ve milli-dini her türlü ayrımcılık ve sınırlamanın kaldırılması,
- 4) Rusya'nın sınırları içinde yaşayan milli: azınlıkların ve etnik grupların özgür gelişmesi.”

Daha sonra, 3 Aralıkta "Rusya ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine" başlığıyla yayınlanan çağrıda şöyle denmektedir: (Yerasimos, 2000)

"... Camileri, minberleri, inanç, örf ve adetleri Rusya Çarları ve zorbaları tarafından hiçe sayılıp ayak altında ezilen sizler, Rusya Müslümanları, Volga boylarının ve Kırım'ın Tatarları, Sibiry ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkaslar ötesi Türkler ve Tatarları, Kafkasların Çeçenleri ve Dağıstanlılar!

Bundan böyle inançlarımız, örf ve adetleriniz, milli kültür yapılarınız dokunulmaz ilan ediliyor. Milli hayatınızı dilediğiniz biçimde, serbestçe kurunuz. Bu, sizin kutsal hakkınızdır. Gerek sizin haklarınızı, gerekse Rusya'da yaşayan tüm milletlerin haklarını devrim ve devrim organları olan İşçi, Asker ve Köylü delegeleri Sovyetleri bütün gücü ile korumaktadır...

Biz, bayraklarımızla tüm dünyanın ezilmiş ve köle milletlerine özgürlük götürüyoruz."

Ardından, 18 Ocak 1918'de Müslümanların içişlerinden sorumlu bir Komiserlik kurulmuştur (MÜSKOM). Bu komiserlik Stalin yönetimindeki Milliyetler Halk Komiserliği'ne (NARKOMNATS) bağlanmıştır (Carr, 2011).

25 Ocak 1918'de Rusya Sovyetleri III. Kongresi'nde kabul edilen "Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi" uyarınca ise, Rusya'daki bütün milliyetler federal hükümete ve diğer federal Sovyet kurumlarına katılıp katılmayacaklarına serbestçe karar vereceklerdir.

I. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan “tipik bir savaş anlaşması” olan Versailles Düzeni, galiplerin hegemonyasını güvence altına almayı öncelendiği ve mağluplar için çok ağır yaptırımlar getirdiğinden dolayı ancak yirmi yıl sürebilecek güçsüz bir düzen, gergin bir dönem yaratmıştı (Kıran, 2008). Mağlup devletlerin başında gelen ve çok ağır şartlarda barış imzalayan Almanya'nın özellikle 1933 sonrası kendi “yaşam alanı” içinde bulunan Germen unsurları bahane ederek ya da harekete geçirerek uluslararası politika belirleme çabaları bu ağır şartlar sonucu gelen agresif siyaset olarak yorumlamak mümkündür. Nasyonal sosyalizmin büyük düşman ilan ettiği sosyalizme de bu yöntem ve söylemle giderek büyük bir tehdit oluşturmaya başlayacağı, Sovyetler Birliği yöneticilerince de tahmin ediliyordu (Sander, 2005). Nitekim Sovyet Rusya'sı içerisinde Alman azınlıklar barındırmaktaydı. Bu Alman azınlıklar ve Rus olmayan muhalifler ülkelerinden kaçarak Avrupa'ya sığınmakta, burada da Avrupalı özellikle de Alman devlet adamlarınca korunmakta ve desteklenmekteydi. Bu destek, Hitler yönetiminin aktif siyasetinin bir parçası olmuştu. Paranoya derecesinde güvenlik endişesi bulunan Moskova'nın bu politikalara sükût etmesi beklenemezdi; milliyetler politikası

çerçevesinde yeni önlemler alınması kaçınılmazdı. Tüm otuzlu yıllar boyunca yürütülen *Büyük Temizlik operasyonu* ile bir zamanlar en yakın çalışma arkadaşları olan kişileri dahi ortadan kaldırmakta tereddüt etmeyen Stalin'in, Rus olmayan kitlelerin "beşinci kol faaliyetleri" karşısında yumuşak davranması beklenemezdi (Aksakal, 2009).

E. H. Carr'a göre, Sovyetler Birliğinin halkların kendi seçimlerini ön planda tutan politikaların yerini daha sert, tepeden inme ve totaliter politikalara devretmesinde kırılma noktası 1920 yılı olmuştur. Bu yıl iç savaşın bittiği ve kuruluşun tamamlandığı yıldır. Artık "ayrılma hakkının yerini birleşme hakkı" almıştı (Tellal, 2001); "*Bolşeviklerin milletlerin kendi kaderini tayin hakkı politikası kendi evrimini tamamlamıştı: burjuva toplumundaki ayrılma hakkından, milletler arasında eşitlik tanımaya ve birçok milletten oluşan bir sosyalist toplumda bir milletin başka bir millet tarafından sömürülüşüne son vermeye varan bir evrimdi bu*" (Carr, 2011).

Milliyetler Politikasındaki değişimin ilk işareti Mart 1921'de Stalin'in X. Parti Kongresi'ne sunduğu "Ulusal Sorun Konusunda Partinin İvedi Görevleri" başlıklı raporda "yerli komünistlerin saflarında görülen ve Doğuda kendini Panislamizm, Turancılık gibi akımlarla deyimleyen yerel milliyetçilik sapmasına karşı" Kongre'yi uyarması ile kendini göstermiştir (Tellal, 2001). Değişimin resmen ilan edilmesi ise daha geç bir tarihte, Nisan 1923'te toplanan XII. Kongre'de gerçekleşmiştir. Yine Stalin, bu Kongre'ye sunduğu "Parti ve Devlet Kuruluşunda Ulusal Etkenler" başlıklı raporunda bu kez açıkça "ulusal sorunun yeni bir bakış açısından" söz etmektedir (Tellal, 2001).

1941 Ağustos'unda Almanların Rusya'ya girişinden iki ay sonra Sovyet Hükümeti İdil boylarında yaşayan Almanların Özerk Cumhuriyeti'ni lağvetti. Cumhuriyetin içinde ve dışında yaşayan bütün Almanlar Kazakistan ve Sibirya içlerine sürülerek tehcir edildi. Bu sürgünlerdeki temel suçlama Almanların Nazi Almanyası'na casusluk yaptıkları gerekçesiydi. Bu sürgün olayları Sovyet tarihinde izah edilirken "düşmanla işbirliği yapması muhtemel unsurların etkisiz hale getirilmesi şeklinde değerlendirilmektedir (Bice, 2013). Aynı yıl gulag kamplarının sayısı 528'i bulmuştu. Bu kamplardaki tutuklular etnik kökenlerine bakılmaksızın "ceza taburlarına" dağıtılarak zorla savaştırılmaya başlandı (Lewin, 2008).

2. Dünya Savaşı'nın ortalarında savaşın ibresinin Ruslardan yana dönmesi ve Kızıl Ordu'nun, Almanları bütün Rus topraklarından çıkarmasıyla birlikte, 1943-1944 yılları arasında, bu çalışmanın ana inceleme konusu olan sürgünler gerçekleşti. Çeçenler, İnguşlar, Karaçay-Malkar Türkleri Kuzey Kafkasya'dan Kırım Tatarları Kırım'dan sürgün edildiler. Ahıska Türkleri, Azeriler ve bölgedeki Müslüman unsurlar arasında yer alan Kürtler de Gürcistan'dan sürüldüler. Kalmıklar da aynı akıbete uğradılar. Hâlbuki daha önce bu insanların kendi idari birimleri mevcuttu. Sürgünle birlikte Kafkasyalı halkların ve Kalmıkların özerk bölgeleri ve aynı şekilde Kırım Türk-Tatarlarının da Özerk Cumhuriyetleri lağvedildi (Bice, 2013). Roma İmparatorluğunun böl ve yönet stratejini çağrıştıran bu uygulamalar her çağdan diktatörlerin benzer şekilde idarelerinin önünde bir engel tanımadıklarını göstermektedir. Ülke yönetimleri benzerlik gösteren diktatörlerin birbirlerine öykündükleri tarihin akışı içerisinde sıkça rastlanan bir olgudur. Bu bağlamda milliyetler politikasının en sert örneklerini sunan Sovyet lideri Stalin'in Roma

İmpartorluğu ile benzeşen uygulamalarından yola çıkarak “*Kızıl Sezar*”² olarak adlandırılması mümkündür.

Ne var ki, dünya kamuoyu Sovyetler Birliğinin kapalı yönetimi ve sıkı gizlilik kararları sebebi ile 1980lere kadar bu sürgünlerden bihaberdi. Glasnost ve Perestroyka politikaları sonrasında Sovyetler Birliğinin kapıları aralaması ile bu gerçekler su yüzüne çıkabilmiştir (Özcan, 2007).

Bu rahatlama döneminde açıklanan belgelere göre dönemin içişleri bakanı L. Beriya'nın raporlarında anlaşıldığı üzere Almanların sürgünün ardından Kafkaslarda yaşayan Müslüman ve Türk toplulukların ardı ardına sürgüne gönderilmiştir. Kalmıklar, 28 Ekim 1943 tarihinde Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından kabul edilen kararname ile sürgüne gönderilmiş, bu operasyon 2 Ocak 1944 tarihinde 93,139 kişinin Altay, Krasnoyarsk, Omsk ve Novosibirsk'e sürgün edilmesi ile tamamlanmıştır (Özcan, 2007). 2 Kasım 1943'te 69,267 Karaçay Türkü sürgün edilerek Karaçay Özerk Bölgesi ortadan kaldırılmıştır (Özcan, 2007). Düşmanla işbirliği ile suçlanan bu toplulukların erkek nüfusunun neredeyse tamamının sürgün sırasında Kızıl Ordu saflarında savaşıyor olması bu iddianın mesnetsiz olduğunu göstermektedir (Özcan, 2007).

Savaş sırasında Alman işgaline uğramayan Çeçen-İnguş halkı 28 Şubat 1944 günü, yani Sovyetler Birliğinin Kızıl Ordu gününde kutlamalar yapmak için toplanmışken baskına uğramış, 500.000 Çeçen-İnguş Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmiştir. Beriya'nın 24 Şubat 1944 tarihli talebi üzerine Malkarlar da

² “*Kızıl Sezar*” tabiri için Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Başkan Yardımcısı Sn. Dr. Gürsel DÖNMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

sürgün edilmiştir. 9 Mart günü sona eren sürgünde 37.103 Malkar da Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmiştir (Özcan, 2007).

Alman tehdidinin azalması ile birlikte, yine Beriya'nın raporu üzerine Stalin'in "Kırım'ın anti-Sovyet unsurlardan temizlenmesi" direktifi vermesiyle ilk önce Almanlar ile işbirliği yaptığı tespit edilen kişiler tutuklanmış, ardından 238.500 Kırım Tatarı 18 Mayıs 1944 tarihinde Özbekistan ve diğer bölgelere gönderilmiştir. Kırım Tatarlarının yanı sıra 21.422 Bulgar, 15.040 Rum, 9621 Ermeni, 1119 Alman ve diğer milletlere mensup 3652 kişi sürgün edilmiştir (Özcan, 2002).

Sürgün operasyonlarının son halkası Ahıska Türkleri olmuştur. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına girmesi ihtimali karşısında sınırdaki Türk topluluğunun Sovyetler Birliğine ihanet ederek Türkiye ile işbirliği yapması ihtimalinden hareketle 14 Kasım 1944'te Ahıska Türklerinin Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan başta olmak üzere Orta Asya içlerine sürgünü gerçekleştirilmiştir.

Sovyetler Birliği NKVD Özel Göç Şubesinin 1946 yılı Ekim ayında hazırladığı raporda sürgünlerin toplam sayısının, 829.084'ü kadın, 979.182'si çocuk olmak üzere 2.463.940 olduğu yer almaktadır (EK-9). Sürgün edilen erkek nüfusu ise 655.674'tür. Sürgün edilenlerin çoğunlukla kadın ve çocuk olması, düşmanla işbirliği iddialarını zayıflatmakta, sürgün edilen bölgelere yerleştirilen Rus nüfusu ise sürgünlerin Ruslaştırma politikası gereği yapıldığı iddiasını desteklemektedir (Özcan, 2007).

Sürgünlerinin tamamlanmasının ardından ortaya çıkan tablo çok acıydı. Sürgün şartları ve hastalıklardan dolayı hayatını kaybeden insan sayısı yüzbinleri

bulmuştur. Sadece Kırım Tatarlarından hayatını kaybedenlerin oranı %46,2 idi (Özcan, 2002)

1 Ocak 1953 tarihine gelindiğinde sürgünlerin toplam sayısı 500.000 kişi azalarak 2.753.356 kişiye inmiştir. Bu sayının dağılımı şöyle olmuştur (Özcan, 2007):

Sürgünler	Kayıtlı	Mevcut	Firarda	Tutuklu
Almanlar	1.224.931	1.209.430	834	14.667
Kuzey Kafkasya'dan	498.452	489.118	107	9227
Çeçenler	316.717	310.630	78	6009
İnguşlar	83.518	81.100	21	2397
Karaçaylar	63.327	62.842	7	478
Malkarlar	33.214	32.887	1	326
Diğerleri	1.676	1.659	-	17
Kırım'dan	204.698	199.215	333	5150
Tatarlar	165.259	160.734	207	4318
Rumlar	14.760	14.486	33	241
Bulgarlar	12.465	12.193	18	254
Ermeniler	8.570	8.310	44	216
Diğerleri	3.644	3.492	31	121
Ukrayna Milliyetçileri Teşkilatı (OUN) Mensupları	175.063	171.566	358	3139
Baltık'tan (1945-1949)	139.957	138.337	162	1458

Litvanyalılar	81.158	80.189	157	812
Letonyalı	39.279	38.911	3	365
Estonyalı	19.520	19.237	2	281
Gürcistan'dan (1944)	86.663	86.100	55	508
Türkler	46.790	46.516	39	235
Kürtler	8.843	8.694	11	138
Hemşinliler	1397	1.385	--	12
Diğerleri	29.633	29.505	5	123
Kalmıklar	81.475	79.376	59	2.040
Karadeniz Kıyılarından (1949)	57.142	56.858	5	279
Rumlar	37.352	37.188	1	163
Taşnaklar	15.486	15.395	3	88
Türkler	1.794	1.778	1	15
Diğerleri	2.510	2.497	--	13
Vlasov Askerleri	56.746	39.872	618	16.256
Polonyalılar	36.045	35.820	6	210
Moldovya'dan (1949)	35.838	35.414	14	410
2 Haziran 1948 Kanununa istinaden	27.275	25.061	51	2.163
Eski Gulaglar	24.686	24.391	85	210
Litvanyalı Gulaglar (1951)	18.104	18.097	2	5
Baltık Kıyılarından (1940-41)	14.301	14.061	63	177

Gürcistan'dan (1951-52)	11.685	11.679	--	6
Moldovya'dan (1940-41)	9.793	9.727	5	61
Yehova Şahitleri	9.363	9.324	1	38
Krasnodar ve Rostov Bölgelerinden (1942)	6.057	6.046	--	11
Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın Batı Bölgelerinden (1940-41)	5.592	5.588	--	4
Almanlar ve Alman Yardakçıları	4.834	4.674	33	127
İranlılar	4.707	4.665	4	38
Batı Beyaz Rusyalı Gulaglar (1952)	4.431	4.431	--	--
Basmacılar (Eşkiyalar)	2.747	2.735	--	12
Kabartaylar	1.717	1.672	7	38
Batı Ukraynalı Gulaglar (1951)	1.445	1.445	--	--
Pskov Bölgesinden (1950)	1.356	1.351	--	5
İzmailski Bölgesinden Gulaglar	1.157	1.153	--	4
“Gerçek Ortodoks Hristiyanları”	995	901	2	92
İran ve Afgan Vatandaşları (1937)	916	916	--	--

Temmuz 1951 Kanununa İstinaden	591	585	3	3
Polonya Topraklarına Girenler	74	74	--	--
Diğerleri	4.520	4.515	1	4
TOPLAM	2.753.356	2.694.197	2.808	56.351

Tablo 1 1 Ocak 1953 İtibari ile Sovyet Sürgünlerinin Dağılımı

2 1943-1944 SÜRGÜNLERİ VE SONUÇLARI

2.1 Karaçay Malkar Türklerinin Sürgünü

Karaçay-Malkarlar, Kafkasya'nın çok çeşitli etnik yapısı içerisinde Orta Kafkaslar adı verilen Kafkas Dağlarının en sarp ve yüksek zirvelerinin derin vadilerinde içerisinde yaşayan ve Kıpçak Türkçesinin bir lehçesini konuşan kadim bir halktır (Tavkul, 2013). Kendilerine Tavlu (Dağlı) adını vermektedirler. Tarih boyunca Kara Çerkesler, Dağlı Çerkesler, Alanlar, Basiyanlar, Karaçioliler gibi isimlerle anılan bu halk Sovyet hâkimiyetinden sonra Karaçaylılar ve Malkarlar (Malkarlılar) ya da Karaçay-Malkar (Karaçay-Balkar) halkı olarak literatüre girmiştir (Tavkul, 2013).

Altın Ordu İmparatorluğu dönemi sonrasında büyük bir emperyal devlet olma yoluna giren Ruslar 1552'de Kazan, 1556'da ise Astrahan hanlıklarını istila etmiş ve Kafkaslara doğru yönelmiştir (Kurat, Rusya Tarihi, 2010). Rusların "Çerkesler" olarak adlandırdığı Kafkas Halklarının Rus istilasına karşı ciddi bir direnişi olmuştur. 1785 yılında İmam Mansur önderliğinde ortaya çıkan Müridizm hareketi direnişi Din

Savaşı (Gazavat) boyutuna taşımış ve isyanların ateşlenmesini sağlamıştır (Tavkul, 2013).

1816 yılına gelindiğinde uyguladığı zalimce politikalar sebebi ile kendine hatırı sayılır derecede nam yapan Rus Genel Yermolov'un komutanlığa getirilmesi ile mücadelenin seyri değişmiştir. Yermolov mücadelesinin felsefesini şu sözlerle anlatmaktadır (Baddeley, 1995):

“Ben istiyorum ki, adımın sebep olacağı korku, sınırlarımızı kalelerimizden daha iyi korusun. Benim bir sözüm Dağlılar (Kafkasyalılar) için ölümden daha kaçınılmaz bir ferman olmalıdır. Bir Dağlı'nın idamı yüzlerce Rus askerinin hayatını kurtarıırken, binlerce Müslüman'ın da bize ihanet etmesini önler.”

1828 yılında Karaçay bölgesinin Rusların eline geçmesi ile Kafkas halklarının Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi başlamıştır. 1829 yılında Dağıstanlı Gazi Muhammed Ruslara karşı cihat hareketi başlatmıştır (Baddeley, 1995). Gazi Muhammed'in Ruslar tarafından öldürülmesinin akabinde lider seçilen Hamzat bir iç çekişme sonucu Hacı Murat tarafından öldürülünce mücadelede önderlik sonraları Kafkasların efsane olacak ismi İmam Şamil'e geçmiştir (Göztepe, 2013).

Kırım Harbinin sona ermesiyle bütün gücünü tekrar Kafkasya üzerine yönelten Rusya Prens Baryantinski'yi Kafkas orduları başkumandanı ve Çar Naibi olarak atadı. Bu sırada halkın uzun süren savaşlardan bıkması nedeni ile moral-motivasyonu ve İmam Şamil etkisi gittikçe azalıyordu. Ruslara karşı direnişin sonuçsuz kalacağını işgalin kaçınılmaz olduğunu gören Çeçen bölgeleri bir bir Ruslara teslim oluyordu. Lezgilerin de Ruslara baş eğmesi ile beraber Şamil'in naiplerinin çoğu idareleri altındaki halkla beraber Rus tarafına geçti. İmam Şamil

kendisine sadık son müritleri ile beraber Dağıstan'a bağlı Gunib'e çekilerek son savunma yerini güçlendirmeye çalışıyordu. General Wrangel komutasındaki Rus birliği Gunib'i 9 ağustos 1859'da kuşatma altına aldı. İmam Şamil bu kuşatmayı yaramadı ve 30 yıldır sürdürdüğü hürriyet mücadelesinin ardından Ruslara teslim oldu (Göztepe, 2013).

İmam Şamil'in 25 Ağustos günü Ruslara teslim olmasının haberi kısa sürede Batı Kafkaslara da ulaştı. Büyük yankı uyandıran bu haber üzerine Şamil'in Çerkezistan'daki Naibi Muhammed Emin ve 100.000 kadar Abhaz silahlı mücadeleyi bırakarak Rus Çarına sadakat yemini etmiş, bunun üzere Çar Muhammed'e ömür boyu maaş bağlamıştır (Tavkul, 2013).

Bütün olanlara rağmen Ubih ve Adigeler 1861 yılı yazında Ruslara karşı yeni stratejileri görüşmek üzere Soçi vadisinde toplanmışlardır. Devam eden direniş, 21 Mayıs 1864 günü Karadeniz kıyılarındaki Tuapse yakınlarında yer alan Kbaade mevkiinde son Adige birliğinin de Rus ordusuna yenik düşmesi ile Adige-Rus savaşları sona ermiştir (Hızal, 1961).

Rus-Kafkas Savaşlarının bitmesi ile birlikte Kafkasyalıların büyük bölümü Rusya tarafından Osmanlı coğrafyasına sürülmüştür. 1863-1864 yıllarında doruk noktasına çıkan bu göç hareketinin büyük bir kısmı Adige, Ubih ve Abhazlardan oluşmaktaydı (Tavkul, 2013).

1864 yılında Karaçay-Malkar halkını idari açıdan ikiye bölen Ruslar, Karaçaylıları Kuban Eyaletine bağlarken Malkarlıları da Terek Eyaletine bağlamışlardır. Karaçaylılar 1873 yılında güçlkle bastırılan bir ayaklanma daha

çıkarmışlardı. Baskılara dayanamayan Karaçay halkı da diğer Kafkas halkları gibi 1885-1886 yıllarında Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Rus ihtilalleri sebebi ile 1905-1906 yıllarında ikinci bir göç dalgası daha olmuştur. Bu muhacirler Anadolu'da Tokat, Sivas, Kayseri, Afyon, Yalova, Konya, Ankara ve Eskişehir bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Tavkul, 2013).

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın yenilmeye başlaması ile beraber Kafkas halklarının bağımsızlık yolundaki umudu da artmıştır. Özellikle Osmanlı Devletinde sürgünde bulunan halk önderleri Avrupalı devletler nezdinde bağımsızlık için girişimlerde bulunmuş, Kafkasların durumunu uluslararası toplantılarda dile getirmeye çalışmışlardır. Haziran 1916'da Lozan'da toplanan Esir Milletler Kongresi'ne katılan Kafkasya temsilcilerinden Çerkezistanlı İsmail Bidanuk ve Dağıstanlı Seyyid Tahir Elhüseyni hürriyet mücadelesini yankılandırmaya çalışmışlardır (Tavkul, 2013).

Çarlık Rusyasının sonunu hazırlayan Şubat 1917 ihtilali Kafkasların bağımsızlık ateşini tekrar alevlendirmiştir. Rusların zor durumda kaldığını gören Kafkasyalılar 8 Mart 1917'de Terekale (Vladikavkaz) şehrinde *Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliğinin Geçici İdaresi* adlı milli bir oluşum meydana getirmişlerdir. Bu idare öncülüğünde Kafkasya'nın tamamını temsilen gelen 500 katılımcı ile 3-7 Mayıs 1917 tarihlerinde Birinci Genel Kuzey Kafkasya Kongresi toplanmıştır. Kongrede dil bakımından aralarında farklar olmakla birlikte gelenek, görenek ve hayat felsefesi yönünden Kafkas halklarının adeta bir millet oldukları vurgulanmıştır. 18 Eylül 1917'de 1500 katılımcı ile toplanan ikinci kongre ise Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'nin anayasasının temel ilkelerini belirlemiştir. Bu ilkelere göre

Kafkasyalılar siyasi bir birlik teşkil etmekte ve bu birlik içerisinde her kabilenin tam bir özerklik hakkı bulunmaktaydı (Hızal, 1961).

Bolşevik ihtilali ile beraber iktidara gelen Bolşevikler bölge Müslümanlarının sempatisini kazanma hamleleri yapmaya başlamıştır. Yayınladıkları “Rusya’nın ve Doğunun Bütün Müslüman İşçilerine” başlıklı deklarasyon ile Müslümanların inanışlarına saygı gösterileceği ve hürriyet tanınacağı vaat ediliyordu. Bu çağrının Müslümanlar arasında bir heyecan ve umut ile karşılandığı açıktır (Tavkul, 2013).

Kafkasya birliğinin parçalanması tehlikesi üzerine Ruslara karşı ittifak imkanlarını araştırmak için Kafkas Halklarını temsilen Abdülmecit Çermoy ve Haydar Bammat önderliğinde bir heyet ile Osmanlı Devletini ziyaret ettiğini görmekteyiz. Heyet ile görüşen Enver Paşa heyetin tekliflerini siyasetine uygun görmüş, heyeti İstanbul’a davet ederek hükümetin diğer üyeleri ile görüştürmüştür (Hızal, 1961).

Bolşevizmin ilk yıllarındaki vaatlerinin getirdiği ümitvar beklentilerin ardındaki tehlikeleri fark eden Karaçaylılar Bolşeviklere karşı direniş göstermişlerdir. Bu direnişe Adige ve diğer Kafkas halkları da daha sonraları ilgi göstermiştir. Direniş sonrasında Bolşeviklerin Kafkasya’dan atılması ile beraber 11 Mayıs 1918’de Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti kurulmuş, başta Osmanlı Devleti olmak üzere tüm dünyaya şu nota ile duyurulmuştur (Tavkul, 2013);

- 1- Kafkasya Dağlıları Birliği Rusya’dan ayrılarak müstakil bir devlet kurma kararı vermiştir.

2- Yeni devletin ülke sınırları kuzeyde Dağıstan, Terek, Stravropol, Kuban ve Karadeniz vilayetlerinin eski coğrafi sınırları, batıda Karadeniz, doğuda Hazar Denizi olacak, güney sınırları Maverai-i Kafkas (Kafkas Ötesi) hükümeti ile daha sonra tespit edilecektir.

Birleşik Kafkas Cumhuriyetinin bayrağında yer alan yedi yıldız Cumhuriyeti oluşturan yedi eyaleti temsil etmekteydi. Bu yedi eyalet Adigey, Kabardey, Karaçay-Malkar, Osetya, Çeçen-İnguş ve Dağıstan idi.

Bu bağımsızlık bildirisi Osmanlı Devletince derhal tanındı, Enver Paşa tarafından her türlü desteğin sağlanacağı yönünde söz verildi. Konu Türk basınında da geniş yer buldu. 14 Mayıs 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi “Şimali Kafkasya İlan-ı İstiklal etti” başlıklı haberinde “*Kafkasya’da bir Türk Hakimiyet-i İslamiyesi’nin kurulması biz Türkler ve Osmanlılar için ayrıca sevinç ve memnuniyetle karşılanacak hayırlı bir hadisedir*” yorumu yapıyordu (Tavkul, 2013).

Yeni devleti heyecan ile karşılayan Osmanlı Devleti Batum’da Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti temsilcileri ile 8 Haziran 1918’de bir dostluk anlaşması imzaladı. Bu anlaşmada Türk Hükümeti yeni devlete askeri yardımda bulunmayı ve dış tehditlerden korumayı taahüt etmiştir.

Osmanlı Devleti Hükümeti ile Kafkasya Dağlıları Birliği Hükümeti arasında imzalanan dostluk antlaşmasının bazı maddeleri şöyleydi (Şahin, 2007):

1. Hükümet-i seniyye ile Kafkasya Cibaliyyunu İttihadı hükümeti arasında daimi müsalemet ve müstakır muhadenet hüküm-ferma olacaktır.

(Osmanlı Hükümeti ile Kafkasya Dağlıları Birliği Hükümeti arasında daimi barış ve istikrarlı dostluk hüküm sürecektir.)

2. Kafkasya Cibaliyyunu İttihadı hükümeti tarafından talep vuku'unda, hükümet-i Osmaniye, intizam ve asayiş-i dahilin temin ve iadesi için lede'l icab silah kuvvetiyle muavenette bulunacaktır.

(Kafkasya Dağlıları Birliği Hükümeti tarafından talep edildiğinde, Osmanlı Hükümeti düzen ve iç güvenliğin sağlanması ve eski haline getirilmesi için gerektiğinde silah gücüyle yardımda bulunacaktır.)

Kafkasya'nın kaybı Lenin'in deyimiyle *hayat kaynağına* giden yolların elden çıkması demektir. Rusya'nın hayat kaynağı ise Kafkas Ötesindeki Hazar petrolüydü. Rusya bu duruma seyirci kalamazdı, nitekim Lenin, Astrahan yolu ile Dağıstan üzerinden Kafkasya'ya Kızıl Ordu tümenlerini sevk etmeye başladı. Öte yandan İngilizler tarafından silahlandırılmış bir donanma ile desteklenen Beyaz Rus ve Ermeni kuvvetleri de güneyden Kafkasya'ya saldırdılar. Kafkasya'nın Rus işgaline uğraması üzerine Türk Hükümeti harekete geçerek Dağıstan üzerinden Kafkasya'ya "Kafkas İslam Ordusu" adıyla teşkil olunan askerî birlikler gönderdi. Bunun üzerine Beyaz Rus ve Ermeni orduları güneye çekildiler. 6 Ekim 1918'de Derbend'i ele geçiren Kafkas İslam Ordusu, Doğu Kafkasya'yı hâkimiyet altına aldı. 7 Kasım'da Şamilkale şehrinin kurtarılmasıyla Beyaz Rus birlikleri Hazar denizi yoluyla Kafkasya'yı terk ettiler (Tavkul, 2013).

Türk Hükümetinin göndemiş olduğu Kafkas İslam ordusu kısa zamanda Kafkasya'nın doğu kısmında duruma hâkim olmuş ve Dağıstan'da millî otoriteyi

kurmuştu. Ayrıca devlet teşkilatının sağlamlaştırılması için Türk subayları millî hükümetle işbirliğine girmişlerdi. Fakat Kafkasya'nın batı kesiminde Terek ve Kuban Kazaklarının yerli halka yaptıkları baskılar Türk hükümetini bu bölgelerde de düzeni sağlamak ve millî otoriteyi güçlendirmek için askerî tedbirlere başvurmaya zorladı ve durum hızla düzelmeye başladı.

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı Devletinin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine Türk ordusu 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros mütarekesine göre 1914 öncesi sınırlara çekilmek zorunda kaldı. Türk ordusu 28 Aralık 1918'de Kafkasya'dan ayrıldı. Kafkasya'yı terk eden Türk ordusunun Anadolu'nun kurtuluş savaşına girişmesiyle Kafkasyalılar Rusya'ya karşı mücadelelerinde yalnız kaldılar (Tavkul, 2013).

Birleşik Kafkasya dağlıları hükümetinin artık fiili olarak çalışma imkanı kalmaması Kafkasyalıları bağımsızlık yolunda mücadele vermeye sevk etmiş ve yeniden gerilla mücadelesine girmelerine yol açmıştır. Mart 1920'de Dağıstan'ın Bolşevikler tarafından ele geçirilmesinin ardından, Sovyet hükümetinin kızıl ordusu böylece Kafkasya'yı işgale başladı. Kafkasyalıların Bolşeviklere karşı hürriyet mücadelesi çok kanlı çarpışmalarla geçti ve 1921 yılı Mart ayına kadar devam etti. Bu arada Mustafa Kemal tarafından kurulan Ankara hükümetinin Sovyet hükümeti tarafından tanınması ve 16 Mart 1921 Moskova antlaşmasının imzalanmasıyla, Kafkasyalılar Türkiye'den beklentilerini kestiler (Tavkul, 2013).

11 Mayıs 1918'de kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti Sovyetler tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra, Sovyet Kızıl Ordusu Kafkasya'yı işgal ederek bölgeyi Sovyet hâkimiyeti altına aldı.

Sovyetlerin hakimiyeti başladıktan sonra 1921 yılı Ocak ayında Sovyet yöneticileri önce Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti (Karaçay-Malkar, Kabardey-Adige, Çeçen-İnguş ve Oset) ve Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti (günümüzdeki Dağıstan) olmak üzere ikiye ayırdı. Daha sonra ise 1922 Ocak ayında Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti parçalanarak Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Adige-(Çerkes) Özerk Bölgeleri kurulmuştur (Tavkul, 2013). 1936 yılı Kasım ayında Sovyetler Birliği Kafkasya’da dört özerk cumhuriyet ve üç özerk bölge kurmuştur. Bu kapsamda Adige Özerk Bölgesi Krasnodar Eyaletine, Karaçay ve Çerkes Özerk Bölgeleri Stavropol Eyaletine, bağlanmış, Malkarlılar Kabardeylerle birlikte Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyetine dahil edilmiş, Çeçen-İnguş ve Kuzey Osetya Özerk Bölgelerinin yerine Çeçen-İnguş ve Kuzey Osetya Özerk cumhuriyetleri oluşturulmuştur. Dağıstan ise özerk cumhuriyet olarak Kafkasya’daki yerini almıştır (Tavkul, 2002).

Sovyet idaresinin Karaçay-Malkar halkının aydın kesimini milliyetçilik, gericilik, pan-Türkistlik suçlamaları ile katlettiklerini, önde gelen ailelerini sistematik bir şekilde yok ettiklerini görmekteyiz. Örneğin 1926 yılında Karaçay’ın 34 seçkin din adamı tutuklanmış, 1928 yılında Karaçay’ın ileri gelenleri burjuva milliyetçiliği suçlamaları ile yok edilmiştir. 1928 yılının sonunda Karaçay Özerk Bölgesi yönetiminde hiçbir Karaçay’lı kalmamıştı. 1929 yılına gelindiğinde halkın dörtte biri “küçük burjuva” olmakla suçlanmış, geri kalanı ise kolхозlarda zorla çalıştırılmaya başlamıştı (Tavkul, 2013).

Kollektifleştirme hareketlerine karşı tekrar başlayan direniş Karaçay Gizli Direniş Komitesi Başkanı Abdulkerim Hasan önderliğinde devam ediyor ve başarılar

kazanıyordu. Öyle ki; 18 Mart 1930 tarihinde başlayan ve dört gün süren hareketle Karaçay ülkesi Ruslardan tamamen temizlenmiştir. Ancak düzenli Sovyet Orduları tankları ve uçakları ile karşı saldırıya geçince, direnişçiler daha fazla dayanamayarak Kafkas Dağlarına geri çekilmişlerdir. Halkın gösterdiği tepkinin Sovyetlerin tamamına yayılmasından çekinen Stalin Kafkasya'daki Komünist sistem uygulamasının başarısızlığının yerel yöneticilere yüklemiş ve bu hareketlerin cezasız kalmayacağını, halka hakkının verileceğini söylemiştir. Bu sözler çok inandırıcı bulunmamış, halkın geneli mecburiyetten silah bırakmış olmakla birlikte Abdulkerim Hasan önderliğinde bin kişilik grup dağlarda kalarak savaşa devam etmiştir (Aslanbek, 1952).

Hakimiyeti tekrar ele geçiren Sovyet güçleri derhal askeri mahkemeler kurmuş, üç bin kişiyi idam etmiş, on yedi bin kişiyi Sibiryaya'ya çalışma kamplarına sürgün etmiştir. Devam eden devletleştirme çalışmalarına karşı 1934 yılında bir ayaklanma daha meydana geldi. Bu ayaklanmaya mukabil üç bin aile daha sürgüne gönderilmiştir. 1936 yılında tutuklamalar devam etmiş, bu sefer özellikle toplumun aydın tabakası hedeflenmiştir. 1939-40 yıllarında halkın yüzde kırkı öldürülmüş yahut Sibiryaya'ya sürgün edilmiş bulunuyordu ki bu da ölümden farksızdı (Tavkul, 2013).

Sovyetler Birliğine karşı içinde bu derece kin tutan ve her fırsatta ayaklanan Karaçay-Malkar halkı Sovyetler Birliğine savaş açan Almanları büyük kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Almanlar da çeşitli casusluk ve sabotaj görevlerinde Kafkas kökenli Sovyet esirlerini kullanmışlardır. Bunun üzerine zaten her zaman Sovyetlerin başına sorun açmış olan Karaçay-Malkar halkı “güvenilemeyecek düşman

unsurlardan” sayılmış, cephedeki Karaçay-Malkarlı subaylar kömür ocaklarına verilmiştir. Buna mukabil bir Karaçay süvari alayı silahları ile dağa çıkmıştır. Böylece Almanlar Kafkasya’yı işgal etmeden müttefik bir halk kazanmışlardır. Nitekim Alman ordularından kaçan Sovyet askerine Kaçaraylıların silahlı çeteleri karşılık verecek, iki ateş arasında kalan Sovyet Kızıl Ordusu çokça zayıat verecekti (Tavkul, 2013).

1942 yılının sonbaharında Alman birliklerinin işgal ettiği Batı Kafkasya’da, bilhassa Karaçay-Malkar’da, daha Almanlar gelmeden önce mahallî çeteler Sovyet birliklerinin boşalttığı yerlerde iktidarı ele geçirmişlerdi. Sovyetler Birliğine derin bir öfke duyan yerli halka dinî ve siyasî hürriyet verdiklerini açıklayan Almanlar bu hareketleri ile yerli halkın sempatisini kazanmışlardı. Camiler yeniden açılmış, kollektif çiftlikler kaldırılmıştı. Alman ordusuna büyük sevgi gösterilerinde bulunan Karaçay-Malkar halkına Almanlar şu imtiyazları verdiler:

1. *Müstakil millî idare yeniden kurulacak ve din dahil hayatın bütün sahalarında tam bir serbestlik olacak.*
2. *Kolhozların yerine özel mülkiyet düzeni kurulacak.*
3. *Eskiden zorla ikiye ayrılan Karaçaylılar ve Malkarlılar tekrar birleşecek* (Tavkul, 1993)

Verilen bu imtiyazlar Almanların Karaçay-Malkar halkının sempatisini kazanmasını sağlamakla birlikte özellikle halkın aksakallıları Almanlara bu kadar güvenmenin iyi sonuç vermeyeceğini, daha tedbirli davranmak gerektiğini söylüyorlardı. Ancak bu uyarılar Sovyetler Birliğinin zulmünden kurtulmuş olmanın

verdiği heyecan duvarlarına çarpıyordu. Almanlara yanında verdikleri savaş adeta İmam Şamil önderliğinde verilen savaşı çağırıyordu. Bu savaşlar sırasında Kafkasya’da bulunan Alman gazetecisi Erich Kern o günleri şöyle anlatmaktaydı (Hızal, 1961):

“Bilhassa yerli İslam unsurları ile aramız iyi. Her tarafta gönüllü süvari birlikleri kuruluyor. Peygamberin yeşil savaş bayrağı dalgalanıyor. Bir dostluk havası esiyor. Burada müslüman halk müthiş bir komünist düşmanı. Ben kasabaya girerken Karaçaylılardan oluşan bir süvari taburu, güle oynaya dağdaki hizmetlerine gidiyordu. Uzun boylu, tunç yüzlü güzel delikanlılar eyer üzerinde kalıp gibi duruyorlar...”

1942 yılı sonlarında Alman ordusunun Rusya’da yenilgiye uğratılması sonunda, Almanlar Kafkasya’dan çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada Adige-Kabardey, Karaçay-Malkar ve Osetler’den oluşan onbeş bin kişilik bir mülteci kafilesi de Alman ordusu ile birlikte Kafkasya’yı terk etti. Ancak bölge halkı Alman birlikleri çekildikten sonra dahi savaşmaya devam etmişlerdir.

Alman halkı Kafkasya’dan çekilir çekilmez Sovyet Orduları büyük bir temizlik hareketine başlamıştır. Bütün Karaçay köyleri ağır bombardımana uğradı. Sovyetler bütün güçlerine rağmen silahlı Karaçay-Malkar çetelerini tamamen yok edemiyorlardı. Sovyet hükümeti bunun üzerine daha kesin bir sonuç elde edebileceği bir yonteme başvurdu. 12 Ekim 1943’te Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu’nun aldığı bir kararla Karaçay halkı 2 Kasım 1943 tarihinde topyekûn sürgüne gönderildi. Karaçaylılar Kafkasya’dan sürgün ilk halk olmuştu. Aynı karar 23 Şubat 1944’te Çeçen-İnguşlara ve 8 Mart’ta ise Malkarlılara uygulandı. Sürgün

sırasında 69.267 Karaçaylı hayvan vagonlarında sürgüne gönderilmiştir. Savaşın bitiminden sonra askerdeki Karaçaylılar da sürgüne gönderilmiştir (Tavkul, 2013).

2.2 Kırım Tatarlarının Sürgünü

Tarih boyunca çok farklı medeniyetlerin ve halkların kesiştiği bir yer olan Kırım Yarımadasında 4. Yüzyılda Hunların, 6. Yüzyılda da Göktürklerin kısa süreli hakimiyetleri sonrasında 8. Yüzyıldan itibaren Müslüman-Türk/Türk dilli halkların hakimiyeti başlamıştır (Aydınğün İ. , 2013). Bölgenin Türkleşmesinde en önemli rolü Hazar Devleti oynamıştır. 9. Yüzyılda Hazar Devletinin yıkılmasından sonra ise Kıpçaklar ve Peçenekler Türkleştirme sürecini devam ettirmiş, özellikle Kıpçaklar Kırım Tatarlarının dili ve kültürü üzerinde çok etkili olmuştur. (Aydınğün İ. , 2013)

Kırım Tatarlarının tarihi, terkihi ve kimliğine baktığımız zaman Kırım yarımadasına tek bir dalgada gelerek yerleşmiş olmadıklarını görüyoruz. Hakan Kırımlı, bu konuda Kırım Tatarlarının Cengiz Han ordularının kuzey Karadeniz işgali sırasında buraya yerleşen Tatarların devamı olduğu algısının bir yanılığ olduğunu belirtmektedir. Yine Kırımlı, İdil boyundaki “Tataristan” Özerk Cumhuriyetindeki Tatarları göz önünde bulundurup Kırım Tatarları ile aralarında bir bağ kurmanın veya Tatar adı altında otokton bir milletin mevcut olduğunu iddia etmenin de yanlış olduğunu söylemektedir. Kırımlı’ya göre mevcut dil ve kültür özellikleri (tamamının Sünni Müslüman inanca mensup olması, konuşulan lehçelerin hepsinin Türk dili olması vb.) bu halkın tek bir tarihi halkın kesintisiz devamı olamayacağı göstermekte, asli kısmı tarihi Türk etnosuna dayanmakla birlikte Müslümanlaşan ve/veya Türkleşen diğer etnik grupların dahil olduğu bir terkihi olduğunu işaret etmektedir (Kırımlı, 2013).

Tatar sözcüğü Rusya’da Avrupa Rusya’sında yaşayan tüm Türk soylu Müslümanları ifade etmek için kullanılmıştır (Akiner, 1986). İslam dünyasında Tatar kelimesi ise ilk kullanıldığında Moğol-Mongol anlamında kullanılmıştır. Örneğin İbn-i Haldun “bu sultan, Cingiz Han, Tatarların sultanıdır” demiştir (Maksudoğlu, 2009). Günümüz Arap araştırmacıları arasında Tatar kelimesinin Moğol yerine kullanılmaya devam ettiğini görmekteyiz. İsmail R. Faruqi ve Lois Lamya al Faruqi’nin hazırladıkları The Cultural Atlas of Islam (İslamın Kültürel Atlası) eserinde Moğol istilalarını gösteren haritaların başlığının “*Tatar Holocaust*” olduğunu görmekteyiz (Maksudoğlu, 2009).

Tatar ifadesine Orhun yazıtlarında da rastlamaktayız. “Dokuz Oğuz”, “Otuz Tatar” sözlerinden Tatar kelimesinin Türk topluluklarından biri için kullanıldığını anlayabiliyoruz (Maksudoğlu, 2009).

Ordusunun en kalabalık bölümü Kıpçak Türklerinden oluşan Moğollar, Abbasi Halifeliğini yıkmadan evvel 1237 yılında Moskova’yı zapt etmiştir. Moğol ordusundaki Kıpçak Türkleri Rusların Avrupa Rusya’sındaki bütün Türk kökenli Müslümanlara neden Tatar dediğini açıklamaktadır (Maksudoğlu, 2009). Özellikle on dördüncü yüzyıldan başlayarak Tatar kelimesinin kavmi, etnik çağrışım belirten bir kelime olmadığını, siyasi bir anlam ve içerik kazandığını görmekteyiz.

Türk dilli halkların Kırım yarımadasında bilinen ilk mevcudiyetleri Hunların M. S. IV. asırda yarımadayı hâkimiyetleri altına almalarıyla gerçekleşmiştir. Hunlar Kırım yarımadasında fazla bir etki bırakmamıştır. Daha sonra, VI. yüzyılın ikinci yarısında yarımadanın kuzeyindeki bozkır (Çöl) kesimi kısa bir süre için Türk (“Göktürk”) Kağanlığı’nın hâkimiyeti altına girmiştir. Bu kağanlığın dağılmasını

müteakip VII. asrın ortalarına doğru Kırım'ın da yer aldığı çok geniş bir arazide bir Türk halkı olan Hazarların devleti teşekkül etmiştir (Kırımlı, 2013).

Hazar İmparatorluğu dönemini Kırım'ın bazı bölgelerinin etnik olarak Türkleşmeye başlaması açısından mihenk taşı olarak değerlendirmek mümkündür. Hazarlar yarımada'nın tamamına hakim olmamışlardı; yarımada'nın güney sahil şeridinde Bizans Hakimiyetinin olduğu noktalar halen mevcut idi. Ancak yine de, Hazar varlığı Kırım'da öylesine etkili olmuştur ki, XV. yüzyılda bile bazı Avrupalılar tarafından bölgenin "Gazaria" olarak adlandırıldığı görmekteyiz. Etnik açıdan Türk olan Hazarlar Musevi inancına mensuptu; bununla birlikte İslamiyete karşı bir hoşgörü mevcuttu. Zira Müslüman tebası da bulunmaktaydı. Bu sebepten, Kırım'da ilk Müslümanların Hazar döneminde görülmeye başladığını söyleyebilmekteyiz (Kırımlı, 2013).

Kırım'daki Hazar hakimiyeti IX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürebilmiştir. Ancak Yarımada'nın Türkleşme süreci Asya'dan gelen yeni göçebe ve savaşçı Türk dalgaları ile devam edecekti. Peçenekler X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yarımada'nın step ve dağ etekleri kısmına hâkim oldular. Bu dönemde Kırım Peçeneklerle Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin kilit noktasını oluşturmaktaydı (Kırımlı, 2013).

Peçeneklerin ardından gelen Türk kabilesi Kıpçakların (Kumanlar) X.-XI. yüzyıllarda Kırım'da hakimiyet kurmaları, yarımada'nın Türkleşmesi tarihinde en önemli dönüm noktalarından bir diğerini teşkil eder. Orta Asya'dan başlayıp Doğu Avrupa'ya kadar Karadeniz'in kuzeyi boyunca yayılan bozkırlara "Deşt-i Kıpçak" (Kıpçak Bozkırları) adının verilmiş olması Kıpçakların bölge üzerindeki önemini

göstermektedir. XI. yüzyılda pek çok Kıpçak'ın İslâm'ı kabul etmiş olmasına binaen, Kırım'da ilk Müslüman cemaatlerinin oluşumundan söz edilebilir. Kırım'ın büyük kısmındaki Kıpçak hakimiyeti XIII. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Bu arada yarımadanın güney sahillerinde kısa bir süre için de olsa ilk defa güneyden gelen Türk unsurlarının hâkim olduğu görülür. 1227'de Konya Sultanı I. Alâeddin Keykubat'ın emrindeki Hüsameddin Çoban Bey bir Selçuklu donanması ile Kıpçakları yenerek Sudak'ı ve çevresini ele geçirmiştir (Kırımlı, 2013).

Sudak önemli bir ticaret şehriydi ve buranın alınması bölgenin Anadolu ile bağlarını çok güçlü hale getirecekti. 1233 yılında Moğol istilasına direnen Kıpçakların 1239 yılında dağıtılması ile bölgede Altın Orda hakimiyeti başladı. (DİA Kırım Maddesi)

Altın Orda dönemi İdil (Volga) boyu, Deşt-i Kıpçak ve Kırım'daki Türk varlığının nihaî şeklini alması bakımından büyük önem taşır. Ayrıca bu halklara genel olarak "Tatar" adının verilmesi de yine bu döneme rastlamaktadır. Tatar halkı eski bir Moğol kabilesi olup, bu kabileye mensup olanların Moğol idaresinde üstlendikleri görevlerden dolayı yabancıların Moğolları veya Cengiz Han'a tâbi olan bütün kavimleri "Tatar" diye adlandırdıkları anlaşılmaktadır. Aslında Tatar kabilesi söz konusu nüfusa nazaran azınlıkta kalmaktaydı, kısa sürede tarih sahnesinden çekilmiştir. Ancak, isimleri Cengiz imparatorluğunun ve bilhassa da Altın Orda'nın Türk tebasına miras olarak kalmıştır. Bugün kullanılan mânâsıyla "Tatar" tabiri, Rusların Altın Orda'ya tâbi olmuş bütün Türk halklara (hattâ bazı hallerde temas ettikleri -Osmanlılar hariç- bütün Türklere) verdikleri bir isim olarak belirlemektedir. Etnik ve linguistik açıdan söz konusu halkların ne "asıl Tatarlar"la, ne de Moğollarla

hemen hiç bir ilişkileri yok ve hattâ kendi aralarında da (umumen Türk dilli ve Müslüman olmaları dışında) büyük farklar mevcut ise de, “Tatar” tabiri yerleşip kalmıştır. XX. yüzyıla kadar bu Türk halklarından pek çoğunun kendilerini “Tatar” olarak adlandırmadıklarını, hattâ bazılarının bu tabirden hiç hoşlanmadıkları bilinmektedir (Kırımlı, 2013).

Aralarında bugünkü Rusların atalarının da bulunduğu Doğu Slav halklarını iki yüz yılı aşkın bir süre hakimiyeti altında bulunduran Altın Orda devleti dönemi Kırım’da Türk-İslâm medeniyetinin kesin olarak tesis olduğu dönemi temsil eder. Kırım’ın Müslümanlaşması bu dönemde son şeklini almıştır. Kırım böylelikle yaklaşık beş asırlık kesintisiz bir Müslüman hakimiyeti içinde bulunacaktır. Bir dönem dünyanın en kudretli devleti durumunda bulunan Altın Orda İmparatorluğu’nun taht kavgaları içine düşmesiyle, taht üzerinde iddia sahibi olan Cengiz Han soyundan bir çok prensler taraftarlarıyla birlikte imparatorluğun belirli bölgelerinde hakimiyeti ellerine geçirerek hanlıklarını ilân ettiler. Bunlardan birisi de Kırım’da üslenerek Altın Orda tahtının gerçek sahipleri olduğu iddiasında bulunan Gıyaseddin ve onun oğlu Hacı Geray’dı. Hacı Geray Altın Orda’nın tamamını elde edemediyse de, onun idaresinde XV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kırım’ı ve onun kuzeyindeki geniş bozkırları içine alan kudretli müstakil bir devlet teşekkül etmiş oldu: Kırım Hanlığı (Kırımlı, 2013).

Kırım Hanlığının ilk hanının Hacı Giray olduğu konusunda tarihçilerin ortak kanaati mevcuttur (Fisher, 2009). Kesin olarak tahta çıkış tarihi bilinmemekle birlikte adına bastırılan paranın tarihinden (1442) hareketle bu tarihten bir süre önce

tahta çıktığı düşünölmektedir (Kurat, IV - XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, 1972).

Kırım Hanlığı, kimi taht kavgaları ve Cenevizlerin bölgedeki güçlerinin artması ile birlikte Kırım'da güçsüz kalır. Bunun üzerine Tatarlar bölgedeki hâkimiyetini yeniden tesis için Osmanlılarla iş birliği yaparlar. Kırım, Osmanlılar için de jeostratejik konumu gereği Karadeniz üzerindeki hâkimiyetini sağlamak açısından çok önemli bir bölge olarak görülüyordu. Bu nedenle Kırım'a müdahale gerçekleşmiştir:

1466'da Hacı Giray ölünce oğulları taht kavgası ve karışıklık çıkardılar. Fatih Sultan Mehmet 1475'de Gedik Ahmet Paşayı kuvvetli bir donanma ile gönderip Kefe'yi ve Kırım sahillerindeki Cenevizlilere ait bütün limanları fetih ettirdi (Aslanapa, 1983).

Zamanla Osmanlı ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişki güç kazanır. Hatta Yavuz Sultan Selim'in, Hacı Giray'dan sonra tahta geçen oğlu Mengli Giray'ın kızıyla evlenmesi, ilişkileri akrabalık boyutuna ulaşır. Osmanlı Devleti stratejik öneme sahip olan Kırım'ı, bünyesindeki diğer eyaletler statüsünden farklı bir uygulamaya tabi tutar ve kimi konularda (örneğin: Karadeniz'in kuzeyindeki her türlü soruna ilişkin) Kırım Hanlığı'na inisiyatif bırakır.

1773-1774 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşı neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Kırım Hanlığı, Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsız bir hanlık olur. Ancak bağımsız kalan Hanlık aynı zamanda askeri açıdan da güçsüz kalır ve 1792 yılında imzalanan "Yaş Antlaşması"na göre; Kırım

resmen Rusya'ya devredilir. Rus çaricesi II. Katherina bundan hemen sonra Kırım'a el koyarak, stratejik öneminden yararlanmak ve bu bölgede Tatarların demografik üstünlüğünü bozmak için Yunan ve Slav kökenli toplumların Kırım'a yerleştirmeye başlar. Dolayısıyla Kırım nüfusu Tatarların aleyhine bozulur. Tatarlar artık bölgede rahat bir biçimde yaşayamaz hale gelirler ve kitlesel göçlere başlarlar (Fisher, 2009).

Küçük Kaynarca Antlaşması ve devamında süregelen Osmanlı-Rus savaşları (1787-1792, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 ve 1877-1878), bu savaşların getirdiği zorluklar, Kırım'dan Tatar göçlerini hızlandırır. Kırım Tatarlarının Anadolu'ya göçü büyük oranda bu dönemde gerçekleşmiş olsa da, Ortaylı, Bursalı Mehmet Tahir'in 1335 (1919) yılında yazdığı İdare-i Osmaniye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri adlı kitabına referansla, Kırım'dan Anadolu'ya göçün çok daha önceden başladığını aktarmaktadır (Ortaylı, 2003):

...şahsen Tekirdağ sicilleri üzerine yaptığımız bir tarama; bu beldedeki Kırmılıların ta 15. asırdan beri göç ederek geldiğini, İstanbul, Kırım ve diğer Rumeli şehirleri arasındaki bir göçün, sadece harp ve kıyım dolayısıyla değil, çok eskiden beri iktisadi sebeplerle de başladığını gösteriyor.

Kırım'dan Tatar göçleri temel olarak Rus baskısı ve ekonomik sebeplerle gerçekleşmiştir Göçün Osmanlı topraklarına yönelmesinin nedenleri arasında ise kültürel bağlar ve ulaşım kolaylığı önemli rol oynamıştır.

Göç olayının sosyolojik olarak gebe olduğu sonuçların tamamı bu göçlerde de görülmüştür. Osmanlı idaresi bu göç akınına hazırlıksız ve tedbirsiz yakalanmıştır. Muhacirlerin bir kısmı daha yolu tamamlayamadan ilkel nakil araçlarının kurbanı olmuş, bir kısmı ise yeni ülkelerindeki olumsuz koşullar ve salgınlardan kırılmıştır.

Sağ kalanların çoğunluğu özellikle ilk yıllarda perişan şartlarda yaşamak zorunda kaldılar (Kırımlı, 2013).

Kırım'da kalan halk ise nüfus çoğunluğunu kaybetmenin de etkisi ile her geçen gün daha da ümitsizliğe düşüyordu. Adeta bütün halk göç için sırasını bekliyordu (Kırımlı, 2013).

Zirai becerilerinin ve üretimlerinin yüksek olması nedeniyle Kırım'dan gerçekleştirilen kitlesel göçler Kırım ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Etnik dağılımdan kaynaklanan sebeplerle başlarda Tatarların bölgeden göç etmeleri konusunda hemfikir olan ve bu konuda elinden geleni yapan Rus yönetimi, bir süre sonra bu göçün kendileri için altından kalkılamayacak bir ekonomik çöküntü doğuracağı konusunda endişeye düşmüştür. Zaman Rus idarecilerin bu geç kalınmış endişesini doğrulamıştır; Kırım'da tarımsal üretimi sekteye uğramış ve bu göçlerin bölge ekonomisi için bir hata olduğu görüşü yaygın bir biçimde kabul edilmeye başlanır. Hatta 1860 sonrası bu göçü önlemek için çeşitli önlemler alınmaya başlanır. Fisher, Novorossisk valisi Duc de Richelieu'nun Kırım Savaşı öncesinde göçü engellemeye çalıştığını ve şu sözleri söylediğini aktarmaktadır: "*Kitle halinde Tatar göçlerinin bölge için çok kötü sonuçlar verecektir*" (Fisher, 2009).

Bolşevik ihtilali sonrasında 1939 yılına gelindiğinde yapılan nüfus sayımına göre Kırım'da yaşayan 1.123.806 kişinin 218.492'si Kırım Tatarlar, 557.449'u ise Ruslardan müteşekkildi (Özcan, 2002). İkinci Dünya Savaşı boyunca Kırım hem Almanya'nın hem de Rusya'nın üzerine çeşitli planlar yaptıkları bir yerdi. Daha 1941 sonbaharında Stalin'in Kırım Tatarlarını tamamen Kazakistan'a sürme niyetinin olduğu Alman ordusunun Akmesjid resmi hükümet binalarının birinden

elde ettikleri bir belge ile anlaşılacaktı (Mühlen, 2006). Almanlar ise bölgeyi Alman subayların ihtiyacını karşılayacak bir tatil beldesi ve İtalyanlarla ihtilafli oldukları Güney Tirol Almanlarının yerleştirileceği bir bölge olarak görüyor ve sürgüne daha bütüncül yaklaşıyorlardı; bütün Rus, Ukraynalı, Kırım Tatarlarının sürülmesi gerektiğine inanıyorlardı (Özcan, 2002).

İkinci Dünya Savaşının ikinci yılında, 1941 yılı Kasım ayında, Alman Orduları Akyar(Sivastopol) dışında Kırım'ın tamamını ele geçirdiler (Abdülhamitoğlu, 1974). Kırım'a giren Alman orduları ise, bir kısım halk tarafından kurtarıcı olarak karşılanmıştı. Kırimlıların Sovyet Rus hâkimiyetinden kurtulmak ve bağımsız bir devlet olmak arzusu neticesinde bazı Kırimlılar Alman ordularına gönüllü yazılmışlardır. Bunu yanısıra önde gelen iki Kırım Tatarı, Edige Kırimal ve Müstecip Ülkusal gibi isimlerin, Almanya'ya giderek Kırımın geleceği hakkında girişimlerde buldukları Ülkusal'ın hatıralarından okuyabiliyoruz (Ülkusal, 1976).

Almanlarla işbirliği yapan Kırimlıların yanı sıra gerek Sovyet Kızıl Ordusu içerisinde hem de partizan (çete) hareketi saflarında Almanlara karşı savaşan Kırimlılar da mevcuttur. Her ne kadar Kırimlıların bu kısmı Sovyet uygulamalarına meşruiyet kazandırmak amacıyla Sovyet literatüründe hiç gündeme getirilmese de, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde yayınlanan eserlerde bu konulara yer vermeye başlanmış, Almanlarla işbirliği yapanların aksine, Kırım Tatarlarının çoğunluğunun “vatanlarına sadık kaldıkları” ifade edilmiş, birçoğunun da yüksek derecede madalya ve nişanlar aldıkları belirtilmiştir. (Özcan, 2002). Kızıl Ordu ve partizan saflarında yer alan Kırım Tatarlarının mevcudu hakkında da kesin bir bilgiye sahip olmamakla birlikte Kırım Tatarlarının Sovyetler Birliği KP MK'nin XXIII.

Kongresine göndermiş oldukları bir bildiriden anlaşıldığı kadarıyla, savaşın başında Kırım'ın Kuybişev, Bahçesaray, Aluşta, Sudak, Lenin ve Balaklava rayonlarına ait 21 köyden 18 yaşın üzerinde 4252 kişiden 2324 genç Kızıl Ordu'ya katılmış, 329 kişi ise partizan hareketlerine iştirak etmişti (Özcan, 2002). Ancak Kırım Tatarlarının yüksek düzeyde harbe katılımları ve hatta gösterdikleri yararlılıklardan ötürü komuta kademelerine gelmelerine rağmen, Rus asıllı komutanlardan Makrousov ve Martinov gibi isimler, merkeze gönderdikleri kasıtlı raporlarda Kırım Tatarlarını Almanlarla işbirliği yaparak “vatana ihanet etmekle” suçlamışlardır (Özcan, 2002).

Kızıl Ordu Birlikleri 10 Nisan 1944'te Kırım'a yeniden hakim oldu. Kırım Tatarlarının düşman askerleri ile işbirliği yaptığı propogandasının etkisi ile Sovyet Askerleri Kırım Tatarlarına ağır baskılar uyguladı, bir kısmını katletti (Devlet N. , 1985) Sovyet yönetiminin Kırım'a tamamen hakim olmasının akabinde, 20 Nisan 1944'te Kırım KP bölge komitesi, savaş sırasında Almanlarla işbirliği yapanları tespit etmek amacıyla bir Olağanüstü Devlet Komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Bu komisyon raporlarının Kırım Tatarlarının sürgününde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir (Özcan, 2002).

13 Nisan 1944 tarihinde SSCB İçişleri Halk Komiseri ve Devlet Güvenliği Genel Komiseri L. Beriya ile Devlet Güvenliği Halk Komiseri V. Merkulov tarafından Kırım Özerk SSC'nin “Sovyet karşıtı unsurlardan temizlenmesi” hususunda yayınlanan talimatnamenin uygulanması görevi SSCB Devlet Güvenliği Halk Komiseri yardımcısı Kobulov, SSCB İçişleri Halk Komiseri yardımcısı Serov, Kırım ÖSSC İçişleri Halk Komiseri Sergiyenko ve Kırım ÖSSC Devlet Güvenliği Halk Komiseri Fokin'e verilmiştir. Aldıkları talimat üzerine vazifelerine başlayan

Serov ve Kobulov ilk önce bir rapor hazırlamışlardır. 22 Nisan 1944 tarihli bu rapora göre, 1 Nisan 1940 tarihi itibariyle Kırım'da 1.126.800 kişi bulunmaktaydı. Bunun içinden Kırım Tatarlarının mevcudu hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, yaklaşık 218 bin kişi olduğu yönünde tahminler mevcuttur. Rapordan anlaşıldığı üzere, 17-20 Nisan 1940 tarihinde Kırım'dan 180.000 kişi tahliye edilmiş, toplam 90.000 kişi ise savaşta yer almak üzere Kızıl Ordu'ya çağırılmıştı. Kızıl Orduya çağırılanlar arasında 20.000 Kırım Türkünün de bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu arada Kırım'dan 62.000 Almanın sürgün edildiği, 67.000 Yahudi, Karaim ve Kırımçak Türkünün de Almanlar tarafından kurşuna dizildiği ifade edilmektedir. Bunun yanında yapılan operasyonlar sonunda 7 Mayıs 1944 tarihi itibariyle 5381 (16 Mayıs'ta ise 6452) kişi tutuklanmış ve çeşitli miktarda silah ile bunlara ait mühimmat ele geçirilmişti. Operasyon sonuçlarının merkeze bildirilmesi sırasında, Kırım Tatarlarından 20.000 kişinin Kızıl Ordu saflarından ayrılarak Almanların tarafına katıldıkları da belirtilmişti (Özcan, 2002).

Bütün bu hazırlıklar ve araştırmaların sonucundan anlaşılan Sovyet yönetiminin, Kırım Tatarlarının topyekûn sürgününe kesin karar verdiğiidir. Nitekim Serov ve Kabulov'un 7 Mayıs 1944'te Beriya'ya gönderdikleri raporda sürgün operasyonu hazırlıklarının 18-20 Mayıs'a kadar tamamlanmasının, operasyonun ise 25 Mayıs'a kadar sonuçlandırılmasının mümkün olacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Beriya ise, 10 Mayıs 1944'te Sovyet devlet başkanı Stalin'e, Kırım Tatarlarının Sovyet halkına karşı "ihnet ettiği" göz önüne alınarak, bütün Kırım Tatarlarının Kırım bölgesinden çıkarılması hususunda Devlet Güvenlik Komitesi (GKO)'nin iznini istemiştir. Beriya sürgün edilecek Kırım Tatarlarının, hem tarımda

(kolhoz ve sovhozlarda), hem de sanayi ve ulaşım alanlarında kullanılmak üzere Özbekistan SSC bölgelerinde iskân edilmesinin uygun olacağını düşünüyordu. Kırım Tatarlarının Özbekistan SSC'ne yerleştirilmesi hususunda Özbekistan KP sekreteri Yusupov ile de muvafakata varılmıştı (Özcan, 2002).

Beriya'nın bu talebine Stalin bir gün sonra cevap verdi ve kendi imzasını taşıyan GKO'nin 5859 sayılı "çok gizli" kararnamesiyle bütün Kırım Tatarlarının Kırım'dan sürülmesi kararını verdi. Kararnamede Beriya'nın Kırım Tatarları hakkında zikrettiği hususlar tekrarlanmakta ve onların Almanlarla işbirliği yaptıkları inancı pekiştirilmektedir. GKO bu hususları göz önüne alarak, Kırım Tatarlarının aileleriyle birlikte topyekün Kırım'dan çıkarılmasına ve "özel sürgünler (spetsposelentsı)" olarak Özbekistan'ın belirlenen bölgelerinde sürekli ikâmete tabi tutulmasına karar verdi. Sürgün operasyonunun yürütülmesi için Beriya komutasındaki NKVD kuvvetleri görevlendirildi ve 1 Haziran 1944'e kadar bu operasyonunu tamamlanması emredildi. Söz konusu kararname ile sürgün edilecek olanların beraberlerinde kendi özel eşyalarını, elbiselerini, günlük demirbaş eşyalarını ve aile başına 500 kg erzak almalarına izin veriliyordu. Bununla birlikte sürgün masraflarının karşılanması için SSCB Finans Halk Komiseri Zverev'in Mayıs ayı içerisinde Halk Komiserleri Sovyeti (SNK) fonundan 30 milyon ruble tahsis etmesi isteniyordu (Özcan, 2002)

Kararnamede belirtilen operasyonun başlangıç tarihi, Beriya'nın talimatıyla iki gün önceye alınmış ve Kırım Tatarlarının sürgünü 18 Mayıs 1944'te saat 03.00 civarında başlamıştır. Son derece organize ve zamana karşı oldukça titiz bir şekilde yapılan operasyonlar, öncelikle "potansiyel tehlikeli" olarak nitelendirilen kişilerin

tutuklanmasıyla başladı. Yetişkin erkeklerin büyük çoğunluğu Sovyet ordusuna alındığı için, Kırım'daki halkın büyük çoğunluğunu kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oluşturuyordu. Sovyet askerleri gecenin bir vakti, daha önceden tespit olunan Kırım Tatarlarının evlerine zorla girerek insanları uykularından kaldırmış ve 15 dakika içinde buldukları yerlerin meydanında toplanmalarını söylemişlerdi (Hablemitoğlu, 2004). Kararnamede emrin üzerine bir de askerlerin fevri davranışları eklenmişti. Ne olup bittiğini anlamayan ve uykunun vermiş olduğu şaşkınlığı da üzerinden atamayan Kırım Tatarlarının yanlarına, kararnamede belirtilenin aksine sadece taşıyabilecekleri eşyalarını almalarına izin verilmiş, birçok yerde buna dahi müsaade edilmemişti. Evlerinden çıkarılan halk buldukları yerin meydanlarında, tarlalarda veya uygun görülen başka yerlerde toplanarak kendilerini demiryolu istasyonlarına taşıyacak nakliye araçlarını beklemeye başladı. Korku ve endişe içerisinde bekleyen halk, bir de askerlerin taşkınlıklarına maruz kalıyordu. Sürgünü gerçekleştiren askerler sadece verilen emirleri yerine getirmemişler, aynı zamanda çaresiz halka karşı insanlık dışı hareketler de sergilemişlerdi. Bütün bunlar binlerce Kırımlının gözleri önünde cereyan etmesine rağmen onların da kapı komşuları olan Kırım Tatarlarının durumuna yardım etmemeleri dikkat çekicidir. Askerlerin taşkınlıkları o derece artmıştı ki, yaşlı kadınları, acıdan çılgına dönenleri kaçmaları için serbest bıraktıkları, sonra da arkalarından kaçıyorlar gerekçesi ile kurşun yağdırdıkları konusunda şahitlerin ifadeleri mevcuttur. (Özcan, 2002).

Sürgünün şahitlerinden Sankiza İbrahim imzalı ve Sovyet Hükümetine yazılan mektupta şöyle deniyor (Hablemitoğlu, 2004):

“Saat 3’te çocuklar uyurken askerler geldi. Hazırlık yapmak için bize 5 dakika verildi. Ne eşya ne de yiyecek almamıza müsaade edildi. Zannettik ki, kurşunlanmaya götürülüyoruz”

Ahalinin toplanmasının akabindeki gelişmeleri yine Sankiza İbrahim’in protesto mektubunda okumaya devam ediyoruz (Hablemitoğlu, 2004):

“... Fakat çabuk ölüm değildi bu. Hayvan nakline mahsus vagonlara tıka basa dolu bir şekilde 3-4 hafta sürecek yolculuğa çıkarıldık. Yolumuz Kazakistan’ın kızgın çölünden geçiyordu. Götürülenlerin içinde Almanlara karşı çete harbi yapanlar, gizli mukavemete mensubu, Komünist Parti ütesi, Sovyet Hükümetinde faal rol oynayan Kırımlılar da vardı. Hastalar ve ihtiyarlar da mevcuttu. Erkekler o ara Faşistlere karşı savaşa devam ediyordu, onların sürgünü savaşın sonuna kadar geciktirilmişti. Eşleri ve çocukları ise zorla götürülenlerin ekseriyetini teşkil ediyordu. Ölüm nispeti; küçükler, ihtiyarlar ve hastalar arasında bilhassa yüksekti. Ölüm sebebi; susuzluk, havasızlık ve pislikti. Yolda can verenlerin cesetleri dışarı çıkarılamadığından, yaşayanlar arasında çürür, su ve gıda almak için yapılan kısa durmalar esnasında, demiryolu hattı kenarında bırakılırdı. Gömülmelerine izin yoktu.”

Sürgün şahitlerinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere Kırım’daki sürgünün Ahıska’daki sürgün ile birçok benzer yanı olmuştur. Yine hayvan vagonlarında sürgün, yine bu vagonlarda ölenler, yine yayılan hastalıklar ve bu hastalıklardan kırılanlar. Sürgünün en trajik kesimi ise aileleri sürgün edilirken hiçbir şeyden haberi olmadan ailelerine ve vatanlarına dönecekleri günü bekleyen cephedeki askerlerdir.

Kırım Tatarlarından oluşan ilk sürgün kafilesinin yola çıkmasından sonra Serov ve Kobulov derhal durumu Beriya’ya telgraflarla rapor ettiler. İlk gün saat

20.00 itibariyle toplam 90 bin kişi istasyonlara götürülmüş, bunlardan 48.400 kişi 17 katarla doldurularak gidecekleri yerlere gönderilmişti. 25 katarın ise beklemede olduğu bildirilmişti. 19 Mayıs'ta ise, saat 12.00 itibariyle istasyonlara toplam 140.000 kişinin götürüldüğü, bunlardan 119.424 kişinin 44 katarla sürgün yerlerine gönderildiği ve halen 13 katarın daha bulunduğu belirtilmişti. Yine aynı gün saat 18.00 itibariyle ise istasyonlara toplam 165.515 kişinin getirildiği ve bunlardan 136.412 kişinin 50 katarla gidecekleri yerlere gönderildiği rapor edilmişti. Serov ve Kobulov tarafından 20 Mayıs'ta gönderilen son telgrafta ise, operasyonun saat 16.00'da tamamlandığı ve toplam 180.014 kişinin 67 katarla doldurularak sürgün edildiği, ancak bunlardan 63 katarla bulunan 173.287 kişinin gidecekleri yerlere gönderildiği belirtilmekte, geriye kalan 4 katarın ise o gün gönderileceği ifade edilmektedir. Bunun dışında, Kırım rayon askerî komiserliklerinin askerlik çağında olan 6.000 Kırım Tatarı askere sevk ettiği haber verilmektedir. Ayrıca Beriya'nın emriyle Moskova kömür madenlerinde çalışmak üzere 5000 Kırım Türkünün buraya gönderildiği bildirilmektedir. Böylece Kırım ÖSSC'den toplam 191.014 Kırım Tatarının sürgün edildiği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır (Özcan, 2002).

Kırım Tatarlarının 3 gün içinde tamamen vatanlarından sürgün edilmesi operasyonunun başarıyla neticelenmesi şerefine 19 Temmuz 1944'te bir tören tertip edilmiş ve operasyonda görev alanlar Sovyet yönetimi tarafından ödüllendirilmişti. Ancak tören sırasında gelen bir haber, Arabat adlı bir Türk köyünün unutulmuş olarak boşaltılmadığını gösteriyordu. Bu açıkça, Kırım'da tek bir Tatarın kalmaması yönündeki emre aykırılık teşkil ediyordu. Oysa Kırım Tatarlarıyla dolu yük trenleri çoktan yol almıştı ve onlara yetiştirme imkânı yoktu. Bunun üzerine Arabat'taki bütün

Kırım Tatarları oldukça büyük ve eski bir gemiye bindirilerek mahzene kapatıldılar. Gemi denizin en derin yerine getirilerek ambar kapakları açıldı ve gemi içindeki insanlarla birlikte batırıldı. Bu olay sonunda Arabat köyünde yaşayan Kırım Tatarlarından kurtulan tek bir kişi bile olmamıştı. Bu operasyondan sonradır ki, Kobulov Kırım'ın Türklerden "tamamen" temizlendiğini belirten raporunu iletebilmiştir (Altan, 2013).

Sürgün operasyonunun yolda geçen safhası, Kırım Tatarları açısından unutulması güç hadiselerin cereyan ettiği bir tablo ortaya koymaktadır. Tıpkı diğer sürgün anılarında olduğu gibi tıka basa vagonlara doldurulan halk, günlerce aç-susuz bir şekilde, en temel ihtiyaçlarını gideremeden, sonunun ne olacağını bilmediği bir seyahate çıkmıştı. Yol boyunca birçok insan hastalanmış, özellikle yaşlılar ve çocuklar açlığa, susuzluğa, vagonların havasızlığına dayanamayarak hayatını kaybetmişlerdi. Ölenler durulan ilk yerde vagonlardan indirilmiş ve defnedilmelerine müsaade edilmeden yol kenarlarına bırakılmıştı. Bu şekilde yol boyunca 7889 Kırım Tatarı öldüğü belirtilmektedir (İbrahim, 1995).

Uzun ve zorlu şartlar altında geçen bir yolculuktan sonra sürgün Kırım Tatarı, Sovyet yönetimi tarafından daha önceden tespit edilen sürgün bölgelerine ulaştılar. 4 Temmuz 1944'te Beriya tarafından açıklanan bu insanlık dramının sonuçlarına göre, Kırım Tatarlarının tamamı gönderildikleri yerlere vasıl olmuş, bunlardan 151.604 kişi Özbekistan'a, 31.551 kişi de 21 Mayıs 1944 tarihli GKO kararnamesi gereği Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmişti (Özcan, 2002).

Kırım Tatarlarının topyekûn vatanlarından sürgününü müteakip, GKO kararnamesi uyarınca onlardan geriye kalan bütün taşınır ve taşınmaz mal

varlıklarına Sovyet yönetimi tarafından el konuldu ve bunlar ilgili bakanlıklar tarafından müsadere edildi. Müsadere işleminin daha süratli bir şekilde yapılabilmesi için ise, sürgün operasyonunun başladığı gün (18 Mayıs 1944) devlet tarafından Eşya Kayıt ve Kabul Komitesi kuruldu. Kısa süre içinde kalan malların bir envanteri çıkarıldı. Bu envantere göre Kırım Tatarlarından geriye kalan mal ve mülkün miktarı aşağıda gösterildiği gibi tespit edilmişti (Özcan, 2002):

Sığır ve kümes hayvanı	15.740 baş
Tarım ürünleri	40.000 çinko (çinik)
Bina/ev	25.561 adet
Kışlık ve yazlık tahıl ekimi	68.500 hektar
Köy kooperatifi demirbaşları	345.500 adet
Ev eşyası	420.000 adet

Tablo 2 Kırım Tatarlarından Kalan Mal Mülk Envanteri

Müsadere edilen bütün bu mal-mülk, yerel yönetimlere devredildi. Sürgün edilen Kırım Tatarlarının menkul ve gayr-i menkul emlâki, yapılan sayım ve kayıt işleminin ardından koruma altına alınması, binalar ile evler yağma ve hırsızlıklara karşı mühürlenerek muhafaza edilmesi talimatı verilmişti. Ancak Broşçevan ve Tıgliyants'a göre Kırım'ın Slav ahalisi Türklerden kalan malları yağmalamak, hayvanlarına el koymak ve evlerini işgal etmek niyeti ile inşaatlarda kullanmak üzere Kırım Tatarlarına ait mezarların taşlarını sökmüş, kıymetli eşya bulmak ümidiyle mescitleri talan etmişlerdir (Özcan, 2002).

Kırım Tatarları ve Kırım'da yaşayan birçok topluluğun zorla Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine sürülmelerinden sonra Kırım adeta boşalmıştı. Tıpkı

Yaş Anlaşması sonrasında Osmanlı'ya göç edildikten sonra yaşandığı gibi her alanda son derece ciddi iş ve işçi gücü açığı ortaya çıkmıştı. Kırım tarım hayatını ayakta tutan Tatarlardı. Özellikle Kırım'ın ekonomisine hayat veren ünlü bağ ve bahçeleri harap olmuştu. Uzmanlar bu durumun düzeltilmesi için çok zaman geçmesi ve çok şey yapılması gerektiğini belirtiyorlardı. Sürgün kararlarının ardından 15 Mayıs'ta Halk Komiserliği Sovyeti tarafından yayınlanan bir talimatname ile Kırım'ın güney bölgelerinde zirai faaliyetlerin yapılması için çalışabilecek elemanlar temin edilmesi hususu ele alınmıştı. Kırım devlet yetkilileri, bu talimatname uyarınca 27 Mayıs'ta bir kararname yayınlayarak, yarımada'daki tarım işlerinin yürütülmesi için Ukrayna'nın çeşitli yerlerinden iki ay içinde 13.800 kişinin getirilmesini sağladılar. (Özcan, 2002). Bu durum, sürgünün amaçlarından birinin Kırım'a Slav halkı yerleştirerek bu yarımada'yı Slavlaştırmayı, diğer bir ifadeyle Ruslaştırmayı sağlamak olduğu iddiaları desteklemektedir. Bu gaye ile Sovyet devleti tarafından zikredilen yerlerde yaşayan insanların Kırım'a göç etmeleri için yoğun bir çalışma yürütüldü. İlanlar ve broşürlerle göç için propaganda yapıldı, gitmek isteyenlere geniş imkânlar sunuldu. Sağlanan her türlü imtiyaz ve imkânlara rağmen, teklif götürülen insanlar bu kampanyaya beklenen ilgiyi göstermemişti. Bunun üzerine Sovyetler Birliği'nin işgale uğrayan yerlerinde KP rayon komitelerine Kırım'ın her bir bölgesine ne kadar insanın yerleştirilmesi gerektiğini belirten özel talimatnameler gönderildi. Talimatnamelerde Kırım'a göçmeyi reddedenler hakkında Almanlara hizmet suçundan ceza verileceği belirtiliyordu. Nitekim savaş sırasında Almanlara hizmet edenlerden bir kısmı, Kırım'a göçüp orada yaşamağa razı olduğu için cezadan kurtulmuş ve bedava ev bark sahibi olmuşlardı (Özcan, 2002). 15 Nisan 1967 tarihi verilerine istinaden 1944 tarihinden itibaren Kırım'a yerleştirilmek üzere 101.707

ailenin (406.828 kişi) getirildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan 162.096 kişinin Rusya Federasyonu SSC'nden, 244.734 kişinin ise Ukrayna SSC'nin çeşitli bölgelerinden Kırım'a gönderildiği görülmektedir.

Sürgünün bölgeyi Slav olmayan ve Türk öğelerden temizleme amacı güttüğüne bir diğer örnek de Rusya Federasyonu SSC Yüksek Sovyet Prezidyumu (YSP) Başkanı N. Şvernik ve Sekreter P. Bahmurov tarafından 14 Aralık 1944'te alınan bir kararda görünmektedir. Bu kararlar Kırım'daki bütün Türkçe yer adları Rusça isimlerle değiştirilmiştir (Özcan, 2002). Bu kararı müteakip, Lenin tarafından 1921'de "doğunun meşalesi" olması gayesiyle kurulan Kırım Özerk SSC'nin, 30 Temmuz 1945'te Kırım bölgesine çevrilerek Rusya Federasyonuna dahil edildiğini görmekteyiz. Kırım daha sonra, Stalin'in ölümünün ardından (4 Mart 1953) kendisi de bir Ukraynalı olan Hruşçev'in hâkimiyete geçmesinin ardından, Ukrayna'nın Rusya'ya bağlanışının 300. yıldönümü münasebeti ile Ukrayna SSC'ne hediye edilmişti (19 Şubat 1954) (Lewin, 2008).

Kırım Tatarlarını sürgüne götüren ilk katarlar 29 Mayıs'ta Özbekistan'a ulaşmıştır. Toplamda 151.529 Kırım Tatarı Özbekistan'da başta Taşkent (56.362) olmak üzere Semerkant (31.540), Andican (19.630), Fergana (16.039), Namegan (13.804), Kaşka-Derya (10.171) ve Buhara (3968) şehirlerine yerleştirilmişlerdir (Fisher, 2009).

Kırım Tatarları aynı zamanda sürüldükleri bölgelerdeki istihdam ve üretimi artırmak için de kullanmıştır. 1 Ekim 1944 tarihi itibarıyla Özbekistan'daki kolhozlara 18.881, sovhozlara 7883 ve diğer işletmelere 10.527 ailenin yerleşimi yapılmıştır. Kırım Tatarları buralarda uzun bir müddet son derece ağır şartlar altında

yaşamışlardır. Günlerce, haftalarca at ahırlarında, kuru toprak üzerinde, hatta kazdıkları çukurlarda yaşamaya çalışarak hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir (İdrisli, 1995). Daha sürgün edilirken vagonlarda başlayan ölümler burada da tüm hızıyla devam etmiştir. Sürgünden yıllar sonra bizzat Kırım Tatarları tarafından yapılan nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan tablo, yol boyunca ve yerleşim yerlerine varduktan sonra geçen birkaç yıl içinde açlık ve hastalıktan ölen Kırım Tatarlarının mevcudunu gözler önüne sermektedir. Buna göre, sürgüne gönderilenler arasında bulunan 112.700 çocuktan 60.034'ü, 93.200 kadından 40.085'i, 32.600 erkekten 12.061'i hayatını kaybetmiştir. Bu sürülen bütün halkın %46.2'si, diğer bir ifade ile halkın neredeyse yarısı demektir (Özcan, 2002).

2.3 Ahıska Sürgünü

Anadolu coğrafyasının doğal uzantısı olan ve bugünkü Gürcistan sınırları içinde yer alan Ahıska bölgesi Türkiye'nin kuzeydoğusunda Ardahan iline komşu, sınırdan 15 km içeride bir yerleşim yeridir. Abastuban, Adigön, Aspinza, Ahılkelek, Azgur ve Hirtız gibi belirli kasabalar ve bu kasabalara bağlı yaklaşık 200 köyden oluşur (Zeyrek, 2002b).

Ahıska bölgesi, 1068 yılında Kıpçakların yerleşmesinden 1944'teki sürgüne kadar Türk yurdu olarak kalmıştır. Bölgenin Türklük tarihi incelediğimizde, Makedonyalı İskender'in MÖ IV. yüzyılda Kafkasya'ya geldiğinde burada Türklerle karşılaştığını kaynaklarda görebilmekteyiz. Gürcü kaynaklarında da bu bilgi teyit edilir ve İskender'in Kafkasya'ya geldiğinde Kür ırmağı boylarında Bun-Türklerin

yaşadığı, o zamanlar Bun-Türklerin bu topraklarda dört büyük şehri ve alınmaz kaleleriyle güçlü orduları olduğu dile getirilir. Kıpçak ve Bun-Türk olarak adı geçen bu toplulukları M. Brosset “Turanlı” olarak ifade ederken, Gürcü dil bilgini Marr “Bun-Türk” ifadesinin “otokton/ yerli Türk” anlamına geldiğini yazmaktadır (Kırzioğlu, 1992).

III. Murat döneminde (1578) Lala Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Seferi ile Safevilerden alınarak Osmanlı yönetimi altına giren Ahıska Bölgesi 250 sene boyunca Çıldır Eyaletine bağlı olarak yönetildi. Rusların 1807, 1810 ve 1811'deki şiddetli kuşatmalarına rağmen düşmeyen Ahıska, yeniçeri ordusunun ilgası ile düzenli ordunun kalmaması akabinde 1828 yılındaki kuşatma ile Rus yönetimi altına girmiştir. 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Anlaşması ile Ahıska ve Ahılkelek bölgeleri savaş tazminatı yerine Ruslara bırakılmış, böylece bölge üzerindeki Rus hâkimiyeti resmen başlamış oldu. Hem bölge halkının, hem Osmanlı Devleti'nin bölgeyi Ruslardan geri alma mücadelesi bazı küçük başarılarla rağmen gerçekleşmemiş, ilave olarak 1877'de başlayan Rusların ileri harekâtı (93 Harbi) sonunda yapılan Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum da Ruslara bırakılmıştır (Demiray, 2012).

Baskı altında geçen Çarlık döneminin akabinde 1917 yılında gerçekleşen Sosyalist devrimin getirdiği *self-determinasyon* hakkından yararlanan Ahıska Türkleri 1918 yılının Nisan ayında Osmanlı Devletine katılma kararı aldılar ve bu kararı resmi bir müracaat ile Osmanlı Devletine ilettiler. Bu müracaat aynı yıl haziran ayında imzalan Batum Anlaşması ile Gürcistan tarafından da kabul edilerek Osmanlı Devletinin doğu sınırını 1828 yılındaki haline geri getirmiştir (Zeyrek, 2002b).

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devletinin 1914 yılındaki sınırlarına çekilmesi şartına rağmen Türkiye'ye bağlı kalabilmek için bölge halkının ve önde gelenlerinin yürüttüğü mücadeleler de (29 Ekim 1918'de Ömer Faik Numanzâde öncülüğünde kurulan Ahıska Hükümet-i Muvakkatası, 18 Ocak 1919'da kurulan Kars Millî Şura Hükümeti ve Batum'dan Nahcivan'a kadar yerleri içine alan bu yönetime Ahıska ve Ahılkelek'in de katılması) başarılı olamadı ve Türk birliklerinin çekildiği Ahıska 5 Aralık 1918'de Gürcülerin eline geçti (Demiray, 2012). Beş aylık Osmanlı hâkimiyeti son bulmuş ve Gürcü kuvvetlerinin saldırıları başlamıştı. Çarlık döneminde askere alınmayan bölge halkı askerlik mesleğini bilmemenin sıkıntılarını çekse de, örgütlenerek saldırılara karşı koymaya başlamıştır. Neticede bölge Türkler, Gürcüler ve Ruslar arasında birkaç kez el değiştirmesine rağmen 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile Türkiye'nin elinden tamamen çıkmış oldu (Zeyrek, 2002b).

Moskova Anlaşması görüşmeleri sırasında Osmanlı Devletinin imkânsızlıklarının yanı sıra müzakerelerde Ahıska konusunun görüşülüp görüşülmediği bilinmemektedir. Görüşmeleri Osmanlı Devleti adına Yusuf Kemal (Tengirşek), Dr. Rıza Nur ve Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa yürütmüştü. Anlaşma sonrası yurda dönen heyete “1918 Batum Mühadesi ile Osmanlı'ya katılan Ahıska Sancağı neden ihmal edildi” diye sorulduğunda Dr. Rıza Nur şu acı cevabı ilginç bir durum oluşturmaktadır; “Ahıska'da böyle yüzlerce Türk köyü olduğunu maalesef bilmiyorduk. Elimizde neşredilmiş bir vesika bile yoktu, Keşke daha önce bu hususta bilgi sahibi olsaydık” (Zeyrek, 2013). Oysa dönemin Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Ahıska'yı bilmeyenlerden değildi. Kars'tan Batum üzerinden

İstanbul'a gitmek için yola koyulduğu sırada uğradığı Ahıska'yı 6 Kasım 1918 tarihli hatıralarında şöyle anlatıyor (Zeyrek, 2002b); "*Eşraftan bir Türk'ün hanesinde kaldık. Bütün bu havali eşraftı tahsil görmüş, evleri, kendileri medeni bir halde.*" Ahıska'da bir gece konaklayan Kazım Karabekir Paşa, Moskova Anlaşmasının müzakere edildiği ve Türk, Rus, Ermeni, Gürcü ve Azeri temsilcilerin katıldığı Kars Konferansında Türk heyetinin başında bulunuyordu. Bu durumda Ahıska'yı gidip gören ve bilen, kendi ifadeleri ile "*Şark hududu ve şark siyaseti, benim kafamla idare olunarak Moskova'ya giden heyete dahi sulh esası benim düşüncelerimin muhassalası olarak tesbit olunmuş ve nihayet de düşündüğüm netice vererek şartla sulh ve sükun tesis olunmuştur* (Karabekir, 2012)" diyen Kazım Karabekir Paşa'nın Ahıska'nın müzakere edilmesi konusunda bir talimat vermemiş olduğu sonucuna varıyoruz (Zeyrek, 2013).

Sovyetler Birliği döneminde 1930'lu yıllara kadar nispî bir rahatlık yaşanmasına rağmen, bölge halkının sıkıntıları bitmemiş, özellikle Stalin döneminden itibaren baskılar radikal bir şekilde artmıştır. Kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan baskı rejimi milliyetler politikası çerçevesinde resmen tanınan Türk milliyeti, tanınan milliyetlerden çıkartılmış, Ahıskalılar kayıtlara Azeri olarak geçirilmiştir. Ahıskalıların önde gelen isimleri, aydınları ve Bey'leri Sibiryaya sürgün edilmiş veya öldürülmüştür. Türkçe soy isimlerinin Gürcüceye çevrilmesi ve Ahıskalıların Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılmış Gürcüler olduğu iddiasının atılması da bu döneme rastlamaktadır (Aydın Gün A. , 2013).

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile beraber Türkiye sınırında stratejik bir konumda olan Ahıska'da Türklerin yaşaması olası bir Türkiye harekâtı için

tehlike olarak görülmeye başlanır. Daha evvel askere alınmayan Ahıska Türklerinden yaklaşık 40 bin kişinin silahlı olarak cephelere gönderilir. Cephe gerisinde kalan kadınlar ve yaşlılar ise Ahıska-Borjomi demiryolu inşaatında çalıştırılır. Tarihin en acımasız ironilerinden biri olarak Ahıskalılar kendilerini yurtlarından ayırıp on yıllar sürecek olan sürgün hayatına götüren tren yollarının inşaatını da kendileri yapmışlardır. Üstelik yol inşaatında çalışan Ahıskalılar bu tren yolu ile savaştaki erkeklerin döneceğini düşünüyordu: “*Aç susuz ve beş parasız çalışıyorduk. Bu yoldan babalarımız, kardaşlarımız cepheden trenle gelecekti.*” (Zeyrek, 2013)

14 Kasım’ı 15 Kasım’a bağlayan gece bölge halkı hiçbir gerekçe olmaksızın yaşadıkları yerlerden alınarak vatanlarından koparılmıştır. Bu, hiçbir resmî suçlamaya dayanmayan sürgünün gerekçesi olarak Stalin ve yönetiminin Türkiye’nin Almanya yanında savaşa girebileceği ve Türkiye sınırındaki bölgelerde yaşayan Ahıska Türklerinin Türkiye ile işbirliği yapabileceği endişesi genel kabul görmektedir. Ancak bu sürgün, Rusya’nın sıcak denizlere inme stratejisi çerçevesinde engel olarak görülen Batı ve Güney Kafkasya’daki Müslüman azınlığı mümkün olduğu kadar uzağa taşımak düşüncesinin hayata geçirilmesi olarak da değerlendirmek mümkündür (Svante, 2000). Gerçekten de Rusya’nın, planları içinde önemli bir yer tutan Batı ve Güney Kafkasya’da uyguladığı politikalar Anadolu Türklüğü ile Asya Türklüğü arasındaki coğrafi bütünlüğü ortadan kaldırarak başarıya ulaşmıştır (Demiray, 2012).

31 Temmuz 1944 yılında “Devlet Savunma Komitesi”nin gizli kaydıyla kaleme aldığı ve altında Stalin’in imzası bulunan karar şöyle diyor;

“Ahıska, Adigün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanova rayonları ile Acaristan Özerk SSC’den Türk, Kürt, Hemşin olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan 40.000’i Kazakistan SSC’ye, 30.000’i Özbekistan SSC’ye ve 16.000’, de Kırgızistan’a tahliye edilsin.”

Rus yazar Nikolay F. Bugay, “Ahıskalı Türkler: İade-i İtibarın Uzun Yolu” isimli Rusça kitabında açıkladığı belgelerde Stalin’in bu emrini gerçekleştiren SSCB Halk İçişleri Komiseri, Devlet Güvenlik Genel Komiseri Lavrentiy BERİA’nın 28 Kasım 1944 tarih ve 1281/b sayılı raporunu görebiliyoruz:

“Devlet Savunma Komitesi Kararı gereğince SSCB Halk İçişleri Komiserliği Türklerin, Kürtlerin ve Hemşinlilerin Gürcistan SSC’nin sınır bölgesinden tahliye işlemlerini tamamlamıştır. Türkiye’nin sınıra yakın kısmındaki nüfusla akrabalık bağları bulunan söz konusu halkın önemli bir çoğunluğu, kaçakçılık yapmakta olup göç eğilimi gösteriyor ve Türkiye istihbarat mercileri için casus angaje etme ve çete grupları oluşturma kaynağı teşkil ediyordu.

Tahliye işlemlerine hazırlık tedbirleri, bu yılın 20 Eylül-15 Kasım tarihleri arasında alınmıştır. Bu arada tahliyeye tabi tutulanların sınırı geçmelerini engellemek amacıyla devletimizin Türkiye sınırında güvenlik ve karakol hizmetleri azami derecede takviye edilerek en sıkı şekilde emniyet sağlanmıştır. Adigön, Aspinza, Ahıska, Ahılkelek ilçelerinde tahliye işlemleri 15-18 Kasım, Acaristan Özerk Cumhuriyeti’nde ise 25-26 Kasım günlerinde gerçekleştirilmiştir.

Toplam 91.095 kişi tahliye edilmiştir. Tahliye edilenleri taşıyan katarlar, hareket hâlinde olup Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’daki yeni iskân yerlerine doğru yol almaktadır. Tahliye işlemleri, düzenli ve olaysız şekilde tamamlanmıştır.

Adı geçen sınır ilçelerine Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen bölgelerinden 7.000 hanelik köylü nüfus iskân edilecektir. Ayrıca SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Gürcistan SSC ile Türkiye sınırındaki şeritte özel tedbirler almaktadır.” (Uravelli)

Bu raporda sürgün edilen kişi sayısı 91.095 olarak verilmekle birlikte farklı kaynaklarda bu sayı 115.000 ve 150.000 (Wimbush & Wixman, 1975) olarak da gösterilmektedir.

1944 sürgününde yurtlarından edilen Ahıskalıların tamamının 208 köyden müteşekkil 115.000 kişi oldukları tahmin edilmektedir. Rayonlara göre tahmini rakamlar şoyledir (Zeyrek, 2002b):

Rayon Adı	Boşaltılan Köy Sayısı	Sürülen Kişi Sayısı
Ahıska	64	30.000
Adign	72	40,000
Aspinza	59	35.000
Ahılkelek	11	5.000
Bogdanovka	2	5.000

Tablo 3 Ahıska Rayonlarından Sürgün Edilen Kişi Sayıları

Yukarıdaki rakamlara dahil olmayan ve sürgünün bir diğer trajik boyutunu oluşturan kesim ise İkinci Dünya Savaşı sırasında silah altına alınan 40.000 erkek Ahıska Trkdr. 1946 yılında savaş sona erdiğinde iki yıl boyunca ailelerinden haber almamış durumda olan silah altındaki Ahıska Türkleri döndüklerinde Ahıska'ya alınmamış, savaş sonrası sendromlarına bir de ailelerini bulma derdi

eklenmiştir. Birçok Ahıskalı ailelerini bulmak için Orta Asya yollarına düşmüş, bir kısmı amacına ulaşırken, bir kısmı ailelerini göremeden ölmüştür.

Sürgün edilen Ahıska Türkleri hayvan vagonlarında haftalar süren tren yolculuğu ve sürgün edildikleri ülkelerdeki sağlıksız koşullar ve yokluk nedeniyle sürgünün ilk yıllarında yarı nüfusa inmiştir (Aydingün A. , 2013).

Sürgün sonrası Ahıska Türklerinin halini en iyi anlatan belgelerden birisi, yine Sovyet arşivlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan SSC Halk İçişleri Komiseri Vekili Meyer, Merkeze gönderdiği yazıda şöyle demektedir:

“Kuzey Kafkasya’dan getirilenler dışında Devlet Savunma Komitesi’nin 31.07.1944 tarih ve 6279cc Sayılı Kararı uyarınca Kazakistan’da özel iskâna tabi tutulmak üzere geçen yıl sonunda Gürcistan SSC’den 28.669 kişi getirilmiştir. Bu göçmenlerin durumları da oldukça ağırdır. Çünkü çoğu yanlarına yiyecek alamamıştır. Yaşlılar ve özellikle de çocukların giyecekleri ve ayakkabıları yoktur.”

Ahıskalılar sürgün edildikleri ülkelerde bir nevi toplama kampı hayatı yaşamıştır. Yerleştirildikleri mekânları terk etme ve değiştirme hakkı olmayan Ahıskalılar belirli aralıklarla özel polis birimine (*komendatura*) gidip imza vermek zorundadır. Seyahat etme özgürlüğüne kavuşmak için Ahıska Türklerinin 1956 yılını beklemleri gerekiyordu; ancak “özel yerleşimin” sona ermesinden sonra diğer sürgün halklara getirilen vatana dönüş hakkı Ahıskalılara tanınmamıştır.

2.4 Sürgünün Sosyal, Siyasal ve Teritoryal Sonuçları

Sürgüne maruz kalan topluluklardan birçoğu Sovyetler Birliğinin “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ilkesinden hareketle milli prensiplerin ön planda

tutulduğu özerk cumhuriyet statüsünü haizdi. Ruslaştırma siyaseti sonucu olarak bölgelerdeki coğrafi isimler Rusçaları ile yenilenmiş, sınırlar değiştirilmiş veya tamamen ortadan kaldırılmıştır. Örneğin Kırım Özerk SSC'nin 30 Temmuz 1945 tarihli Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu kararı ile ortadan kaldırılmıştır. Çeçen-İnguş Özerk SSC topraklarının Rusya Federasyonuna ait Stravopol bölgesi, Dağıstan ÖSSC ve Kuzey Osetya ÖSSC arasında taksim edilişi bugün devam edegelen Çeçen-Rus savaşının gerekçeleri arasında yer almaktadır (Özcan, 2007).

26 Kasım 1948'de Yüksek Sovyet Prezidyumu kararı ile sürgün edilen ahalinin yerleştirildikleri yerlerde "ebedi" olarak kalacakları kararı alındı. Aksi yönde davrananlara, yani ana yurtlarına dönmeye teşebbüs edenlere 20 yıl hapis cezası öngörülüyordu (Özcan, 2007).

Günümüzdeki Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti etnik bir ad taşımasına rağmen tarihi veya etnik sınırlara dayanan bir idari yapı değil, daha çok Çarlık Rusyası'nın askeri güvenlik kaygılarına ve kısmen coğrafi sınırlara dayanarak kurulmuş yapay bir idari birimdir. Bugünkü nüfus kompozisyonu Rusya'nın 19. yüzyılda uyguladığı sürgün ve iskân politikalarının bir sonucudur. 1820'lerden itibaren Rusya'nın hâkimiyetine giren bölgede 19. yüzyılda büyük nüfus değişiklikleri olmuştur. Rusya hükümeti yerli nüfusun büyük kısmını Osmanlı topraklarına göç ettirerek yerlerine Rus Kazaklarını yerleştirmiştir. Sovyetler Birliği kurulurken var olan idari yapı büyük ölçüde korunmuş, Kuban Oblastı'na bağlı Batalpaşa Otdeli 1922 yılında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'ne dönüştürülmüştür (Tavkul, 1993).

Sürgün öncesinde özerk bölge statüsünde olan Karaçay'ın özerkliği sürgün sonrası geri verilmemiş ve 1922 yılında olduğu gibi Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi

Çerkes ve Abhazlarla birleştirilerek yeniden Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi kurulmuştur. Özerk bölgenin kurulmasıyla birlikte Karaçaylılarla Çerkes-Abhaz, Rus-Kazak etnik grupları arasında etnik ve siyasi problemler ortaya çıkmış etkileri günümüze kadar devam etmiştir (Tavkul, 2003).

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesinin Özerk Cumhuriyet haline getirilmesi de Karaçaylıların bağımsızlık isteklerini dindirmemiştir. Karaçay halkının 1989 yılında Azret Orus önderliğinde kurduğu Camagat adı verilen siyasi örgüt bağımsızlık için çalışmaya devam etmiştir. Bu sefer, Çerkesler (Adige) 1926 yılında sahip oldukları kendi özerkliklerini gündeme getirmiş, buna tepki olarak Rus Kazakları Kazak Cumhuriyeti taleplerini duyurmaya çalışmıştır. Aslında 1992 Haziran ayında yapılan referanduma göre Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin birliğinin korunmasını isteyenlerin oranı %89'du. Buna rağmen, 1992 Ağustosunda Karaçay Halk Meclisi Rusya'da bağımsızlığını ilan etti, Çeçen Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cehar Dudayev de bu bağımsızlığı ilk desteği verdi. Karaçay'a gelerek konuşma yapan Dudayev, Çeçenlerin her zaman Karaçay halkının yanında olduğunu belirtti. 1993 yılından itibaren Karaçay bölgesinde yaşayan Ruslar köylerini terk ederek Rusya'ya taşınmışlardır. Bu köylere ise Karaçaylılar yerleşmişlerdir. Karaçaylıların bağımsızlık hamleleri karşısında Kazak, Rus ve Çerkes liderler 1995 yılında Yeltsin'e başvurmuş ve eskiden olduğu gibi bölgenin Stavropol Bölgesine bağlanmasını istemişlerdir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Ajansı, 2013).

Bölgedeki gerilim 1999 yılı Mayıs ayı seçimleri ile doruk noktasına çıkmıştır. Seçim sonuçlarına göre Çerkes aday Stanislav Derev %12, Karaçaylı Vladimir

Semenov ise %85 oy almış görünüyordu. Seçim sonuçlarının ipatlini isyeten Çerkes aday Derev rakibinin Türkiye'nin ajanı olduğunu iddia ediyordu. Rusya Merkez Seçim Komisyonu bölgede etnik bir gerilime dönüşmesi an meselesi olan sonuçları onaylamak için bölgeye çok sayıda güvenlik görevlisinin sevk edilmesini bekledi; sonuçlar Haziran ayında resmen onaylandı. Seçimi kaybeden Derev Karaçay-Çerkes cumhuriyetinin bölünmesini istedi. Eylül ayında halk arasında silahlı çatışmalar çıktı, ancak hükümet binasının kuşatılmasına rağmen Semenov, yemin ederek görevine başlamıştır (Tavkul, 2003).

2001 yılı Ocak ayında Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinin başkenti Çerkessk şehrinde Karaçay ve Malkar örgütleri bir kongre düzenlemiş, iki farklı cumhuriyette yaşayan halklar toplantı sonunda tek ve aynı halkın temsilcileri olduklarını vurgulamışlardır. Konferansın temel amacı yıllardır Adigey, Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetlerinde yaşamakta olan Çerkeslerin sürdürdükleri "Büyük Çerkezistan" devletini kurma çalışmalarına tepki olarak toplanmış ve Karaçay-Malkar Türklerinin birliğini sağlamayı hedeflemiştir. Bölgede bu halklar arasındaki tansiyon düşük seviyede de olsa halen devam etmektedir (Tavkul, 2003).

Diğer toplumların aksine kendilerine ait bir özerk cumhuriyetleri bulunmayan 100.000'in üzerinde Ahıska Türkü sürgüne uğrayarak Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a yollanmıştır. Stalin'in ölümünün akabinde 1956 yılında yapılan düzenlemenin de verdiği nispi rahatlıkla 25.000 Ahıska Türkü Gürcistan'a yerleşme umuduyla yakın olduğu için Azerbaycan'a ve Rusya Federasyonuna gitmiştir. 1989 yılında meydana gelen Fergana olayları neticesinde ise 2 yıl içerisinde yaklaşık 90.000 Ahıska Türkü Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve Kırgızistan'a ikinci defa göç

etmek zorunda kalmıştır. Rusya Krasnodar Bölgesinde meydana gelen olayların akabinde ise Amerika Birleşik Devletleri 2004-2006 yılları arasında 11.500 Ahıska Türkünü kabul etmiştir. Bugün Ahıska Türkleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Türkiye, ABD ve az sayıda olmakla birlikte Gürcistan'da yaşamaktadırlar (Trier, Tarkhan-Mouravi, & Kilimnik, 2012). 70 yıllık bir zaman diliminde 3 defa sürgüne uğrayan bu halkın dağıldığı dokuz ülke, bir yandan inanılmaz acıların sonucu gibi görünse de aynı zamanda Ahıska Türklerine ABD'den Kazakistan'a kadar geniş bir iletişim ağı sunmaktadır. Kazakistan'da 137 bin, Azerbaycan'da yaklaşık 100 bin, Rusya'da 75 bin, Türkiye'de yaklaşık 35 bin, Kırgızistan'da 33 bin, Özbekistan'da 22 bin 500, Birleşik Devletlerde 11 bin 500, Ukrayna'da ise 10 bin olmak üzere 425 bin civarında Ahıska Türkü dağılmış bir durumdadır (EK-10). Gürcistan'da ise bin civarında Ahıskalının yaşamını sürdürdüğü tahmin edilmektedir (Trier, Tarkhan-Mouravi, & Kilimnik, 2012). Trier'in verdiği bu sayılar farklı kaynaklarda %10'luk değişikliklerle gösterilse de bu rakamların işaret ettiği gerçek, Türkiye hariç bu sekiz ülkede Ahıska Türklerinin azınlık olarak hayatını idame ettirdiğidir. Örneğin Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türkleri, 2008 yılında çıkan Oş olayları sırasında güvenlik endişeleri ayyuka çıkmıştır (Dervişova, 2010). Özellikle etnik tansiyonun yüksek olduğu bölgelerde yaşayan Ahıskalıların benzer endişeleri mevcuttur.

Ahıska sürgününün yol açtığı bir diğer sorun ise bölgeye yerleştirilen Ermeni nüfusudur. Ahalkelek bölgesinin nerdeyse tamamı olmak üzere bütün Ahıska bölgesinin %48'i Ermenilerden oluşmaktadır (Trier, Tarkhan-Mouravi, & Kilimnik,

2012). Bölgedeki Ermeni nüfus Gürcistan yönetimince sürekli olarak geri dönüşün önündeki bir engel olarak sunulmaktadır.

Kırım örneğinde ise Kırım Tatarlarından boşalan yerlere Rus ve Ukrain nüfus yerleştirilmiştir. Bölgede yaşayan Kırım Tatarı olmayınca Kırım'ın özerk statüsü de anlamsızlaştı ve 1946 yılında Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti lağvedilerek alelade bir oblast statüsünde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetine bağlandı. 1954'de ise Ukrayna'nın Rusya'ya katılmasının 300. Yıldönümü gerekçe gösterilerek, Ukraynalılara bir jest olarak Kırım Oblastı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlandı. O dönem kâğıt üzerindeki bütün düzenlemelere rağmen Sovyetler Birliğinin bütün noktaları Moskova'ya bağlı olduğundan bu durumun bir şey değiştirmeyeceği düşünülüyordu. Ancak 1991 yılında Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile beraber bu hediyein uzun vadeli sonuçları ortaya çıkmış ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'ya bağlı olarak teşekkül edilmiştir (Kırımlı, 2013).

Sürgün halkların kaderindeki en önemli mihenk taşı Stalin'in 4 Mart 1953 yılında ölmesi olmuştur. Ardından Beriya'nın tutuklanması ve Yüksek Sovyet Prezidyumunun 27 Mart 1953'te kabul ettiği "Af kararı" sürgün toplulukları umutlandırmış, bir müjdecisi olarak kabul edilmiştir. Ancak 5 Temmuz 1954 tarihli Bakanlar Kurulunun "Sürgünlerin hukuki durumlarındaki bazı kısıtlamaların kaldırılması" kararı ve 17 Eylül 1955 tarihli "1941-45 Büyük Vatan Savaşı döneminde işgalcilerle işbirliği yapan Sovyet vatandaşlarının (Vlasov askerleri, Almanlara yardım edenler ve Alman asıllıların) affı" kararı de dahil olmak

üzere hiç biri sürgüne uğramış toplulukları kapsamamış, sadece belirli sınıflara mensup kişileri ihtiva etmiştir (Özcan, 2007).

1 Haziran 1954- 1 Temmuz 1957 arasında çıkartılan düzenlemeler ve bu düzenlemelerle sürgünden kurtulan kişi sayılarına ilişkin tablo aşağıdaki gibidir; (Özcan, 2007)

İlgili Kararname	Kurtulan Sayısı
SSCB Bakanlar Kurulunun 5 Temmuz 1954 tarihli kararnamesiyle	875.795
SSCB Bakanlar Kurulunun 13 Ağustos 1954 tarihli kararnamesiyle	117.733
a) 1929-1933'de sürülen eski Gulaglar	11.864
b) Almanlar	105.869
Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Merkez Komitesi Prezidyumunun 9 Mayıs 1955 tarihli kararnamesiyle	13.573
a) SBKP üyeleri ve SBKP üye adayları	5699
b) Onların aile fertleri	7874
SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumunun 17 Eylül 1955 tarihli kanun ile Alman işgalcilerle işbirliği yapan şahıslar	15.724
SSCB Bakanlar Kurulunun 24 Kasım 1955 tarihli kararnamesiyle	45.119
a) Büyük Vatan Savaşına katılanlar ve SSCB madalyası ve nişanıyla ödüllendirilenler	18.752
b) Yöre halkıyla evlenen kadınlar, evlilikleri yüzünden Kırım	10.143

Tatarları, Çeçenler ve diğerleriyle birlikte sürülen ve daha sonra ayrılan Rus, Ukraynalı ve diğer milletlerden kadınlar	
c) Yalnız sakatlar ve hayatlarını kendi başlarına idame ettiremeyecek derecede yaşlı olanlar	8.727
d) Savaşta ölenlerin aileleri	5.015
e) Eğitim kurumlarının öğretim görevlileri	2.482
SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumununun 13 Aralık 1955 tarihli kanunuyla Almanlar	695.216
SSCB Bakanlar Kurulununun 17 Ocak 1956 tarihli kararnamesiyle 1936’da sürülen Polonyalılar	22.717
SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumununun 10 Mart 1956 tarihli kanunuyla çalışma kamplarında cezalarını doldurduktan sonra sürgüne gönderilen “tehlikeli devlet suçluları”	60.798
SSCB Bakanlar Kurulununun 12 Mart 1956 tarihli kararnamesiyle II. Dünya Savaşı’na katılan öğretim görevlilerinin aileleri, SSCB madalyası ve nişanıyla mükafatlandırılanlar ve daha önce sürgün kayıtları silinen şahısların aile fertleri	32.737
SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumununun 17 Mart 1956 tarihli kanunuyla Kalmıklar	48.738
SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumununun 27 Mart1956 tarihli kanunuyla 1944’te Kırım’dan sürülen Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler	22.059

SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumunun 28 Nisan 1956 tarihli kanunuyla Kırım Tatarları, Malkarlar, SSCB vatandaşı Türkler, Kürtler ve Hemşinliler	178.454
SSCB Bakanlar Kurulunun 15 Mayıs 1956 tarihli kararnamesiyle sürgünden azat edilen Ukrayna ve Beyaz Rus Milliyetçilerinin aile fertleri	13.841
SSCB Bakanlar Kurulu Prezidyumunun 16 Temmuz 1956 tarihli kanunuyla Çeçenler, İnguşlar ve Karaçaylar	245.390
Yabancı uyruklular, vatansızlar, Sovyet Vatandaşlığına geçen eski yabancı uyruklular	27.426
Ayrıca 1 Temmuz 1945'ten 1 Ocak 1957'ye kadar sürgünlükten azat olanlar	109.032
a) Birlik Cumhuriyetleri Balkanlar Kurullarının icra kurullarının, bölge ve rayon Emekçi Temsilcileri Meclislerinin kararnamelerine istinaden	40.366
b) Mahkemelerin tespitiyle	22.024
c) İçişleri ve Savcılık organlarının hükmüyle, ayrıca sürgün süresinin dolmasıyla	46.642
Sürgünlükten azat olunması için şahsi kararlarla veya başka sebeplerle 1957 yılının ilk altı ayından yine SSCB madalyası ve nişanıyla taltif edilenler ile aile fertleri, sakatlar serbest bırakıldı	30.242
TOPLAM	2.554.639

Tablo 4 Sürgünlerin Kurtuluş Süreçleri

3 GERİ DÖNÜŞ MÜCADELELERİ

3.1 Karaçay-Malkarların Geri Dönüşü

Orta Asya ve Sibiryâ bölgelerine sürgüne gönderilen ve özellikle birbirlerinden ayrı kalmalarına dikkat edilen Karaçay-Malkar halkı 1956 yılında Komünist Partisi 20. Kongresinde Stalin tarafından haksız yere sürgün edilen 5 Sovyet halkından³ biri olarak anılmıştır. Aynı yıl Kruşçev 10 Karaçay temsilcini kabul ederek kendilerinin Kafkasya'ya geri dönecekleri sözünü vermiştir (Tavkul, 2003).

Kruşçev'in bu sözü üzerine 1957 yılında vatanlarına geri dönmeye başlayan Karaçay-Malkar halkı için sürgün 14 yıl sürmüştü. Bu süre zarfında nüfuslarının büyük bir kısmını yitirdiler. 1939 yılında 75.800 kişilik bir nüfusa sahip olan Karaçaylılar 1959 yılında 81.400 kişiye, 1939'da 42.700 kişilik nüfusa sahip Malkarlar ise 1959 yılına gelindiğinde 42.400 kişiye düşmüşlerdi (Tavkul, 2003).

1959 yılına gelindiğinde Kafkasya'ya geri dönen Karaçaylıların sayısı 67.830, sürgünde kalanların sayıları ise 13.570 olmuştur. Kafkasya'ya dönen Malkarlar ise 34.088 kişidir. Malkarların 8.312'si sürgün bölgelerinde kalmayı tercih etmiştir. Ancak geri dönen halk çok ciddi sosyal, siyasi, ekonomik ve etnik sorunlarla karşılaşmıştır. 1956 yılında yayınlanan ve özel yerleşimi kaldıran Yüksek Sovyet kararı herhangi bir maddi tazminat mekanizması öngörmüyordu. Bunun yanı sıra, eski Karaçay-Malkar köyleri Gürcü-Svan ve Çerkeslerin talanına uğramıştı; neredeyse sağlam bir tek ev bile kalmamıştı. Örneğin, sürgün öncesi 860 ev bulunan

³ Tarihe *Gizli Söylev* olarak geçen bu metinde anılan diğer üç halk ise Çeçen-İnguş ve Kalmıklardır. Metnin tamamının İngilizcesi için bkz: <http://www.marxists.org/archive/khrushchev/1956/02/24.htm>

Ogar Teberdi köyünde 146, sürgün öncesi 4000 haneden oluşan Uçkulan Kasabasında ise 200 ev kalmıştı. Evlerin kerestelerinin satıldığı ve hatta mezar taşlarının dahi talan edildiği bilinmektedir (Tavkul, 2003).

Sürgünden döndükleri halde herhangi bir maddi tazminat alamayan Karaçay-Malkar halkının siyasi hakları ve itibarı da iade edilmemiştir. Hatta sürgünden 30 yıl sonra dahi resmi belgelerde vatan haini, haydut-çeteci olarak tanımlanmışlardır. Özellikle Karaçay halkı bu lekeyi temizlemek ve siyasi haklarını elde edebilmek için 1989 yılında Azret Orus önderliğinde Camagat adı verilen bir siyasi örgüt kurmuşlardır. Bu örgütün çalışmaları sonucunda Sovyet makamları sürgün kararının hatalı olduğunu, 14 Kasım 1989 yılında, sürgünden döndükten 32 yıl sonra kabul etmiş oluyordu (Tavkul, 2003).

1993 yılı Kasım ayında Rus Hükümeti İkinci Dünya Savaşında sürgüne gönderilen Karaçay halkının itibarını iade ettiğini ve sürgünde zarar görenlere tazminat ödeneceğini resmen açıklamıştır. 1994 Haziran ayında ise Yeltsin yayınladığı bir kararname ile sürgünden zarar gören Karaçay halkının ekonomik ve kültürel hayatının geliştirilmesi için Rusya Federasyonu hükümetince destek sağlanacağını bildirmiştir (Richmond, 2008). Karaçaylar, 1956 düzenlemesi ile elde edemedikleri maddi tazminat hakkını 1994 yılında elde ediyorlardı.

3.2 Kırım Tatarlarının Geri Dönüşü

Sürgünde geçen ağır ve zor yılların sonrasında, Nikita Kruşçev dönemi ile birlikte başlayan nispi yumuşama politikalarının verdiği cesaretle Kırım Tatarları vatanlarına dönme taleplerini ortaya koymuşlardır. Sürgün bölgelerinde komiteler

kurulmuş, çok sayıda dilekçe Moskova'ya gönderilmiştir. Ancak Sovyet rejiminin meşruiyet çizgileri içerisinde ilerleyen bu hareketlerden olumlu bir çaba alamayıp, üstüne bir de Sovyet rejiminin gazabı hareket liderlerinin üzerine gelmeye başlayınca teşekkül etmiş Kırım Tatar Milli Hareketi faaliyetlerini özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yer altına çekmeye mecbur kalmıştır. Kanunların çizdiği çizgiye uygun olmaya çalışan bu hareket yine de mücadelesini yer altı teşkilatlanması ile icra ediyordu. Öyle ki, Kırım Tatar Milli Hareketi, Sovyetler Birliğindeki bütün demokratik ve milli yer altı hareketlerinden en büyük ve en güçlüsü olma vasfını Sovyetler Birliği dağılana kadar sürdürmüştür (Kırımlı, 2013).

Kruşçev'in 1956 yılında 20. Parti Kongresindeki meşhur *Gizli Söylev'i* Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri hariç olmak üzere sürgün edilen milletlerden açıkça bahsetmektedir. Bu söylev sonrası Kırım Tatarlarına verilen tek hak Kırım-Tatar dilinde yayınlanan ilk gazete olan Lenin Bayrağı gazetesinin Taşkent'te yayınlanmasına müsaade edilmesiydi. Bu gazetenin, çok sıkı kontrol altında olmasına rağmen Milli Mücadele hareketine yaptığı katkı çok büyük olmuştur (Fisher, 2009).

Geri dönüş için atılan ilk adım 1957 yılı Haziran ayında Yüksek Sovyet'e 6000 Tatarın imzası ile gönderilen "Leninist Milliyetler Siyasetinin Işığı Altında" başlıklı dilekçe olmuştur. Bu dilekçe Stalin'in ölümünden sonra Leninist politikalara dönüş çağrısı yapan Yüksek Sovyet Prezidyumu Sekreteri A. F. Gorky'nin 12 Şubat 1957'de İzvestiya gazetesinde yayınlanan yazısına cevaben yazılmıştı. Daha sonraki dört yıl boyunca dört dilekçe daha verilmiş, imzaların sayısı 18.000'e ulaşmıştır.

Nihayet, 1961 Ekiminde 22. Parti Kongresine sunulan dilekçede 25.000 Kırım Tatarının imzası bulunmaktadır (Fisher, 2009).

Bu hareketlere karşılık olarak Sovyet idarecilerinin baskıları ise artmaktaydı. Tatarlar bir yandan halklarının suçsuz olduğu hakikatini, sürgünün adaletsizliğini dünyaya anlatmaya çalışıyorlar, diğer yandan dilekçelerle durumlarını Sovyet makamlarına aktarıyorlardı. 23. Parti Kongresi arifesinde değişik parti ve hükümet temsilcilerine toplamda 14.284 mektup ile sayısız telgraf gönderilmişti. Kongreye gönderilen bir dilekçe ise 120.000'in üzerinde Kırım Tatarınca imzalanmış ve Merkez Komite'ye verilmişti. Bu sayı nerdeyse tüm yetişkin Tatarların toplamı kadardı (Sheehy, 1971).

1965-1966 yılları bu büyük kenetlemeyi dağıtmayı amaçlayan Sovyet idaresinin açtığı davalar ve soruşturmalarla geçmiştir. Hâlbuki Tatarlar hedeflerine ulaşmak amacıyla meşru Sovyet kurallarına uymaya azami gayret gösteriyorlardı. Bu nedenle açılan davaları yasa değişiklikleri izledi; 1966 yılında Tatarların meşru faaliyetlerini gayr-i meşru göstermeye yönelik düzenlemeler yapıldı. Suç olarak tanımlanan eylemlerin arasına “Sovyet Devleti ve onun sosyal sistemini lekelemek için bilerek yanlış haberler yaymak” ve “kamu düzeni bozucu grup faaliyetlerine katılmak veya bu faaliyetleri organize etmek” maddeleri eklendi. Bu maddelere dayanarak Kırım Muhtar Sosyalist Sovyet Cumhuriyetinin kuruluşunun kırk birinci yılı kutlamaları yasaklanmış, onlarca Tatar tutuklanmıştır (Fisher, 2009).

Yapılan bu baskı ve tutuklamaların Tatarların motivasyonunu bozmaması ise hayrete şayandır. 1967 yılında Moskova'da Tatar köy ve cemaat komitelerinin resmi delegesi olarak 400 Kırım Tatarı bulunuyordu. Nihayet, 21 Temmuz 1967'de KGB

Başkanı Andropov, Sekreter Georgadze, SSCB Başsavcısı General Rudenko ve Kamu Düzenini Sağlama Bakanı Şchelokov Kremlin’de Tatar temsilcileri kabul ettiler. Temsilcilere, Tatarların haklarının iadesi ve yerlerinde dönüş için parti liderlerine durumu aktaracaklarına söz verdiler. Taşkent’e geri dönen temsilciler burada ise yeniden tutuklamalara maruz kaldılar; 130 kadar Tatar tevkif edildi. Yine de vaatlerin bir kısmı yerine getirilmek zorunda kaldı. 9 Eylül 1967’de sadece Kırım Tatarlarının yaşadıkları yerlerdeki gazetelerde yayınlanan genelge şöyle diyordu (Sheehy, 1971):

“Kırım’da yaşayan Tatarların bir kısmının Almanlarla işbirliği yaptığı suçlaması yersiz bir şekilde bütün Tatarlar teşmil edilmişti. Özellikle yeni bir nesil çalışma ve siyaset hayatına atıldığından Kırım’da yaşamış olan Tatar asıllı vatandaşlara ayırım yapılmaksızın yöneltilmiş olan bu suçlamalar geri alınmalıdır. SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu şu kararı almıştır:

- 1- Kırım’da yaşamış olan Tatar asıllı vatandaşlara ayırım yapılmaksızın yöneltilmiş suçlamaları havi Sovyet organlarının ilgili kararları iptal edilecektir.
- 2- Evvelce Kırırnda yaşamış olan Tatarların Özbekistan ve diğer birlik cumhuriyetlerinde iyice yerleşmiş oldukları Sovyet vatandaşlarının bütün haklarından yararlandıkları, toplum ve siyaset hayatına katıldıkları, çalışan halkın temsilcisi olarak Yüksek Sovyet’e ve mahalli Sovyetlere seçildikleri, Sovyet ekonomi ve parti organlarının sorumlu görevlerinde buldukları, onlar için radyo yayını yapıldığı, milli dillerinde bir gazetenin yayınlandığı ve diğer kültürel tedbirlerin alındığı nazar-ı itibara alınacaktır. Tatarlarla meskun yörelerin daha da geliştirilmesi için birlik cumhuriyetlerinin bakanlar meclislerine onların mili menfaat ve özelliklerini nazar-ı dikkate alarak Tatar

asillı vatandaşlara ekonomik ve kültürel meselelerde yardımda bulunmaya devam etmeleri talimatı verilmiştir.”

Bu metin geçici bir sevinç ile karşılanmışsa da aslında somut olarak hiçbir şey vermediğini anlamak uzun sürmemiştir. Kırım Tatarlarının üç temel talebi vardı: 1) Milletin tamamen rehabilitasyonu ve bunun resmen ilanı, 2) sürülmeleri sırasında gayr-ı kanuni olarak el konulmuş malların iadesi ve 3) Kırım zerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kurularak yurtlarına geri dönmeleri. Bu metin ise sadece kısmi bir rehabilitasyon öngörüyor, tazminat ve geri dönüş hakkında hiçbir şey söylemiyordu. Dahası “Kırım’da yaşamış Tatarlar” ifadesi ile Kırım Tatarlarının varlığı zımnen reddediliyordu. Metinde olumlu gibi görünen yaşadıkları yerlerde iyice yerleşmiş olmaları tespitleri de yurtlarına dönmelerine gerek olmadığına yönelik subliminal mesajlar içeriyordu (Fisher, 2009).

Bütün olumsuzluklara rağmen bir umut ışığı görmüş olan Tatarlar faaliyetlerine aynı hızda devam etti. 1967 Aralığına kadar 6000 Tatar bu kararnamedeki iradeye güvenerek Kırım’a gitmiş, yalnızca 3 bekr erkek ve 2 aile kayıtlarını yaptırmaya muvaffak olmuştu. Pasaport ve oturma kayıtları idarenin yeni silahı olmuştu. Geri kalanlar paraları bitene kadar orada durmuş yahut zorla geri gönderilmişlerdir. Simferopol’de (Akmescit) gösteriler yapan Tatarlar aynı şekilde zor kullanarak dağıtılmış, kimlikleri fişlenmiştir. Sovyet makamları Tatarların bu direncini kırmak için iki yeni yola başvurmuşlardı. İlki Taşkent’te yaşayan Tatarları tehdit ederek onları hallerinden çok memnun oldukları ve Kırım’a dönüşten ebediyen vazgeçtiklerini belirten ifadeler imzalatmaktı. Bu bildirimleri tüm şantaj ve tehditlere rağmen imzalayan Tatar sayısı 262’dir. Denedikleri ikinci yol ise uslu durmaları

karşısında ilerde vatanlarına dönüş şanslarının olabileceği vaadiydi. Ancak bu vaadinin ciddiyetini gösteren en ufak bir emare bile olmadığından Tatarlar bu vaatleri ciddiye almamışlardır (Polian, 2003).

1968-1969 yıllarında yaklaşık olarak 900 Tatar ailesi Kırım'a yerleşmeyi başarmıştır. Bunlardan 250 aile, işgücü eksikliği olduğu için başlatılan resmi bir iş gücü bulma kampanyası ile dönebilmişlerdir (Fisher, 2009).

Sovyet yetkilileri, KTMH'nin Kırım Türklerinin vatanlarına geri dönüşü için yürüttükleri faaliyetlerin önüne geçebilmek gayesiyle 1968 baharından itibaren, Kırım'a göçün devlet organları tarafından düzenli bir şekilde gerçekleştirileceğini açıkladılar. Kırım'a yerleştirilecek kişilerde, KTMH'ne hiç katılmamış, toplanan dilekçelere imza akmamış, hiçbir toplantıya iştirak etmemiş, Türk temsilcilerin Moskova'ya gitmeleri için para vermemiş olmak gibi şartlar aranıyordu ve bu kişiler KGB tarafından tespit ediliyordu. Daha ziyade vasıfsız, kültür seviyesi düşük Kırım Türkleri arasından seçilen şahısların Kırım'da tarım alanında çalıştırılması planlanıyordu. Tahsilli ve mesleklerinde uzman Kırım Türklerinin ise yerleştirilecek kişilerin arasına dâhil edilmediği dikkat çekmektedir. Sovyet devletinin bu uygulaması sonucu 1968'de 198, 1969'da 104, 1970'te 45, 1971'de 65, 1972'de 50 aile Kırım'a yerleştirildi. Ferdî olarak ise 195 aile Kırım'a geldi. Bu dönemde gelenlerin toplam sayısı 3496 kişiden ibaretti. Bu durumun Kırım Türklerinin Sovyet makamlarına karşı protestolarında ve vatana dönüş mücadelesinde daha da etkili olmalarına yol açtığı görülmektedir (Özcan, 2002).

Resmi düzenlemeler izin vermese de fiili duruma bakıldığında, Kırım Tatarlarının sürekli olarak birkaç ailelik gruplar halinde Kırım'a yerleşmeye çalıştığı

ve sürekli olarak yerel otoritelerce engellendiklerini görmekteyiz. Bu engellemeleri dünyaya duyurmak adına Hareketin önde gelen isimlerinin 1968 yılının Nisan ayında Taşkentin yakınlarındaki Çirçik'te, ve ardından Mayıs ayında Moskova'da düzenledikleri eylemlerde olduğu gibi insan hakları örgütleri ile beraber hareket etmişlerdir. 1967-1978 yılları arasında Kırım Tatar nüfusunun %2'si, yaklaşık 15.000 Kırım Tatarı Kırım'a yerleşmiş bulunuyordu (Aydingün İ. , 2013).

1970-1980 arası Kırım Tatar Milli Hareketi'ne katılım azalmıştır. Bu durumda, iyileşen yaşam koşulları, buldukları bölgeye alışma, yeni kuşakların iyi eğitimleri sonucu edindikleri meslekler ve bir bölümünün kentleşmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ancak Kırım Türk toplumunda meydana gelen ve müspet gibi görünen bu değişikliklerin, milli hareketin gelişimine ciddi anlamda sekte vurması da bu dönemin önemli özelliklerinden bir olarak zikredilmelidir.

Kırım'a kendiliğinden giden ve resmi işlemlerde çıkartılan sorunlar nedeniyle Kırım'a yerleşemeyen Tatarlar Özbekistan'a geri dönmek yerine Kırım'a yakın bölgelere yerleşmeyi tercih ettiler. Birçok mensubunun Kırım'a gitmesi ve halkın bir kısmının dağılması ile birlikte Kırım Tatar Milli Hareketin düşüş eğilimine girmesi, doğal olarak bu hareketin liderlerini önlem almaya sevk etti. Bunun bir tezahürü olarak, 1975 yılında Kırım Tatar Milli Hareketin faaliyetlerinde yeniden bir canlanma görülmüştür. Hareketin merkezini Özbekistan'dan Kırım'a kaydırmayı düşünen liderler, Kırım Türklerinin kitleler halinde Kırım'a gitmesini teşvik etti. Liderlerin bu teşviki sonucu belirtilen yıl içinde Kırım'a 912 kişinin geldiği Sovyet makamları tarafından belirtilmektedir. Kırım'da mevcudunu arttırmaya başlayan hareketin, burada seslerini duyurabilecek çeşitli faaliyetler yapması bekleniyordu.

Yapılması beklenen bu faaliyetlerin başında ise daha önce örnekleri çok görülen bildiri dağıtımı ve toplu dilekçelerle resmi kurumlara müracaat edilmesi geliyordu. Hareket liderleri ayrıca 1975 yılı içerisinde Sovyetler Birliği'nde ve özellikle Kırım'da yapılması planlanan yerel ve uluslararası etkinliklerde toplu gösteriler düzenleyerek dünya kamuoyunun dikkatlerini kendi meselelerine çekmeyi de düşünüyorlardı (Özcan, 2002).

Kırım Tatarlarının bu çabalarının ses getirmesi üzerine Sovyet idaresi baskılarını artırmış ve değişik yollara da başvurmuştur. Yasal olmayan yollarla Kırım'a gelen Tatarların evlerinden çıkartılması için Kırım İçişleri Bakanlığı yetkililerine tam yetki verilmiş, ayrıca Tatarlara evlerini satan halka da cezalar yağdırılmaya başlanmıştır. Halen Özbekistan'da bulunan Tatarların göçünü engellemek için de Özbekistandaki kayıtların silinmesi engelleniyordu. Böylelikle iki yerde kayıt yaptıramayan Tatarlar'ın Kırım'daki kayıtları yapılamıyordu. Sovyet idarecilerinin bir diğer hamlesi ise Özbekistan'ın Kaşkaderya bölgesindeki Mübarek ve Baharistan adlı iki kasabanın tamamen Kırım Türklerine tahsis edilmesi ve buraya özerklik statüsü verilmesi olmuştu. Kırım'ın beşte biri kadar olan bu bölgeye sadece 2000 Kırım Tatarı yerleşmeyi kabul etmişti (Özcan, 2002).

Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan faaliyetler, Kırım Türklerini "zafere" taşıyan amiller olma yolunda önemli katkılar sağlamışlardı. Bunun yanında gerek dünyada gerekse Sovyetler Birliği'nde yaşanan sosyal ve siyasî değişikliklerin de Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelesine etki eden diğer unsurları teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle 1985 yılında Sovyetler Birliği'nin yönetim kadrosunda meydana gelen yenilikle M. Gorbaçev'in hâkimiyete

geçmesinin ardından, ülkede uygulamaya konulan “Perestroyka (Yeniden yapılanma)” ve “Glastnost (Açıklık)” politikası sonucunda Sovyetler Birliği’nin hemen her alanında köklü değişikliklerin meydana gelmeye başladığı bilinmektedir. Kırım Türklerine yönelik baskılar da bu dönemde ortadan kalkmaya başlamış, hapishanelerdeki liderleri serbest bırakılmaya başlanmıştı. Mustafa Cemiloğlu da Aralık 1986’da tutuklu bulunduğu Magadan Hapishanesinden çıkarılarak özgürlüğüne kavuşmuştu (Aydingün İ. , 2013).

Dile getirdikleri taleplere cevap alamayan Tatarlar 23 Temmuz 1987 günü Sovyet rejiminin kalbi olarak kabul edilen Kızıl Meydan’da, Sovyetler Birliği’nde eşi benzerine az rastlanan bir miting gerçekleştirdiler. Mustafa Cemiloğlu’nun önderliğinde tertip edilen bu gösteri, orada bulunan yabancı basın mensupları tarafından bütün dünyaya aksettirilmiş ve tüm dünya kamuoyu tarafından ilgi ve dikkatle takip edilmişti. Mitingin devam ettiği bir sırada Sovyet resmi haber ajansı TASS tarafından bir duyuru yayınlanmıştı. Bu duyuruya göre, Sovyet yönetimi Kırım Türklerine “büyük haksızlık yapıldığını” kabul ediyor ve meselenin çözümü için bir devlet komisyonu kurulduğunu belirtiyordu. Bu haksızlığın kabul edilmesine rağmen Kırım Türklerinin vatana düzenli ve toplu olarak dönüş, milli özerkliğin tesisi gibi olmazsa olmaz istekleri, Kırım’ın demografik yapısı gibi mazeretler ortaya sürülerek savuşturulmak istenmiştir (Özcan, 2002).

Kırım Tatarlarının Sovyetler Birliği idaresinde eşi benzerine rastlanmayan mücadelesi, sadece Kırım Tatarları için değil, tüm sürgün edilen halklar için sonuç vermeye başlamıştı. 14 Kasım 1989’da Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından kabul edilen deklarasyona göre, sadece Kırım Türkleri değil, daha önce

kendilerine haksızlık yapılan bütün Sovyetler Birliği vatandaşlarının hakları kendilerine iade edilmiş ve bu haklar devlet garantisi altına alınmıştı (Özcan, 2002). Bu kararnameden 14 gün sonra, 28 Kasım 1989 tarihinde yayınlanan “Sovyet Almanlarının ve Kırım Tatarlarının Problemlerine Yönelik Komisyon Bulguları ve Önerileri Hakkında SSCB Yüksek Konseyi Kararına” göre ise Alman ve Kırım Tatarlarının haklarının iadesi (yeniden kazandırılması) için Özel Devlet Komisyonunun kurulması ve bu konunun kontrol altına alınması öngörülmektedir.

11 Temmuz 1990 tarihinde 666 sayılı Kırım Tatarlarının Kırım Bölgesine Dönmelerine Yönelik Acil Önlemler Hakkında SSCB Bakanlar Konseyi Kararının 3. Maddesinde Kırım İl Konseylerine, geri dönen Kırım Tatarlarına ev yapımı için toprak arsalarının verilmesine ilişkin görev verilmektedir (Legislation of Ukraine, 2013). Karar, Devlet Planlama Komitesine, Devlet Destekleri Birimine, Ukrayna Özerk Sosyalist Cumhuriyetine, Kırım Tatarlarının sürgünde buldukları özerk cumhuriyetlerin 1990 yılı bütçelerinde dönecek Kırım Tatarları ile orantılı olarak bir pay ayrılması istenmektedir. Aynı zamanda SSCB Ticaret Bakanlığına da Kırım Tatarlarının evlerini inşa etmede kullanacakları ağaç ve diğer materyalleri sağlama konusunda görev vermiştir. Bu karar Kırım Tatarlarına benzerini diğer sürgün örneklerinde görmediğimiz imkânlarla geri dönüş yolunu açmaktadır.

Bu karara binaen yayınlanan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Konseyinin 16 Ağustos 1990 tarih ve 192 sayılı Kararı yine ev yapımı için arazi vermekten bahsetmekte ve muhtemel bir plan bütçe çalışması yapılmasını öngörmektedir (Legislation of Ukraine, 2013). Bu metnin ilişiginde yapılacak işler, kimin yürüteceği, yaklaşık maliyet hesabı gibi kalemlerin yer aldığı taslak bir plan da

bulunmaktadır. Aslında bu kararlar devletin, hâlihazırda devlet desteği ve yasal mevzuat olmadan kendi başlarına devam etmekte olan göçü tanıdığı anlamına geliyordu (Polian, 2003).

12 Şubat 1991 tarihinde Ukrayna Yüksek Sovyeti aldığı bir kararla Kırım Özerk Oblastını Kırım Özerk Cumhuriyetine çeviren karara imza atmıştır.

26 Nisan 1991 tarih ve 1107-1 sayılı “Baskı Uygulanan Halkların Rehabilitasyonu Hakkında” Kararın dokuzuncu maddesi “baskı sırasında devlet tarafından halklara verilen zarar telafi edilmelidir” demektedir.

SSCB Bakanlar Kurulunun 24 Temmuz 1991 tarih ve 511 sayılı “Kırım Tatarlarının Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine Dönüşü ve İstihdam Garantileri Hakkında” Kararı Kırım Tatarlarının buldukları bölgelerdeki özerk cumhuriyetlerle göç edilecek bölge olan Ukrayna Özerk Cumhuriyetine ilk olarak organizasyon görevi vermektedir (Nationale Crimean Tatar Movement , 2013).

Bu karar SSCB idaresi altında alınan son karardır. Bundan sonraki düzenlemeler bağımsız Ukrayna Cumhuriyetince alınmıştır. İlk olarak 29 Eylül 1992 tarihinde yayınlanan Ukrayna Bakanlar Kurulu kararı (Legislation of Ukraine, 2013) ile geri dönen ve konut inşasına başlayan Tatarlara 2.1 milyar Ruble (Yaklaşık 60 Milyon USD) tutarında yardım yapılması planlanmıştır. 16 Mayıs 1996 tarihli 528 sayılı Ukrayna Bakanlar Kurulu Kararnamesi (Legislation of Ukraine, 2013) ise geri dönen Kırım Tatarları için 3.6 Trilyon Ruble (yaklaşık 1 Milyar USD) tutarında bir yatırım yapılmasının ilgili kurumlardaki bütçelerin ayarlanması sureti ile gerçekleşmesi karara bağlanmıştır.

Ukrayna yönetimi yalnızca konut ve istihdam alanı oluşturacak düzenlemeler yapmakla kalmamış, aynı zamanda en çok Tatarın sürgünde yaşadığı ülke olan Özbekistan ile de vatandaşlığa geçiş anlaşması düzenlemiştir. 22.08.1998 tarih ve 462/98 sayılı bu karar (Legislation of Ukraine, 2013) Özbekistan vatandaşlığından ayrılma ve Ukrayna vatandaşlığına girme prosedürlerini düzenlemiştir.

Bu düzenlemelerin dışında 9 Ağustos 1999 tarihli ve 1447 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Legislation of Ukraine, 2013) ile konut yapımı için uzun vadeli ve faizsiz kredi verilmesi, 16 Mayıs 2002 tarih ve 618 sayılı “Kırım Tatarlarına 2005 yılına kadar konut temin edilmesine dair Devlet Programı” (Legislation of Ukraine, 2013) ile 11 Mayıs 2006 tarih 637 sayılı “Kırım Tatarlarına 2010 yılına kadar konut temin edilmesine dair Devlet Programı” (Legislation of Ukraine, 2013) kabul edilerek barınma sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Bu kararlarda bağışçı ülkeler, finans kuruluşları ve uluslararası örgütlerle irtibata geçilerek kaynak oluşturulması öngörülmektedir. 11 Mayıs 2006 tarih 637 sayılı “Kırım Tatarlarına 2010 yılına kadar konut temin edilmesine dair Devlet Programı” metninden anladığımızı göre 1991-2000 yılları arasında 265 bin Kırım Tatarı sürgünden geri dönmüştür. 4 Kasım 2009 tarih ve 1319 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Legislation of Ukraine, 2013) ile 10 Milyon Grivna (Yaklaşık 1.2 Milyon USD) tutarında hibe gaz ve elektrik gibi altyapı sistemleri ile Tatarca eğitim veren okulların yapım ve onarım işleri için ayrılmıştır.

10 Ocak 2002 tarihli ve 29 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ise sosyal entegrasyon ve uyuma odaklanmıştır. Metnin başında geri dönen Tatarlara ciddi yatırım ve yardımlar yapıldığı, 1998 yılında yıllık 9 Milyon Grivna (yaklaşık 1

Milyon USD) olan yardım tutarının 2000 yılında 40 Milyon Grivna (yaklaşık 5 Milyon USD) yükseldiği, ancak adaptasyon ve entegrasyon sorunlarının henüz tam anlamı ile çözülemediği, bu nedenle böyle bir programa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Legislation of Ukraine, 2013). Karar, ilgili bakanlıklar eliyle, Tatar gençleri ile diğer bölgelerden gençlerin seminer ve konferans gibi etkinliklerle buluşturulması, Tatarların sürgünde buldukları diğer Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi devletlerle geri dönüş ve yerleşme konularında işbirliği ve anlaşmalar yapılması, genç geri dönüşçülere çiftlik gibi iş imkânları sağlanması, Tatarca öğrenimi için ders kitabı gibi materyallerin sağlanması, Ukrayna-Tatar dillerinde sözlükler yayınlanması, Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin açılması gibi maddeler içermektedir.

Ukrayna'nın Kırım Tatarları ve sürgün edilen diğer halkların sosyal ihtiyaçlarını karşılanmasına yönelik olarak yaptığı son hukuki düzenleme "Kırım Tatarları ve Sürgün Edilen Diğer Halkların Yerleşimi İçin Devlet Bütçesinden Sağlanan Fonların Kullanımına Dair Bakanlar Kurulu Kararı" (Legislation of Ukraine, 2013) olmaktadır. Bu karar ile ev yapımı ve satın alınması, yapımı devam eden evlerin tamamlanması için bir defalık yardım, su, gaz, elektrik gibi altyapı sistemlerinin yapılması, sürgün edilenlerin kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, Tatar dili eğitim materyallerinin temin edilmesi, sürgün edilenlerin online yayınlacakları bir medya kanalı kurulması amaçları ile bir bütçe ayrılmıştır.

Ulusal mevzuatındaki düzenlemelerin dışında Ukrayna, Tatarların geri dönüşü açısından çok önemli iki tane uluslararası anlaşmaya da taraf olmuştur. Bunlardan birincisi *Bişkek Anlaşması* olarak da bilinen, Bağımsız Devletler

Topluluğu üyeleri tarafından 09 Ekim 1992 yılında imzalanan “Sürgün Edilen Kişiler, Ulusal Azınlıklar Ve Halkların Haklarının İadesine Dair Sözleşme”dir (Legislation of Ukraine, 2013). Bu sözleşme, tarafların sürgün edilen halklardan talepte bulunanların yerlerine dönüşlerini sağlayacakları, her türlü ekonomik, siyasi, sosyal haklarını ve vatandaşlıklarını vereceği, sürgün edilenlerin malların taşınması sırasında gümrük vergilerine tabi tutulmayacakları, sürgün edilenlerin sosyal güvenlik haklarının tam olarak korunacağı, geçiş döneminde gelir vergisi alınmayacağı gibi maddeler içermektedir. Sözleşmeyi Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Ermenistan, Tacikistan, Belarus, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Ukrayna ve Moldova Cumhuriyetleri imzalamıştır.

Ukrayna’nın imza koyduğu ikinci uluslararası anlaşma ise Özbekistan ile imzalanan “Sürgün Edilen Kişilerin, Ulusal Azınlıkların ve Halkların Ukrayna’ya Gönüllü Dönüşü Konularında İşbirliğine Dair Sözleşme”dir (Legislation of Ukraine, 2013). Bu sözleşme, Bişkek Anlaşması ile paralel hususlar dışında, Özbekistan Cumhuriyeti’nin geri dönen kişilere ait olan konut ve ticari binaların piyasa değerini ödemesi, Ukrayna’nın gönüllü olarak ülkesine dönen ve Ukrayna vatandaşlığını kabul eden kişilere bireysel konut inşaatı için arazi sağlaması, konut satın alma için kredi sağlaması, SSCB bankaları tarafından verilmiş olan senetlerin (bonoların) karşılığının ödenmesi hususlarını içermektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de Kırım Tatarlarının vatana dönüşünü yakından takip etmiştir. 27 Kasım 1997 tarih ve 7960 sayılı “Kırım Tatarlarının Geri Dönüşü ve Entegrasyonu” konulu tavsiye kararında Tatarların durumuna değinmiştir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası,

2013). Bu kararda Tatarların geri dönüşünün 1988 yılında mümkün hale geldiği, 1997 yılına kadar 260.000 Tatarın geri geldiği ve bu sayının artmasının beklendiği, bu insanların entegrasyonu için adımlar atılması gerektiği belirtilmiştir.

9 Nisan 2001'de yayınlanan 9030 sayılı raporda (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013) Kırım Tatarlarının, Özbekistan ile Ukrayna arasında vatandaşlığın basitleştirilmiş usulde verilmesine yönelik anlaşmasından memnuniyetleri belirtilmiştir. Yine de, Tatarların Mecliste temsil edilme oranlarına ilişkin kaygılarına da raporda yer verilmiştir.

Bunların yanı sıra 5 Nisan 2000 tarihli 1455 sayılı tavsiye kararında (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013) ve 19 Eylül 2005 tarihli ve 10676 sayılı (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013) kararlarında da Tatarların süregelen sorunları ve taleplerine yer verilmiştir.

3.3 Ahıska Türklerinin Geri Dönüşü

Çeçenler, İnguşlar, Malkarlar, Karaçaylar, Kalmıklar, Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıskalılar. II. Dünya savaşı sırasında Sovyetler Birliğinin sürgün ettiği bu sekiz topluluktan sadece Ahıskalılar halen ata yurtlarına geri dönüş mücadelesi vermektedirler.

Stalin'in ölümü sürgün topluluklara uygulanan kısıtlamalarda bir nebze rahatlama olması anlamına gelmiştir. 28 Nisan 1956 tarihinde yayımlanan 135/142 Sayılı Yüksek Sovyet Kararnamesi ile bazı kısıtlamalar kaldırılmış olsa da, mal ve mülklere dair hakların iade edilmemesinin yanı sıra Ahıska bölgesine yerleşime de izin verilmemiştir. Sürgün sırasında Ahıskalıları Azeri olarak kaydeden Sovyet

yönetimi onların Azerbaycan'a dönebilmelerinin iznini vermiştir. Azerbaycan'ın Ahıska'ya yakın olması sebebiyle 1958-1961 yılları arasında yaklaşık 10.000 Ahıskalı Azerbaycan'a, yoğunluklu olarak da Saatli ve Sabirabad bölgelerine yerleşmiştir (Yunusov, 2002).

1956 yılından sonra Ahıska Türklerinin Atayurtlarına geri dönmek için örgütlenmeye çalıştığını ve taleplerini dile getirmenin yollarını aradıklarını; ancak bu taleplerin ne Moskova tarafında, ne de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde olumlu karşılandığını görmekteyiz. Hatta bu örgütlenme çabalarının sonucunda toplum liderleri baskılara maruz kalmış, tutuklanmış dolayısıyla Gürcistan'a geri dönüş konusunda bir gelişme kaydedilememiştir. Özellikle 1960 yılından itibaren münferit geri dönüş teşebbüsleri yerel Gürcü makamlarının baskısı ile karşılaşmış ve başarısız olmuştur. Moskova ise 1980'li yıllarda tavır değişikliğine gitmiş ancak Gürcistan makamlarının isteksizliği yine sürecin önündeki engel olmuştur. (Aydın Gün A. , 2013).

Geri dönüş konusunda ilk adım Mevlüt Bayraktarov'un başkanlığında bir grup Ahıskalı tarafından, 1957'de Kruşçev ile görüşmek üzere Orta Asya'dan Moskova'ya gelmeleri ile atılmıştır. Kruşçev da heyetin geri dönüş talebini Gürcistan Komünist Partisi'nin o zamanki başkanına ileterek meselenin tetkikini istemiştir. Ancak Gürcü Komünist Partisi Başkanı verdiği cevapta, Ahıska Türklerinin taleplerinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını; çünkü onların yurtlarına başkalarının yerleştirildiğini bildirmiştir. Bu yurtlara başkalarının yerleşmesinden kasıt ise Devlet Savunma Komitesi Kararı'nın 11. Maddesiyle, halkı sürülen bölgeye 32.000 Gürcü'nün iskân edilmesi emridir (Zeyrek, 2002b).

Azerbaycan'ın coğrafi yakınlık nedeni ile geri dönmeyi düşünen Ahıskalılar için bir geçiş güzergahı olarak düşünüldüğü görülmektedir. 1958 yılında, Azerbaycan Komünist Parti Birinci Sekreteri İmam Mustafayev, Orta Asya'ya bir heyeti göndererek Ahıska Türklerine istedikleri zaman Azerbaycan'a yerleşebilecekleri mesajını iletmiştir Aynı yılın Eylül ayında Saatli, Sabirabat, Haçmaz ve Kuba bölgelerinde yeni yerleşim birimleri kurularak özellikle Özbekistan'dan gelen Ahıska Türkleri buralara yerleştirilmiştir. Bu göçün masrafları da Azerbaycan Hükümeti tarafından karşılanmıştır (Taşdemir, 2005).

Şubat 1964'de Taşkent'te yapılan Halk Kongresi diğer sürgün hakların temsilcileri de dahil olmak üzere 600 civarında delege ile toplanmıştır. Toplantı nihayetinde "Millî Hakların Müdafaası için Türk Birliği" kurulmuş, başkanlığına da bir harp gazisi ve tarihçi olan Enver Odabaşev seçilmiştir (Yunusov, 2002). Odabaşev önderliğinde hareket eden temsilciler Moskova'dan Gürcistan yetkililerine baskı yapmalarını ata yurtlarına dönüşün sağlanması için şartların yerine getirilmesini talep etmişler, seslerini duyurmak için 1968 Nisan'ında Taşkent yakınlarındaki Yeni Yol'da bir gösteri yapmışlardır. Gösteriler yine yüzlerce insanın tutuklanması ile sonuçlanmıştır (Atmaca, 2009). Bu noktada Yunus Zeyrek'in naklettiği şekli ile Enver Odabaşev'in ifadeleri Gürcü yerel idarecilerinin meseleye bakışını yansıtmaktadır: "*Gürcü ileri gelenleri bize bir teklifte bulundular. Siz, biz Meshleriz, Müslüman Gürcüleriz, dersiniz, size vatanınıza dönme imkânı verilir. Biz de kabul ettik. Ama halkımız arasında bu düşünce kabul görmedi*" (Zeyrek, 2002b). Daha ilginç, bugün dahi benzer tekliflerin halen yapıldığı iddialarının Ahıskalılar tarafından dile getirilmesidir.

Ahıskalılar Sovyetler Birliği hukuk mekanizmaları önünde haklarını aramak amacıyla Vahid Emrullayev önderliğinde Gürcistan SSC savcılığına şikayette bulunmuş, 30 Mayıs 1964 tarihinde Baş Hukuk Müşaviri Z. Basisvili'den şu cevabı almışlardır (Zeyrek, 2002b);

“1944 yılında Ahıska, Aspinza ve Adigen ilçelerindeki nüfusun sürülmesinin yasal olup olmadığı konusunda SSCB Başsavcısı R.A. Rudenko'ya gönderilmiş toplu imzalı mektup Gürcistan SSC Savcılığına intikal etmiştir.

Konuyla ilgili olarak sizin mektubunuzda belirtilen yasallık hususunun Gürcistan SSC Başsavcılığınca çözümlenemeyeceğini belirtmek isteriz. Söz konusu işlem ve tedbirler, SSCB Devlet Savunma Komitesi kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup, daha sonra SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu kararnamesi gereğince özel iskâna tabi tutulanların mecburi iskân kayıtları silinmiş ve onlara sürüldükleri yerlere dönme ve emlaklerini iade hakkı bulunmaksızın serbest dolaşım hakkı tanınmıştır.”

Görüldüğü gibi sürgün hareketinin geri döndürülememesi amacıyla kayıtlar yok edilmiş, bu cürüm Savcılığın ifadeleri ile doğrudan açıklanmıştır. Yine bu cevap metninde, mallar için herhangi bir tazminat mekanizmasının düzenlenmediği belirtilmiştir. İleride de göreceğimiz gibi, Gürcistan'ın 2007 yılında çıkarmış olduğu geri dönüş yasası olarak adlandırılan “20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliği Tarafından Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden Zorla Sürgün Edilen İnsanların Geri Dönüşü Hakkında Kanun” (EK-4) içerisinde de herhangi bir tazminattan bahsedilmemektedir. Meseleye bu açıdan bakıldığında 1964 yılındaki Gürcistan SSC Savcılığının tutumu ile 2007 yılındaki Gürcistan yönetiminin tutumu arasında bir fark görünmemektedir.

Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi yetkilileri Kasım 1968’de kendisine gelen Türk temsilciler heyetine, vatanları olan Ahıska yöresine dönüşlerine müsaade edileceğini vaat etmişlerdir. Bu vaade binaen Ahıska’ya hareket eden yüzlerce Türk ailesi, mahalli yöneticilerin engelleriyle karşılaşmışlardır. Çalışma belgeleri verilmemiş, askerlik problemleri çıkarılmış ve gereken hiçbir kolaylık gösterilmemiştir. Azerbaycan’dan gelenler de Gürcistan hududunda durdurulmuştur. Eşyalarını bırakıp tek başına girenler de Gürcü idareciler tarafından sınır dışı edilmişlerdir. Yine bugün, kendi imkânları ile ve *repatriant (geri dönüşçü)* statüsü olarak Gürcistan’a dönmeye çalışan Ahıskalıların benzer engellerle karşılaşmasının Ahıska toplumunun hafızasını bu günlere götürdüğünü söylemek mümkündür.

Ahıskalıların sürgündeki mücadeleleri sırasında yayınladıkları 2 Mayıs 1970 tarihli ”*Biz Türküz*” başlıklı bildiri taleplerini çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir (Zeyrek, 2002b);

- a) SSCB yetkili adli makamları ve Bakanlar Kurulu bir tahkikat yapmalı ve biz Türkleri sürgüne gönderenleri cezalandırmalıdır.
- b) Yüksek Sovyet Prezidyumu, Türklerin kendi yurtlarına iskân ve milletlerin mevcut determinant haklarını vererek, başkenti Ahıska olmak üzere bir Türk Muhtar Cumhuriyeti veya Özerk Vilâyeti kurulmasını kabul etmelidir.
- c) Sürgünden dolayı uğranılan zarar ziyan tazmin edilmelidir.
- d) Eğer bu talepler yerine getirilmeyecekse Türkiye'ye göçe müsaade edilmelidir.

Bu bildiri o dönemde Gürcü Müslüman oldukları iddia olunan, Sovyet belgelerinde Azeri şeklinde kaydolunan Ahıskalıların kimliklerini açıkça belirttikleri

bir bildiri olmasının yanı sıra, taleplerini çok sarih ve mantıklı bir şekilde dile getirmeleri açısından oldukça önemlidir. Ahıskalılar insan onuruna uygun, özerk bir idare talep etmekte, bu olmaz ise şayet Türkiye'ye göçe müsaade edilmesini istemektedirler. Ancak Sovyetler Birliği bu metne bir cevap vermemiştir. Türk yetkililerin de bu çağrılara sessiz kaldığı vakıdır. (Wimbush & Wixman, 1975).

4 Mayıs 1971'de Millî Hakların Müdafaası İçin Türk Birliği'nin Mütevelli Heyeti Başkanı O. Selimov, Sovyet Hükûmeti yetkililerine ve BM Genel Sekreteri Sithu U Thant'a 2 Mayıs 1970 tebliğinde sözü edilen hususlardan bahseden dilekçeler yolladı. 9 Mayıs'ta 61 kişilik bir heyet Sovyet Başbakanı Nikolay Podgorni ile görüşmek istediler. Bir zaman sonra, daha alt seviyede yöneticiler tarafından kabul edilen heyete sert bir şekilde, vatanlarına dönmelerinin mümkün olmadığı bildirildi. 18 Mayıs'ta tekrar müracaat ederek göç izni istediler. Seyfatov, Mehmedov ve Niyazov adlı üç temsilci Türk elçiliğine giderken, Sovyet polisi tarafından tutuklandılar. 18 Temmuzda yüzlerce Türk, BM Genel Sekreteri ve Türk parlamentosuna yazılan mektupları imzaladılar. Bu hareketten sonra Odabaşev de yeniden tutuklandı. Bakü'de iki yıl hapse mahkûm edildi. 1972 yılında cemiyetin yeni önderi Reşit Seyfatov, Sovyet KP Sekreteri Brejnev (EK-6), BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim (EK-7) ve Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e (EK-8) müracaat etti (Zeyrek, 2002b).

Brejnev'e yazılan mektupta Sovyet idarecilerin çıkardıkları yasalara uymadıkları ve Ahıskalıları halen vatana göndermedikleri konusunda şikâyetler mevcuttur. Ayrıca Ahıska davası önderlerinden Enver Odabaşev, Ellez İzzetov ve Muhlis Niyazov'un tutuklanmalarının da halklarına yönelik bir hamle olarak

görüldüğü belirtiliyordu. BM Genel Sekreterliğine yazılan mektup Ahıska halkının sesini dünya kamuoyuna duyurma amacı taşımaktadır. Soğuk savaşın netameli yıllarında Sovyetler Birliği gibi kapalı bir toplumun içerisinde BM Genel Sekreterliğine yazılan mektubun önemi, günümüzdeki Ahıskalıların bu tip mekanizmaları kullanmak konusunda ne kadar çekingen oldukları ile karşılaştırılınca daha iyi anlaşılmaktadır. BM Genel Sekreterliği ise mektubun üzerine Ahıskalıların durumunu tahkik etmesi için BM çatısı altında bağımsız bir heyetin Sovyetler Birliğine gönderilmesini talep etmiştir (Wimbush & Wixman, 1975).

Türk Başvekili sıfatı ile Ferit Melen'e yazılan kısa mektupta ise Ahıska toplumunun kimler olduğu ve sürgünün boyutları anlatılarak Gürcistan'a geri dönebilmek için yardım talep edilmektedir. Kısa mektubun çoğunlukla Ahıska toplumunu ve sürgünün anlatmasından anlaşıldığı üzere Ahıska toplumu Türkiye'nin kendilerinden haberleri olmadığını düşünmektedir. Nitekim 18 Kasım 1971 tarihli Son Havadis gazetesinde Nüzhet Baba tarafından kaleme alınan yazıda görüldüğü üzere Türk matbuatı meseleye yabancıdır. Yazar köşesinde şu ifadeler yer vermektedir;

Geçenlerde İstanbul gazetelerinde Mesket Türklerinin hayatta kalanlarının Türkiye'ye hicret arzusunu izhar ettikleri, fakat bu arzularının reddedildiğini okumuşsunuzdur. Kimlerdir bu Mesket Türkleri acaba? Ekonomist dergisinde bunlara dair kısa bir yazı gözümüze ilişti. Ünlü İngiliz dergisinin bildirdiğine göre, Mesket Türkleri, Stalin'in 1941 ile 1944 arasında hışmına uğrayan sekiz milletten biridir. (Zeyrek, 2002b)

Görüldüğü gibi Türk basını, aydınları, okur-yazarları konuyu İngiliz dergisinden öğrenecek kadar meseleye yabancıdır. Mektupla ilgili bir diğer dikkat çeken husus ise Türk Başvekiline yazılan bir mektupta Türkiye'ye göç edilmesi yönünde bir ifade bulunmamasıdır. Bu durum, dönemin Ahıska toplumunun Ahıska'ya geri dönüş konusundaki motivasyonunun kuvvetli olduğunu göstermektedir.

1979 yılında Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi yılda 150 aile olmak üzere Ahıskalıların geri dönüşü ile ilgili düzenleme yapmıştır. Ancak Ahıskalıların önüne iki şart çıkartılmıştı; ya Gürcü kimliği ile ikamet edeceklerdi, ya da “Ahıska Vilayeti dışında bir yere” yerleşeceklerdi. 1981 ve 1988 yılları arasında 1.300 kişinin Gürcistan'a dönüşü sağlanmışsa da, bunların yarısı daha sonra kurulacak bağımsız Gürcistan'ın ilk cumhurbaşkanı olacak olan Zviad Gamsahurdiya tarafından başlatılan etnik şiddet eylemleri yüzünden ülke dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Gamsahurdiya milliyetçi söylemleri ön planda tutan yapısıyla, sadece Ahıskalıların değil, diğer bütün gayri Gürcülerin sınır dışı edilmesini savunmaktaydı (Sezgin & Agacan, 2003).

Gorbaçov dönemi ile birlikte yürürlüğe konan “Perestroyka” ve “Glastnost” politikaları Sovyetler Birliği halklarına nispeten bir rahatlık getirmiştir. Diğer taraftan “Perestroyka” oldukça hızlı gelişmelere yol açtı. Özellikle Özbekistan'da Perestroyka siyaseti ters tepkilere yol açıyordu. Pamuk üretimi istatistiklerindeki yolsuzluk ve milyarlarca Ruble yasa dışı kâr sağlanması hakkında soruşturma yapmak üzere Moskova'nın olağanüstü yetkiler vererek bölgeye memur ettiği, Gıdılyan-Ivanov ikilisi Özbekistan'da terör rüzgârlarının esmesine sebep oldu.

Binlerce kişi tutuklanırken kendileri rüşvet almaya başlamıştı. Özbekistan'daki bu süreç Moskova'ya karşı düşmanlığı körükleyerek, Özbeklerin, Özbekistan'daki azınlıklara, özellikle de Ruslara karşı örgütlenmek istemesine yol açtı (Avşar & Tunçalp, 1995).

Toplumsal yapıda kaynamalar yaşanmakta iken, 23 Mayıs 1989 tarihinde sebebi tam olarak bilinmeyen bir tartışma birden bire kavgaya dönüşmüş, birkaç gün içinde Fergana, Margila, Taslav ve Kuvasay şehirlerinde büyük bir ayaklanma ve cinayetler zinciri olarak ortaya çıkmış ve olaylar, ancak 15 Haziran 1989'da yatıştırılabilmıştır.

Olaylar görünürde, Kuvasay kasabasında meyve satan Özbek bir kadın ile Ahıskalı bir gencin tartışmasından çıkmıştır. Ancak olaydan önce Ahıska Türklerine karşı açık düşmanlık yapılmaya başlanmış, her yerde Ahıskalılar tehdit edilir hale gelmişti.

Fergana olaylarının görünür sebebi meyve fiyatları olsa da, çeşitli yazarlar ve olayı yaşayan Ahıskalıların ifadeleri önceden planlandığına işaret etmektedir (Aydınğün A. , 2013). Prof. Dr. Vilâyet Muhtaroglu olayı şu şekilde betimlemektedir: *"1944'te gerçek ölüme gönderilen Ahıska Türklerine, 1989 Haziranında, can çekişmekte olan imparatorluğun "ayır ve buyur" siyasetine kul olmuş öz kardeşleri el kaldırıyorlardı. Aradan on ve yüzyıllar geçecek ama, 1989 Haziranında Fergana'da meydana gelen kanlı olaylar, Türk tarihinin utanç verici sayfalarından biri olarak kalacaktır"*.

Yaklaşık iki hafta süren olaylar sırasında yüzlerce ölü ve yaralı veren Özbekistan'daki Ahıskalılar civar ülkelere ve Rusya'nın Krosnodar Bölgesine yerleştirilmiştir. Yaklaşık 20.000 Ahıskalı ikinci defa hayatına sıfırdan başlamak zorunda kalmıştır.

Glasnost ve Peresteroyka politikalarının etkisinin yanı sıra, iletişim kanallarının geliştiği bir dönemde meydana gelmiş olması nedeniyle olaylar dış basında epey yer bulmuştur. Almanya basınına konuşan Fergana Milletvekili Rahmetullah Ahmedov'un "Binlerce, mübalağasız binlerce ev saatlerce alevler içindedir" "Huzursuzluklar Özbekistan'ı sarsıyor" başlığı altında verilmiştir.

Konuyla ilgili bir makale yazan Amerika'nın Münih'ten yayın yapan Hürriyet Radyosu (RL) yazarlarından A. Bohr, bu hadiseleri tahlil eden yazısında, Sovyet İçişleri Bakanı Vadim Bakatin'in Fergana'ya 6000 kişilik kuvvet gönderme ve binlerce Türk'ün evlerinden alınıp askerî garnizonlarda korunması hususundaki beyanatına yer verilmektedir. Bu yazıdan öğreniyoruz ki, Ferganskaya Pravda gazetesi 23 Mayıs'ta çıkan olaylara "Bir grup sokak serserisi"nin sebep olduğunu yazmış. A. Bohr'un yazısında, Sovyet TV'sinin 5 Hazirandaki Vremya (haberler) programında, Fergana'nın işgal altındaki bir şehre benzediğini söylediği ifade edilmektedir (Zeyrek, 2002b).

Tacikistan Müftüsü Kadı Turadzonzade, bir vaazında bunun Ahıska Türklerine karşı girişilmiş bir katliam olduğunu belirterek, bu kanlı olayların, ayrılmakta olan cumhuriyetlerin kendi ayakları üzerinde duramayacaklarını ispatlamak için Moskova'nın ve gizli güçlerin tahrikiyle çıkarıldığını söylemiş; Özbek/Kırgız çatışmasının da böyle olduğunu ilâve etmiştir (Zeyrek, 2002b).

Die Welt gazetesi, Sovyet İçişleri Bakanı V. Bakatin'in bir beyanatına yer vermiş, bakanın, Türk azınlığı saldırganlara karşı korumayan mahallî idareyi ve polisi suçladığını, bu durumu da "utanç verici" olarak nitelediğini kaydetmiştir. Aynı haberde 650 evin yandığı bildirilirken, "*Özbekler istemiyor diye sıkıyönetim de ilan edilmemiştir*" diyor. Sovyet Albayı Studenikin "*Hükûmet, mahallî makamlar insanları kurtarmak için hiçbir şey yapmamıştır. Bu hadiselerin çıkacağı önceden belliydi. Çatışmaların çarşıda çilek yüzünden meydana geldiğini söylemek saçmadır ve bir devlet adamanın bunu dile getirmesi rezalettir*" (Zeyrek, 2002b) ifadeleri konunun basit bir pazar kavgasından çıkmadığı konusunda noktayı koymaktadır.

Olaylar Türk basınında da yer bulmuş, Tercüman, Zaman, Milliyet ve Türkiye gazeteleri okuyucularına olayları duyurmaya çalışmıştır. İsimlendirme konusunda Ahıska Türkleri ifadesinin yanı sıra Mesket-meskheth-misketh Türkleri ifadeleri de yer bulmuştur. 26 Şubat 1990 tarihli Tercüman gazetesinde "Ahıska Türkleri Baskı Altında!" başlığı ile çıkan haberde şu ifadelere yer verilmiştir;

"Taşkent çevresinde yaşayan Ahıska Türklerine Özbekler tarafından yöneltilen saldırılarda en az 50 evin yakıldığı bildirildi. 8 Mart 1990/Tercüman: Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türklerinin, cumhuriyetin bir şehriden ötekine dolaştırıldıkları bildiriliyor. Çıkan çatışmalardan sonra, dört binden fazla Ahıska Türkü'nün, Buka beldesinden yalnızca iki hafta önce getirilmiş buldukları Parkent'ten çıkarıldılar. Üç hafta içinde ikinci defa tahliye edilen Ahıska Türklerinin nereye götürüldükleri bilinmiyor."

1 Nisan 1990 tarihli Milliyet gazetesi "Mesketlerden 'Bizi Alın!' Çağrısı" başlıklı haberinde "Mesket (Ahıska) Türkleri, Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan

Akbulut'tan yardım isteyerek, yazdıkları bir mektubu Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'ne teslim ettiler” ifadelerine yer verilmiştir (Mllyet Gazetesi, 1990).

Fergana olaylarından sonra, Ahıska Türklerinin vatana dönebilmelerini temin etmek maksadıyla, Sovyet Başbakanı Riskov, iki ay içinde onların vatanlarına dönmesini sağlayacağına söz vermiştir. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'inin Milletler Şurası'nda bir komisyon kurmuş, ancak bundan da bir netice çıkmamıştır. Ahıska Türkleri temsilcilerinden bir sözcü, son kırk beş yılda Sovyet yetkilileriyle 144 defa görüşüldüğünü, fakat bir sonuç alınmadığını ifade etmişlerdir. Yusuf Serverov sadece 1968-1987 yılları arasında geri dönüş için toplam 160 dilekçe verdikleri belirtmektedir (Zeyrek, 2002b).

Tahliye edilen Türkler, Kursk, Aryol, Belgrad, Tula, Smolensk gibi merkezi Rusya vilayetlerine götürülmüşlerdir. Aynı zamanda Özbekistan'ın diğer bölgelerindeki Ahıska Türkleri, kendi imkânlarıyla, Türkmenistan ve Hazar Denizi yoluyla Azerbaycan'a kaçımaya başlamıştır. 1958-1970 yılları arasında Azerbaycan'a göç eden Ahıska Türkleri yakın akrabaları olan bu insanlara yerleşimleri hususunda çok yardımcı olmuştur. Ayrıca Azerbaycan yönetiminin Ahıskalılara zorluk çıkarmadıklarını söylemek mümkündür (Avşar & Tunçalp, 1995).

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından 1994 Eylül ayında Rusya-Gürcistan arasında Ahıskalıların geri dönüşü konusunda bir protokol imzalanmıştır (EK-1) (Avşar & Tunçalp, 1995). Bu protokol uyarınca Gürcistan;

- Dönüş yaparak gelenlerin düzenli şekilde yerleştirilmesi için uygun bölge ve yerleşim merkezlerinin saptanmasını,

- Dönüşün takvimi, dönüş yapacakların sayısı ve yerleşeceği yerler konusunda öneriler hazırlanmasını,
- Dönüş yapanların güvenliği ve medeni haklarına ilişkin garantiler, geçici yerleşim yerleri için koşulların yaratılmasını,
- Dönüş yapanların yerleşeceği yerlerde mevcut konutların dökümünün yapılmasını,
- Dönüş yapanların ailelerin sosyal çevreye alışmalarına yardım yapılmasını,
- Dönüş yapanların sosyo-psikolojik adaptasyonu, Gürcüce öğrenmeleri için koşulların yaratılmasını yüklenmiştir.

1996 Aralık ayına geldiğimizde Gürcistan Cumhurbaşkanlığı Ahıskalıların geri dönüşü ve haklarının iadesi konusunda “Gürcistan’dan Sürgün Edilen Mesketlerin Geri Dönüşü İle İlgili Yasal Ve Sosyal Sorunları Çözmek İçin Devlet Programı Oluşturulması Hakkında” 802 sayılı kararnameyi imzalamıştır (EK-2). Bu kararname ile ilgili bakanlıkların üst düzey temsilcilerinden oluşan bir heyet oluşturularak geri dönüşle alakalı süreçlerin işletilmesi düşünülmüşse de heyetin bu konuda bir faaliyet göstermediği bilinmektedir.

1996 Mayıs ayında toplanan “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Alakalı Komşu Devletlerdeki Mülteciler, Yerinden Edilmiş Kişiler, Diğer Gönülsüz Yerinden Edilme Şekilleri ve Geri Dönerlerin Problemleri Hususundaki Bölgesel Konferans” Bağımsız Devletler Topluluğundaki istekleri dışında yerinden edilen insanlar, mülteciler ve geri dönerlerin problemlerinden bahsetmektedir. Sözkonusu Konferans Bildirisi özetle: *“Daha önceden sürgün edilmiş halklara mensup kişilerin gönüllü olarak geri dönme hakkı vardır. Bu hak, transit geçişin güvenceye*

alınmasını, kendilerine ait malvarlığının yasaklanmamış kısmını birlikte götürmelerini ve tarihi vatanlarında birleşmeleri için yardımı da kapsar.” şeklindedir. Burada, uluslararası toplum Ahıska Türklerinin yeniden yerleştirilme hakkını resmen tanımıştır. Konferansta çok az somut sonuçlar elde edilmesine rağmen, sorunun uluslararası boyut kazanmasında önemli bir adım olmuştur (Kütükçü, 2013).

7-10 Eylül 1998’de La Haye’de AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Max van der Stoel’in, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Açık Toplum Enstitüsünün Zorunlu Göç Projesi kapsamında Ahıska Türkleriyle ilgili meselelerde ilgili ülke temsilcilerinin yanı sıra, Ahıskalı Türklerin temsilcileri ve Vatan Örgütünün temsilcilerinin katılımıyla Müzakereler gerçekleştirilmiştir. Toplantıda; ilgili bütün taraflar arasında Ahıska Türklerinin durumu hakkında bilgi değişimi, konuya uluslararası toplumun dikkatini çekmek; tüm politik hakların önemini vurgulamak, insan haklarına saygı, vatansız Ahıska Türklerinin sayısının azaltılması, Ahıska Türklerinin yerleştiği bölgelerdeki etnik tolerans programının geliştirilmesi ve 1996’daki Konferansta ortaya konulan prensiplerin takibi gerekliliği gibi konular ele alınmıştır (Sumbadze, 2013).

14 Mart 1999’a gelindiğinde “1940’lı Yıllarda Gürcistan’ın Güneyinden Sürgün Edilen Nüfusun Rehabilitasyonu Ve Geri Dönüşü İçin Hükümet Komisyonu Oluşturulmasına Dair” 104 sayılı Başkanlık Kararnamesi (EK-3) çıkartılmıştır. Bu kararnamede, sürgün edilen insanların sorunlarının çözülmesinin demokratik ve bağımsız Gürcistan için çok önemli olduğu, Gürcistan’ın bağımsızlığını kazanmasının bu sorunun çözümünde yeni imkânlar sağladığı, ancak bağımsızlığı

kazanma sürecinde dışardan gelen silahlı tehditlerin, karşılaşılan iç politik meselelerin ve devletin toprak bütünlüğüne yönelik ayrılıkçı hareketlerin ülkedeki sosyal, ekonomik ve siyasi durumu kötüleştirdiğini ve 300 bin Gürcistan vatandaşının yerlerinden edildiğini (IDP's), bu nedenle 1996 yılı Aralık ayında çıkan kararnamenin uygulamaya konmadığı belirtilmektedir. Bu kararnamede de bakanlıklar arası bir çalışma heyeti kurulması ve bu heyete bağlı alt çalışma grupları oluşturulması yönünde karar alınmıştır.

Ahıska konusunda uluslararası arenada en etkin çalışan ve konuya en çok eğilen kurumların başında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi gelmektedir. Ahıska meselesi Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin gündemine ilk olarak 1993 yılında girmiştir. 996 sayılı “Eski Sovyetler Birliği Devletleri Arasındaki Nüfus Hareketleri” konulu kararın 2. maddesinde Ahıskalıların, Kırım Tatarların isimleri diğer sürgün edilen halklarla birlikte zikredilerek, bu halkların geri dönüş haklarının sırasıyla Rusya, Gürcistan ve Ukrayna tarafından tanınması gerektiği belirtilmiştir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013). Sonrasında 1995 yılında alınan “Azerbaycan Ve Ermenistan’daki Mülteci Ve Yerlerinden Edilmiş İnsanların Durumları Hakkında” 1059 sayılı kararda Meclis Gürcistan’ı, Birleşmiş Milletlerin de yardımını alarak, Ahıskalıların geri dönüşlerini ve yerleştirilmelerini gerçekleştirmeye, Birleşmiş Milletleri de bu savunmasız halkın durumuna özel önem göstermeye çağırmaktadır (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013). 1997 yılına geldiğimizde 1335 sayılı “Transkafkasya’da Yerinden Edilmiş Kişiler ve Mülteciler Hakkında” yayımlanan kararda Ahıskalılardan bir kez daha bahsedildiğini görmekteyiz. Yine, bu kararda Gürcistan Ahıskalıların dönüşü için

uygun şartları oluşturmaya davet edilmektedir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi, 2013).

Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olma isteği ile Gürcistan'ı AKPM Kararlarına karşı daha hassas olmaya itmiştir. Gürcistan, 1996 yılında Avrupa Konseyi üyeliği için müracaat etmiş ve Ahıska Türkleri meselesi hakkındaki Viyana Müzakerelerinden kısa bir süre sonra 29 Nisan 1999'da, Gürcistan, Avrupa Konseyinin kırk birinci üyesi olarak kabul edilmiştir. 20 Mayıs 1999'da ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini, 07 Temmuz 2002'de ise Ahıska Türklerinin ana meselesi olan mülkiyet hakkıyla alakalı 1 Nolu Protokolü bazı çekinceler ileri sürerek imzalamıştır (Kütükçü, 2013).

2 Aralık 1998 tarihinde yayımlanan 8275 sayılı "Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyesi olma başvurusu" başlıklı raporda daha önce yayımlanan Gürcistan Başkanlık Kararnamelerine atıfta bulunarak Ahıska Türklerinin geri dönüş hakkının Shervanadze'nin yayımladığı kararname ile tanındığı, ancak bürokrasin ve bazı belediyelerin direnmesi sonucu konuda ilerleme kaydedilemediği belirtilmiştir. Ardından Gürcistan'ın bu konudaki yasal çerçeveyi gecikmeksizin oluşturması gerektiği belirtilmektedir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi, 2013). 1999 yılında yayınlanan Gürcistan'ın Avrupa Konseyine Üyelik Başvurusu Hakkındaki 209 sayılı tavsiye kararında ise üyeliği takip eden 2 yıl içerisinde Ahıskalılara Gürcü Vatandaşlığı veren, geri dönüşlerini ve entegrasyonu sağlayacak bir yasal düzenleme yapılması, üyelikten sonraki 3 yıl içerisinde bu yasal düzenlemenin uygulamaya konması ve 12 yıl içerisinde geri dönüş sürecinin

tamamlanması gerektiği belirtilmiştir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi, 2013).

Gürcistan Avrupa Konseyine girme karşılığında yüklenmiş olduğu bu sorumluluğu yerine getirmek amacıyla birisi geri dönüş bölüm başkanı Guram Mamulia'ya, diğeri Gürcista Genç Hukukçular Derneğine (Georgia's Young Lawyer' Association-GYLA) olmak üzere iki farklı taslak hazırlatmıştır, yapılan incelemeler sonucu GYLA'nın taslağı temel alınmıştır. 2001 Mart ayında resmi bir Gürcistan heyeti taslağı Avrupa Konseyi uzmanları ile görüşmek üzere Strazburg'a gitmiş, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği de taslak üzerine danışman görüşü vermiştir. Ancak bu taslaklar maalesef sürünceme de bırakılmıştır (Sumbadze, 2013).

2008 yılında Gürcistan'da meydana gelen Gül Devrimini gerekçe gösteren Gürcü yönetimi geri dönüş sürecinin tamamlanması ile ilgili olarak ek süre talebinde bulunmuştur. Mazaret kabul edilmişse de 2011 yılı içerisinde sürecin tamamlanmasına yönelik kararda bir değişiklik olmamıştır. Gürcistan'ın ayrılıkçı ve işgal altındaki bölgeler olarak tanımladığı Güney Osetya ve Abhazya bölgelerindeki durumun da Ahıska meselesini zora soktuğu görülmektedir (Aydingün A. , 2013).

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi sürecin takipçisi olmuş, 2005 -2006 yıllarında 1415, 1428 ve 1477 sayılı kararlarında Ahıska konusuna yer vermiştir. 1415 sayılı kararda yeni bir gecikme olmaksızın geri dönüş için gerekli siyasi, yasal ve idari zeminin oluşturulması gerektiği ve sürecin 2011 yılında tamamlanmasının beklendiği belirtilmiştir (Avrupa Konseyi İnternet Sitesi, 2013). 1428 sayılı kararda 1415 sayılı karardaki ifadelere ek olarak geri dönüşün *kendi bölgelerine dönmek*

isteyen Ahıskalılarının ihtiyaçları doğrultusunda başlanması gerektiği ifade edilmiş, 1477 sayılı kararda ise 1428 sayılı karara uyulması ve sürecin başlanması gerektiği belirtilmiştir (Avrupa Konseyi İnternet Sitesi, 2013). AKPM raporları ve tavsiye kararları Ahıska konusuna değinmeye devam etmiş, bu konuda 9191 sayılı rapor, 1570 sayılı karar, 10049 sayılı raporlarında yer vermiştir. Bu raporlarda genel olarak daha önceki raporlarla benzer şekilde Gürcistan'ın yükümlülüğü hatırlatılmış ve yasal düzenlemenin bir an önce yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. 21 Aralık 2004 tarihli 10383 sayılı raporda geri dönüşe izin verecek yasal düzenlemenin hazırlanması için nihai tarihin Nisan 2001, yürürlüğe girmesi için Nisan 2002 ve sürecin tamamlanması için Nisan 2011 olduğu hatırlatılmaktadır. Ardından raporun 31 ve 32. Maddelerinde şu ifadelere yer verilmektedir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013);

31. Bu konu, Gürcü otoriteleri açısından açıkça en hassas ve zor konulardan birisidir. Önceki hükümet, geri dönüşü sağlama konusundaki yükümlülüğünü kabul etmesine rağmen, konuyla ilgili bir adım atmamıştır. Hatta, o dönemde, Mesketler konusu bazı popülist politikacıların hedeflerinden birisi olmuş, bu da Mesket nüfusunun geri dönüşüne karşı toplumsal isteksizliğe yol açmıştır. Raportörler, hükümetin bu konuda toplumdaki güçlü itirazı kırmamanın zaman alacağı konusundaki savlarını anlamakla birlikte, yetkililerin, 60 yıl önce acımasızca sürgün edilen ve bugün çok zor şartlarda yaşamak zorunda bırakılan insanların trajik geçmişlerini göz önünde bulundurmalı konusunda ısrar etmektedirler.

32. Raportörler, geri dönmek isteyen ailelerin sayısını tahmini olarak belirleyecek, geri dönüş konusunda hazırlıkların yapılmasına başlayacak ve sürece karşı güçlü halk muhalefetini tersine çevirecek özel bir komisyon kurma tasarılarını olumlu

karşılıklı olarak. Detaylı bir eylem planı ve somut hedefler ve tarihler belirleyerek çalışacak böyle bir komisyonun yakın zamanda çalışmalarına başlaması halinde, raporörler, geri dönüş sürecinin tamamlanmasının nihai tarihine 2 yıl daha ekleme hususunu düşünmeye hazırdılar.⁴

Bu raporun ardından 2005 yılında kaleme alınan 1415 sayılı kararda ise sürecin bir daha gecikme olmaksızın 2011 yılında tamamlanması ifadesi tekrarlanmıştır. 4 Şubat 2005 tarihinde yayımlanan “Sürgün Edilen Mesket Nüfusunun Durumu” başlıklı 10451 sayılı rapor ise müstakil olarak Ahıskalılara ayrılmış ve AKPM tarafından hazırlanan en kapsamlı rapordur. Bu raporda olayın tarihi, mevcut durum analizi ve genel endişeler başlıklarına yer verildikten sonra gelecek beklentileri başlığı ile bir projeksiyon çizilmiştir. Bu bölümde, Gürcistanın geri dönüşü başlatma konusundaki çekimser tavrının, birbirleriyle bağlı siyasi, sosyal ve ekonomik sebepleri olduğu, ana sebebin Gürcistan’ın geçmişindeki etnik çatışmalardan (Abhazya ve Güney Osetya) kaynaklanan, büyük bir Ahıskalı nüfusun gelmesinin etnik çatışmalara zemin hazırlayabileceği korkusu olduğu belirtilmektedir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi, 2013).

Görüldüğü gibi Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi raporlarında ve tavsiye kararlarında konuya sıklıkla yer vermiş, süreci ilerletme konusunda çok gönüllü olmadığı görülen Gürcistan’ı harekete geçirme konusunda etkili olmuştur. Çatışmaların çözümünden sorumlu bakan olarak görev yapan Georgi Haindrava konu ile ilgili yasal zemin oluşturmak amacıyla çeşitli toplantılar düzenlemiş, Ahıskalıların Müslümanlaştırılmış Gürcüler olduğu tezini askıya almış ve kimseye etnik kökeninin sorulmayacağını ifade etmiştir. Asimilasyon konusunda bu ifadelerle

⁴ Çeviren: Gürkan Polat

muhataplarını rahatlatmaya çalışan Haindrava, dönüşün Ahıska bölgesinden başlayamayacağını ise net bir dille ifade ediyordu (Aydingün A. , 2013).

Yasal düzenlemelerin oluşmasına ciddi katkı sağlayan Haindrava, Ahıska'ya dönüşü tamamen kapatması ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1428 sayılı kararının 12. Maddesinde yer alan Ahıskalıların “kendi bölgelerine dönmesi” yönündeki kararı açıkça ihlal etmiştir. Şüphesiz, Ahıska dışında bir coğrafyaya yerleşimi, sürgün ve çekilen acıların telafisi, ihlal edilen hakların iadesi olarak kabul etmek mümkün değildir. Ahıska dışındaki bir Gürcistan toprağı ile Ahıskalıların sürgünde yaşadıkları yerler arasında Ahıskalılar açısından bir fark yoktur; her ikisi de Ahıska değildir. Gürcistan içerisindeki bir yerin Ahıska bölgesine sürgünde yaşadıkları yerlerden daha yakın olacağı hususu da önemini yitirmektedir; zira ileride görüleceği üzere, geri dönüş için en çok başvuru zaten Ahıska bölgesine yakın olan Saatli ve Sabirabad bölgelerinde, Azerbaycan'da yaşayan Ahıskalılardan gelmiştir.

Gürcistan'a geri dönüşü düzenleyen yasa taslağı için hükümet yetkilileri Ahıska STK'ları, ilgili uzmanlar ve kuruluşlarla çeşitli görüşmeler yapmış ve sonunda 11 Temmuz 2007 tarihinde taslak Gürcistan Parlamentosu onayına sunulmuş, 1 Ocak 2008'de de “20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliğı Tarafından Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden Zorla Sürgün Edilen İnsanların Geri Dönüşü Hakkında Kanun” adıyla yürürlüğe girmiştir (EK-4). Temmuz 2006'da Haindrava'nın görevden alınması ve yerine eski Dışişleri Bakanı Merab Antadze'nin atanmasıyla duraklayan süreç, 2008 yılında Güney Osetya'da patlak veren olaylar nedeni ile iyice yavaşlamıştır.

2007 yılında yürürlüğe giren kanunu incelediğimiz zaman ilk göze çarpan husus Gürcistan'ı herhangi bir maddi tazminat yükümlülüğü altına sokmamasıdır. Bu noktada, 30 Mayıs 1964 tarihinde Vahid Emrullayev'in Gürcistan SSC savcılığına yazmış olduğu mektuba cevap veren Baş Hukuk Müşaviri Z. Basisvili'nin mektubunda “emlaklerini iade hakkı bulunmaksızın” ifadesi ile belirttiği mantık 2007 yılında da aynı şekilde devam etmektedir. Sürgün edilen Ahıskalıların geri dönüşü için hazırlanan kanunda Ahıska bölgesine yerleşim ile ilgili en ufak bir ifade bulunmaması kanunun amacını sorgulatmaktadır. Bu husus ayrıca 1428 sayılı AKPM kararında yer alan “kendi bölgelerine dönmeleri” ifadesi ile de çelişmektedir. Kanunun 4. Maddesinin 3. Fıkrasında yer alan “*Vatana dönen kişi statüsü için verdiği dilekçeye ilgili kişi vatana dönüş, uyum sağlama ve entegrasyon sürecini kolaylaştıran başka belgeleri de ekleyebilir*” ve 7. Maddenin 2. Fıkrasında yer alan “*Vatana dönen kişi statüsü verilmesinin garanti edilmesi için ilgili kişi mülakata tabi tutulabilir. Ayrıca, söz konusu kişinin entegrasyonuna ilişkin bazı testler yapılması gerekebilir*” ifadelerinde ise uyum ve entegrasyon gibi soyut kavramların nasıl ölçüleceği ve bu kavramların geri dönüşe karşı var olan toplumsal muhalefetin kendini ifade aracı haline gelip gelmeyeceği merak konusudur. Bölgede mukim olan Ermeni nüfusu ile meydana gelebilecek en ufak bir sürtüşmede bu maddenin kullanılması gündeme gelebilecektir. Hakları ihlal edilmiş bir toplumun haklarını iade etmek amacıyla düzenlenen yasada, hakların iadesi için bu tip aşamalar koyması yasa koyucunun niyeti konusunda şüpheler uyandırmaktadır.

Kanunun 7. Maddesinin 3. Fıkrası Gürcüce bilmenin geri dönüş statüsü almak için avantaj teşkil ettiğini belirtmektedir. Dünyanın 10 farklı ülkesinde yaşayan

Ahıskalıların sadece 4.5 milyonluk nüfusu olan Gürcistan'da konuşulan Gürcüceyi bilmedikleri malumdur.

Kanunun 8. Maddesinin 3. Fıkrası ile ise geri dönüş verilmeyen Ahıskalıları için idareye karşı dava açma yolu kapatılmıştır. Bu husus evrensel hukukun şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri ile çelişmektedir.

Geri dönüş için yapılan başvurulardan 5841 tanesi Gürcistan tarafından geçerli kabul edilerek işleme alınmıştır. Bu başvuruların 5389 tanesi Azerbaycan'dan yapılmıştır. Diğer başvurular Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna'dan yapılmıştır. 6 Aralık 2013 itibari ile 1174 geri dönüş statüsü ve 7 Gürcistan vatandaşlığı verilmiştir (Repatriation, 2013). Bu başvuruların yanı sıra, Rusça olduğu gerekçesi ile kabul edilmeyen 2000'e yakın başvuru olduğu ifade edilmektedir.

4 SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı öncesi sürgün ettiği 8 halktan yalnızca Ahıska Türkleri halen vatanlarına geri dönüş mücadelesi vermektedirler. Karaçay-Malkar Türkleri ve Çeçen-İnguş halkları Sovyetler Birliğinin çıkarmış olduğu düzenleme neticesinde SSCB henüz yıkılmamışken geri dönebilmişlerdir. Kırım Tatarları ise Glasnost ve Perestroyka döneminde başlayan dönüşlerini ve haklarını bağımsız Ukrayna Cumhuriyeti döneminde tamamlayabilmişlerdir. Ahıska Türkleri ise halen geri dönüş mücadelesi vermektedirler.

Bu durumun çok çeşitli sebepleri olduğu söylenebilir. Öncelikle Kuzey Kafkasya halklarının geri dönüşlerine müsaade eden Sovyet idaresi, yasal

düzenlemelerle olmasa bile idareten Kırım Tatarlarının ve Ahıskalılarının geri dönüşüne karşı ciddi bir mukavemet olduğu görülmektedir. Sovyet idarecilerinin yerel idareciler eliyle bürokratik engeller çıkartmak suretiyle bu iki halkın geri dönüşüne izin vermediği iddiası yanlış olmayacaktır. Bu durumda ise coğrafyaların stratejik olarak önemli görülmesinin etkili olduğu söylenebilir. Özellikle Ahıska Bölgesinin Türkiye sınırında yer alması, bu sınırda Türk soylu bir topluluk istemeyen Sovyet idarecilerince göz önünde bulundurulduğu muhakkaktır. Zaten Alman işgaline uğramayan Ahıska Bölgesindeki Türklerin sürülmesinin de sebebi olarak literatürde aynı durum gösterilmektedir. Kırım bölgesinin stratejik özelliği de Kırım Tatarlarının geri dönüşüne gösterilen mukavemette önemli rol oynamıştır.

Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri ile diğer sürgün halkları karşılaştırmanın ötesinde, Kırım Tatarları ile Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadeleleri kendi içinde de bir kıyaslamaya tabi tutulmalıdır. Hem Kırım Tatarlarının hem de Ahıska Türklerinin geri dönüşüne Sovyet makamlarınca ciddi muhalefet gösterilmişse de bugün Kırım'da resmi rakamlara göre 300.000 Kırım Tatarı yaşarken, Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türkü sayısı 1500 civarı olarak verilmektedir (Trier & Khanzhin, 2007). Bu durumda, Kırım Tatar Milli Hareketinin Ahıska Türklerinin milli hareketlerine nazaran çok daha aktif olmasının etkili olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Kırım Tatar Milli Hareketinin Ahıska Türklerinin Vatan Cemiyeti yapılanmalarına göre çok daha aktif davrandığını, kitleleri daha iyi mobilize edebildiğini görebiliyoruz. Örneğin Kırım Tatarlarının Moskova'da Kremlin sarayının önünde büyük sayıda kalabalıklar toplayarak yapmış oldukları eylemlerin benzerlerine Ahıska Türklerinin mücadelesinde rastlayamıyoruz. Sovyet

idarecilerinin bu iki halkın uğradığı mağduriyetleri olabildiğince görmezden geldiği açıktır. Ancak Kırım Tatarlarının bu durumu ortadan kaldırmak için daha fazla mücadele verdiği söylenebilir. Hakan Kırımlı'nın da dediği gibi Kırım Tatar Milli Hareketi Sovyetler Birliğindeki bütün demokratik ve milli yer altı hareketlerinden en büyük ve en güçlüsü olma vasfını Sovyetler Birliği dağılana kadar sürdürmüştür (Kırımlı, 2013). Bu yönü ile Ahıska Türklerinin mücadele çatısı Vatan Cemiyeti hiçbir zaman bu kadar örgütlü olamamıştır. Kırım Tatarlarının dönüş motivasyonunu en iyi özetleyen cümle Emel dergisinde çıkan “İste KGB Ajanı, ister ajan provakatör olsun, hiçbir Kırım Tatarı, yüreğinin derinliklerinde vatana dönüş ülküsüne ihanet etmemiştir” ifadesidir (Polian, 2003).

Her iki halkın da Sovyetler Birliği gibi kapalı bir toplum içerisinde uluslararası topluma ulaşma ve kamuoyu oluşturma çabası gerçekten takdire şayandır. Gerçekten de, Sovyet idaresi altındaki eylemlere bakıldığı zaman bugün geri dönüş mücadelesi vermekte olan Ahıska Türklerinin sivil toplum yapılanmaları bu mekanizmaları daha etkili kullanabilecekleri düşünülmektedir.

Ahıska toplumunun geri dönüş mücadelesinin halen sürmesinin ve halkın Kırım Tatarları örneğinde gördüğümüz mobilitiyi sergileyememelerinin sebeplerinden birisi olarak Ahıska Türklerinin Özbekistan/Fergana olayları sonrasında ikinci, bir kısmının ise Rusya/Krasnodar Bölgesindeki olaylardan sonra üçüncü defa yer değiştirmek zorunda kalması gösterilebilir. Tarihsel hafızasında üç defa yer değiştirmenin zorluğu bulunan bir halkın dördüncü defa yer değiştirmeyi göze alamaması anlaşılabilir bir durumdur. Üstelik Ahıska bölgesini hiç görmeyen ve

bölge ile duygusal bağı duydukları üzerine inşa edilen bir neslin bu zorlukları göze alamaması daha da anlaşılabilir bir durum olarak ortada durmaktadır.

Yine Ahıska Türklerinin zihinsel dünyasında, özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, anavatan/ata yurt kavramlarına Türkiye'nin de eklendiğini görmekteyiz. Ahıska Bölgesi ile kıyaslayınca ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan gidebilecek daha iyi bir yer olarak görünen Türkiye'nin imkanı olan Ahıska Türklerince tercih edilmesi, Ahıska Türklerinin Türkiye'yi tarihsel olarak vatan görmeleri ile alakalı görünmektedir. Türkiye, tarihsel bir sorumluluk gereği Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte 02.07.1992 tarih ve 3835 sayılı "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü Ve İskanına Dair Kanun"u (EK-5) kabul ederek soydaşlarına kucak açmıştır. 22.10.2010 tarihinde Denizli Milletvekili Ali Rıza ERTEMÜR ve Mersin Milletvekili Mehmet ŞANDIR tarafından verilen 7/16251 ve 7/16252 esas sayılı yazılı soru önergelerine verilen cevaba göre 2010 yılına kadar Türk Vatandaşlığı verilen Ahıskalı sayısı 27.317 olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi İnternet Sayfası, 2013). Resmi ve kaçak yollarla Türkiye'de bulunan Ahıskalı sayısının ise bu sayıdan çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu da Türkiye'nin Ahıskalılarca alternatif bir göç rotası olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu konudaki bir diğer örnek olarak Fergana olayları sırasında Kırım Tatarları ile Ahıska Türklerinin tavır farklılıkları gösterilebilir. Kırım Tatarları Fergana olaylarını Sovyet idarecilerine karşı "bizim de başımıza gelebilir" iddiası ile bir koz olarak kullanmış, ve yine vatanlarına dönmeyi talep etmişlerdir. Fergana olayları sonrasında Türkiye'ye yerleşen bir Ahıskalı ise durumunu şöyle anlatmaktadır: "*Tek isteğim Türk topraklarına ayak basmaktı. Çünkü Sovyetler*

Birliğin her yerinde çok acılar çektik. Şimdi atalarımızın topraklarına geldiğimiz için Allah'a şükrediyorum. Burada bize kimse bir şey demiyor. Burası son durak, burası öleceğimiz yer” (Uehling, 2007). Bu algı Ahıska'ya dönüş motivasyonunu kısmen azaltmış ve azaltmaya devam etmektedir. Ahıskalılar Türkiye'den vatandaşlık taleplerinin devam etmesi (Yeni Şafak Gazetesi İnternet Sayfası, 2014), bu algının bugün de sürdüğünü göstermektedir.

Ahıska Türkleri ile Kırım Tatarlarının geri dönüşlerindeki yasal zemin farklılıkları, Ahıskalıların dönüşünü olumsuz etkileyen bir diğer unsur olmuştur. 1992 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu üyelerince imzalanan Bişkek Anlaşması Ukrayna'nın geri dönüşe daha açık baktığının kanıtıdır. Gürcistan BDT'ye 1993 yılında katılmışsa da bu anlaşmaya imza koymak konusunda çekingen kalmıştır. Bu çekingenliği bundan sonraki bütün yasal düzenlemelerde de göze çarpmaktadır. Bu eksiklikler AKPM raporlarında da yer almıştır. Örneğin, 20 Ocak 2010 tarihinde yayınlanan 12109 sayılı AKPM raporu (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası, 2013) Ukrayna'nın Özbekistan'la yapmış olduğu vatandaşlık anlaşmasına atıfta bulunarak vatandaşlık meselesini etkili bir şekilde çözdüğünü ancak Gürcistan'ın böyle bir girişimde bulunmadığını belirtmektedir. Gerçekten de, Ukrayna ile Gürcistan'ın çıkarmış olduğu kanunların arasında hem metin olarak hem de metnin ana felsefesi olarak büyük farklılıklar bulunmaktadır. Her ne kadar on ülkede yaşayan Ahıskalılar, Kırım Tatarlarına nazaran daha dağınık bir görüntü sergileseler de, başvuru süreci kapandığı zaman başvuruların %90'dan fazlasının Azerbaycan'dan yapıldığı görülmektedir. Bu yoğunluk, Gürcistan ile Azerbaycan arasında yapılacak benzer bir anlaşmanın vatandaşlık işlemlerini oldukça

kolaylaştırmasına yol açacaktı. Şimdi ise, çifte vatandaşlığı tanımayan Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki vatandaşlık geçişleri Ahıskalıların kafasındaki büyük soru işaretlerinden biridir. Gürcistan'ın çıkarmış olduğu geri dönüş yasasına göre Ahıskalıların vatandaşlık alıp alamayacakları dahi net değildir. Nitekim anılan yasanın 7. Maddesinin 2. Fıkrası kişiye geri dönüşü statüsü vermek için “*söz konusu kişinin entegrasyonuna ilişkin bazı testler yapılması*“ gerekebileceğini belirtmektedir. Anayasasında çifte vatandaşlık sistemi bulunmayan Gürcistan, Türkiye'deki Gürcü kökenli Türk vatandaşlarına ise çifte vatandaşlık vermekte bir beis görmemektedir. 13 Ekim 2013 tarihli bir habere göre zamanın Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvili 3 bin Gürcü kökenli Türk vatandaşına Gürcistan vatandaşlığı vermiştir (haberler.com, 2014).

Vatandaşlık meselesinin yanı sıra maddi hakların tazmini konusunda da Ukrayna ile Gürcistan'ın yasal düzenlemeleri açısından büyük farklılıklar mevcuttur. Karaçay-Malkarların maddi hakları 1994 Haziran ayında Yeltsin yayınladığı bir kararnamede Rusya Federasyonu hükümetinin sözü ile sağlanmıştı (Richmond, 2008). Kırım Tatarları örneğinde ise Ukrayna'nın Tatarlara yönelik olarak yaptığı neredeyse her düzenlemede maddi hakların iadesi, entegrasyon, iş imkanlarının oluşturulması, altyapı yatırımları gibi konular yer almıştır. Hatta medya organlarına dahi destek veren düzenlemeler Ukrayna Bakanlar Kurulu Kararlarında kendine yer bulmuştur. Ancak Gürcistan'ın çıkarmış olduğu 2007 yasasında herhangi bir maddi tazminat mekanizması yer almamaktadır. Bunun ötesinde, Gürcistan'ın dönüşe yönelik olarak herhangi bir altyapı yatırım planı dahi mevcut değildir. Yukarıdaki bölümlerde ayrı ayrı zikredilen yasal düzenlemelerden anlaşılacağı üzere Ukrayna

çıkardığı her düzenlemede Kırım Tatarlarının maddi haklarının iadesinden ve bölgeye entegrasyonundan bahsetmektedir. Tabi ki, Ukrayna örneğinde görülen düzenlemelerin uygulanmasında bir takım sorunlarla karşılaşmış, uygulama süreleri zaman zaman uzatılmıştır. Ancak, yine de bu yasal düzenlemeleri çıkartan Ukrayna'nın konuya Gürcistan'a nazaran daha ılımlı yaklaştığı fark edilmektedir.

Yapılış amacı ihlal edildiği kabul edilen bir takım hakları iade etmek olan bu yasanın satır aralarında ise bu hakların iadesinin mümkün olduğunca engellenmesi olduğu görülmektedir. İhlal edilen hakkın ne olduğuna baktığımız zaman, Ahıska Bölgesinde yaşayan, vatandaşlığı olan, kendilerine ait bir takım taşınır ve taşınmaz malları haiz bir topluluğun, bölgede yaşama hakkının, kendi malları üzerindeki maliklik hakkının ihlal edildiğini görmekteyiz. SSCB'nin dağılması ile birlikte Gürcistan'ın bağımsız bir cumhuriyet olarak ortaya çıkması vatandaşlık hakkının da ihlali anlamına gelmiştir. Dolayısı ile bu hakların iadesi için çıkarılan yasal düzenlemenin, kayıtsız-şartsız sürgün edilen ahaliye ve bunların alt soylarına vatandaşlık, bölgede yaşama ve maddi hakların tazminatı haklarını sağlaması gerekmektedir. Ancak Gürcistan'ın bu üç temel ayaktan hiçbirini tam anlamıyla sağlama konusunda istekli olmadığı görülmektedir. Geri dönecek bölgeye ilişkin bir düzenleme ve program olmaması, hatta zaman zaman Gürcü yetkililerin Ahıska Türklerinin Ahıska Bölgesine yerleştiremeyeceğini açıklaması (Aydınğün A. , 2013) Ahıska Türklerinin bölgeye dönüşüne engel olunacağı anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1428 sayılı kararında ifade edilen “kendi bölgelerine dönüş” hakkı ile çelişmektedir (Aydınğün A. , 2013)

Gürcistan'ın ayrılıkçı ve işgal altındaki bölgeler olarak tanımladığı Güney Osetya ve Abhazya bölgelerindeki durumun da Ahıska meselesini zora soktuğu görülmektedir (Aydın A. , 2013). Gürcistan istatistik kurumunun verdiği verilere göre Gürcistan'ın nüfusu 2013 yılı itibariyle 4 milyon 483 bindir. Böyle bir nüfusa sahip bir ülkenin hali hazırda iki tane çok sorunlu bölgesinin yanında, Acara özerk bölgesi mevcuttur. Demografik yapısındaki Ermeni nüfusu ise özellikle Ahıska konusunda Gürcü tarafını oldukça düşündürmektedir. Ahıska bölgesini kapsayan Samste-Cevaheti Bölgesi nüfusunun yaklaşık yarısı Ermenilerden oluşmakta, bu nüfus bölgede oldukça etkin olmaktadır (Trier & Khanzhin, 2007). Gürcü yetkililer bölgeye yeni bir etnik topluluğu dahil edilmesi ile bir etnik çatışma çıkma olasılığını göze alamıyor görünmektedirler.

Haklarının iadesini alamamış Ahıska Türklerinin önünde bu hakları elde etmek için bir çok yol bulunmaktadır. Öncelikle bugün dünya üzerinde dokuz farklı ülkede yaşayan Ahıska Türklerinin inanılmaz geniş bir iletişim ağı mevcuttur. Amerika Birleşik Devletlerinden Kazakistan'a kadar geniş bir coğrafyada dokuz ülkede örgütlenebilecek kadar nüfusa sahiplerdir. Bu ülkelerde yapılacak eş zamanlı eylemler Ahıska konusundaki farkındalığı artırmada etkili olacaktır. Uluslararası kuruluşlar, özellikle de Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi sürecin halen en büyük itici gücüdür. Bu örgütler nezdinde programlı ve koordineli bir şekilde yürütülecek lobi faaliyetleri, Gürcistan'ı Ahıskalıların ihtiyaç duydukları yasal düzenlemeleri çıkarma durumunda bırakabilecektir. Başta Ahıska'ya yerleşim, şartsız vatandaşlık ve maddi hakların iadesi talepleri olmak üzere, 2007 yılında Gürcistan'ın çıkarmış olduğu geri dönüş yasasındaki eksiklikler bu platformlarda dile

getirilmelidir. Tabi bu noktada Ahıska Türklerinin ne kadarının vatanlarına dönüşü gerçekten arzuladığı bir diğer büyük soru işaretidir. Daha öncede değindiğimiz gibi Ahıska Türklerinin bir kısmı kendini Anadolu Türklüğünün bir parçası olarak görmekte kendini Anadolu'ya ait hissetmektedir (Uehling, 2007).

Gürcistan bugün yönünü Batı'ya dönmüş, Türkiye ile çok önemli bölgesel proje ortaklıkları bulunan bir ülke görünümü sergilemektedir. Bu nedenle özellikle Batı merkezli lobi faaliyetleri tıkanan süreçleri açma konusunda faydalı olabilecektir. Bu süreçte post-Sovyet coğrafya'da yaşayan Ahıskalıların batıda yaşayan diaspora ile birlikte eş zamanlı ve koordineli bir şekilde hareket etmesi Ahıska meselesini dünyaya duyurarak farkındalığı artıracaktır. Ahıskalıların yaşamış oldukları zorlukların dünya kamuoyunda yer bulması, sorunların çözüme kavuşmasında büyük rol oynayabilecektir.

EKLER

EK-1 1994 Protokolü

1994'te Samstshe-Cavaheti bölgesinden deport edilen ve bir zaman için Rusya topraklarında kalan Ahıska Türklerinin ve başka kimselerin Gürcistan'a dönmeleri konusunda Gürcistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu heyetleri arasında yapılan görüşmelerin sonuçları doğrultusunda yapılacak işbirliğine ilişkin niyet Protokolü.

Gürcistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu heyetleri (ileride Görüşen Taraflar olarak anılacaklardır) Gürcistan ve Rusya ilişkilerinin korunup geliştirilmesinden sorumlu oldukları anlayışı ile insani düşünceleri kılavuz edinerek, tarihi adaleti ihya etmek isteğiyle, 1944 yılında Samstshe-Cavaheti'den sürgün edilen kimselerin ve ahfadının Gürcistan'a dönmeleri konusunda görüşmelerde bulunarak şu hususlarda mutabakata varmışlardır.

- 1- Görüşen Taraflar, 1944 yılında Samstshe-Cavaheti bölgesinden sürgün edilen kişilere ve bunların fikirleri alınarak geleneksel yaşama bölgelerine ve Gürcistan'ın diğer bölgelerine, bölgenin gerçek imkânlarını da göz önünde bulundurarak, dönmeleri hakkını kayıtsız-şartsız tanımaktadırlar.
- 2- Görüşen Taraflar, suçu olmadan zarar gören halkın mazur gösterilmesi, vatanına dönmesi hakkında olumlu bir kamuoyu oluşturulması ve bu halka sivil haklar sağlanması amacıyla kitle haberleşme araçları vasıtasıyla dönüş programı ve planlarını anlatan yayınları düzenli olarak yapacak ve dönüş takvimini ve bugünkü durumu açıklayacaktır.
- 3- Görüşen Taraflar, ayrıca sosyal ve ekonomik kuruluşlar, 1944'te Samstshe-Cavaheti'den sürgün edilen ve bu zaman içinde Rusya topraklarında kalan halkın dönüşünün layıkı veçhile gerçekleştirilmesini amaçlayan faaliyetlere destek vereceklerdir.
- 4- Görüşen Taraflar, BM Göçmen Yüksek Komiserliği ve başka örgütler nezdinde, sürgün edilmiş ailelerin geri dönmeleri ile ilgili olarak bu ailelere mali ve maddi yardım gösterme konusunu gündeme getireceklerdir.
- 5- Görüşen Taraflar, dönüş yapanlara ayrıldıkları ülkelerde bıraktıkları mallar için maddi tazminat verme sorununun BDT Devlet Başkanları Konseyinde görüşülmesi hususunu hükümetlerine önereceklerdir.
- 6- Görüşen Taraflar, Gürcistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu hükümetleri arasında vatana dönüş konusunda imzalanacak bir sözleşmenin hazırlanması için ortak bir çalışma grubunu kurmaya karar vermişlerdir. Çalışma grubu, 15 Aralık 1994 tarihine kadar Gürcistan Cumhuriyeti Hükümetine ve Rusya

Federasyonu Hükümetine söz konusu sözleşmeyi hazırlayıp sunmakla görevlidir.

- 7- İşbu protokolün hükümleri, Gürcistan'a dönüşün, dönme sürecine ilişkin sözleşmenin imzalanmasından önce başlamasını imkan dışı bırakmamaktadır.
- 8- Görüşen Taraflara göre, Sözleşme Tasarısı hazırlanırken Gürcistan'ın ve Rusya'nın dönüş sürecinin sağlanmasıyla ilgili muhtemel vecibeleri konusunda şu hususlara dikkat atfedeceklerdir.

A. Rusya Tarafından

- Dönüş yapanların güvenliği ve RF'den çıkış yapmadan önce federal mevzuat ve federasyon bünyesindeki idari birimlerin kanun ve kararları çerçevesinde dönüş yapanların medeni haklarının gerçekleştirilmesi,
- Bir zaman için Krasnodar ve Stavropol bölgelerinde, Kabardin-Balkar, Rostov ve Volgograd eyaletlerinde ve Rusya'nın diğer bölgelerinde kalan ve Gürcistan'a dönüş yapmak isteyenler listesinin hazırlanması,
- Dönüş yapanlara, konuyu satmak ya da değiştirmek, kendi malları olan ve ev eşyalarını, hayvan, hububat, yiyecek, inşaat malzemeleri ve teçhizatı Rusya dışına götürmek için gerekli koşulların yaratılması,
- Dönüş yapan kişilerin ve eşyaların Rus-Gürcü sınırına kadar nakli.

B. Gürcistan Tarafından

- İşbu Protokolün 1. fıkrası uyarınca Gürcistan Cumhuriyetinde, dönüş yaparak gelenlerin düzenli şekilde yerleştirilmesi için uygun bölge ve yerleşim merkezlerinin saptanması,
 - Dönüşün takvimi, dönüş yapacakların sayısı ve yerleşeceği yerler konusunda öneriler hazırlanması,
 - Dönüş yapanların güvenliği ve medeni haklarına ilişkin garantiler, geçici yerleşmeleri için koşulların yaratılması,
 - Dönüş yapan ailelerin sosyal çevreye alışmalarına yardım (arsa verme, kişisel konutların proje yapılıp kurulması, yerleşenlerin ve ailelerin idari işlemlerinin tamamlanması, uzun vadeli imtiyazlı banka kredilerinin verilmesi, üretim ve ticaret kuruluşlarının oluşturulması, ev ve apartman dairelerinin alışveriş belgelerinin hızla yapılması, boş kalan köylerin ihya edilmesi, ev ve apartman değişimi, yerleşme yerlerinde yaşayış koşullarının yaratılması vs.)
 - Dönüş yapanların sosyo-psikolojik adaptasyonu, Gürcüce öğrenmelerini için koşulların yaratılması.
- 9- Taraflar, devamlı bir bilgi teatisinde bulunacak, ortaya çıkan sorunları hızla çözecek, ortak hareketlerin koordinasyonu amacıyla yetkili temsilcileri göndereceklerdir.

Görüşmelere Katılan
Gürcistan Cumhuriyeti
Heyeti Adına
I.Menagarisvili

Görüşmelere Katılan
Rusya Federasyonu
Heyeti Adına
V. Samsurov

EK-2 9 Aralık 1996 Tarihli ve 802 Sayılı Başkanlık Kararnamesi - Gürcistan'dan Sürgün Edilen Mesketlerin Geri Dönüşü İle İlgili Sosyal Ve Yasal Sorunların Çözümüne Dair Devlet Programı⁵

1. Bu program hükümleri, Gürcistan'dan sürgün edilen Mesketlerin geri dönüşü ile ilgili sosyal ve yasal sorunları çözmeye Devlet Komisyonunca yürütülür. Program, geri dönüş sürecinin yönetimi, koordinasyonu ve denetimini kapsar ve bu anlamda Hükümetin Mesketlerin dönüşünün yasal dayanağını ve sosyal güvencesini oluşturma görevlerini tanımlar.
2. Gürcistan'dan sürgün edilen Mesketlerin geri dönüşü ile alakalı sosyal ve hukuki sorunları çözmeye yönelik bir Devlet Programı hazırlamakla görevli, aşağıda isimleri ve ünvanları yer alan üyelerden müteşekkil, Devlet Komisyonu kurulur:

- Valeri Vashakidze, Mülteciler ve İskan Bakanı, Komisyon Başkanı
- Guram Marnulia, Mülteciler ve İskan Bakanlığı Geri Dönüş Daire Başkanı, Komisyon Başkan Yardımcısı
- Tengiz Abuladze, Finans Bakan Yardımcısı, Gümrük Bölüm Başkanı
- Merab Adeishvili, Ulaşım Bakanı
- Tengiz Gazdeliani, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı
- Zurab Gegechkori, Gıda ve Tarım Bakan Yardımcısı, Tapu Kadastro Bölüm Başkanı
- Temur Grdzelidze, İçişleri Bakan Yardımcısı
- Tamaz Kvachantiradze, Eğitim Bakanı
- Irakli Menagarashvili, Dışişleri Bakanı
- Vardiko Nadibaidze, Savunma Bakanı
- Nikoloz Nikolozishvili, Gençlik İşlerinden Sorumlu Birim Başkanı
- Tevdore Ninidze, Adalet Bakanı
- Zaza Shengelia, Devlet Bakan Yardımcısı
- Badri Kakhidze, Yerel Yönetimler ve Bölgesel Politikalar Koordinasyon Birim Başkanı
- Valeri Chkeidze, Devlet Sınırları Kontrol Birim Başkanı
- Merab Chkhenkeli, Şehircilik ve Yapı Bakanı
- Avtandil Jorbanadze, Sağlık Bakanı

⁵ Metne <http://ahiska.50megs.com/english/page12.html> adresinden 05.07.2013 tarihinde erişilmiş, Türkçe'ye çevirisi Gürkan Polat tarafından yapılmıştır.

3. Anılan Devlet Komisyonu, İlgili Bakanlıklar ve kurumlardan oluşan bir çalışma grubu oluşturur.
4. Programda öngörülen faaliyetlerin uygulamasını kontrol etmek ve denetlemek amacıyla, bir ay içerisinde bölgesel düzeylerde, Başkan Temsilcilerinin başkanlığında çalışma yürütecek komisyonlar kurulur.
5. Komisyonlar, Acara Özerk Cumhuriyetinde de kurulur. Gürcistan'ın toprak bütünlüğü sağlandıktan sonra, Abhazya ve Tskhinvali Özerk Cumhuriyetlerinde de faaliyet göstereceklerdir.
6. Ombudsman, geri dönüş sürecinde insan haklarının korunmasına ilişkin Gürcistan Hükümeti, yabancı devletler ve sivil toplum kuruluşlarınca verilen raporları inceler ve incelemelerini her yılın ilk çeyreğinde anılan makamların ilgilerine sunar.
7. Etnik Azınlıklar ve İnsan Haklarını Koruma Komisyon'un 1988-1991 yılları arasında Mesketlerin geri dönüşü ile alakalı yasa ihlallerini araştırma ve soruşturma açma teklifi kabul edilmiştir.

E. Shevardnadze

EK-3 14 Mart 1999 Tarih ve 104 sayılı “1940’lı Yıllarda Gürcistan’ın Güneyinden Sürgün Edilen Nüfusun Rehabilitasyonu Ve Geri Dönüşü İçin Hükümet Komisyonu Oluşturulmasına Dair” Başkanlık Kararnamesi⁶

Sovyetler Birliği Devlet Savunma Komitesininin 31 Temmuz 1944 tarih ve 6279 sayılı kararnamesi gereğince Gürcistan’ın güneyinde yer alan Samtshe-Cavaheti bölgesinden halkın bir kısmı siyasi bir baskı hareketi sonucunda sürgün edilmiştir.

Sürgün edilen insanların sorunlarının çözümü demokratik ve bağımsız Gürcistan açısından büyük önem taşımaktadır. Gürcistan’ın bağımsızlığını kazanması sorunun çözülmesi için daha iyi imkânlar sunmuşsa da, iç siyasi çekişmeler, dışardan körüklenen silahlı çatışmalar, 300.000 Gürcistan vatandaşının yerinden edilmesine yol açan ayrılıkçı hareketlerin devletin bölünmez bütünlüğüne yönelik saldırıları, ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal durumu bozmuş ve bu nedenle 9 Aralık 1996 Tarihli ve 802 Sayılı “Gürcistan’dan Sürgün Edilen Mesketlerin Geri Dönüşü İle İlgili Sosyal Ve Yasal Sorunların Çözümüne Dair Devlet Programı” Hakkında Başkanlık Kararnamesi tamamen uygulanamamıştır.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisininin 1944 yılında sürgün edilen Mesket nüfusunun rehabilitasyonu, geri dönüşü ve entegrasyonu için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması yönündeki tavsiye kararını gerçekleştirmek amacıyla, Gürcistan’ın ulusal çıkarları ve uluslararası hukukun evrensel standartları göz önünde bulundurularak, geri dönecek insanların yasal ve sosyal sorunlarını çözmek amacıyla;

1. Aşağıda ismi yer alan Hükümet ile Meclis üyelerinden oluşan ve önde gelen sivil toplum temsilcilerinden katılmaları için davet edildiği Hükümet Komisyonu oluşturulmuştur:
 - Vazha Lortkipanidze, Devlet Bakanı, Komisyon Başkanı
 - Eldar Shengelaia, Parlamento Başkan Yardımcısı, Komisyon Başkan Yardımcısı
 - Zaza Shengelia, Devlet Bakan Yardımcısı, Komisyon Başkan Yardımcısı

⁶ 05.07.2013 tarihinde http://www.minelres.lv/minelres/archive/05021999-12_42_50-5016.html sayfasından erişilen gayri resmi İngilizce tercümeden Gürkan Polat tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir.

- Valeri Vashakidze, Mülteciler ve İskan Bakanı, Komisyon Başkan Yardımcısı
- Vladimi Chanturia, Adelet Bakanı, Komisyon Başkan Yardımcısı
- Revaz Adamia, Parlamento Savunma ve Güvenlik Komisyonu Başkanı
- Nodar Amaglobeli, Parlamento Eğitim, Bilim ve Kültür Komisyon Başkanı
- Mamuka Areshidze, Parlamento Kafkas Ulusları ile İlişkiler Alt Komisyon Başkanı
- Grigol Baramidze, Gürcistan Devlet Başkanı Samstshe-Cavaheti Bölgesi Temsilcisi
- Rusudan Beridze, Devlet Güvenlik Konseyi İnsan Hakları Koruması Birimi Sekreter Yardımcısı
- Nino Burjanadze, Parlamento Anayasa ve Hukuk İşleri Komisyonu Başkanı
- Tengiz Gazeliani, Sosyal Refah, Ticaret ve Çalışma Bakanı
- Naira Gelashvili, “Kafkas Evi” Yabancı Ülkelerle Kültürel İlişkiler Merkezi Yönetecisi
- Alexander Gerasimov, Gürcistan Başkanı Uluslararası İlişkiler Danışmanı
- Zurab Gegechkori, Tapu-Kadastro Birim Başkanı
- Archil Gogelia, TV ve Radyo Kurumu başkanı
- Kakha Targamadze, İçişleri Bakanı
- Konstantin Kokoev, Parlamento İnsan Hakları ve Etnik Azınlıklar Komitesi Başkanı
- Dr. Shota Lomsadze, Tarih, Öğretim Üyesi
- Guram Mamulia, Mülteciler ve İskan Bakanlığı Geri Dönüş Birim Başkanı
- Irakli Menagarishvili, Dışişleri Bakanı
- Roin Metreveli, Tiflis Devlet Üniversitesi Rektörü
- David Onoprishvili, Finans Bakanı
- David Salaridze, Ombudsman
- Vakhtang Kutateladze, Savunma Bakanı
- Tamaz Kipiani, Yüksek Mahkeme Başkan Yardımcısı
- Guram Sharadze, Göç ve Soydaş İşleri Komisyonu Başkanı
- Rezo Chkheidze, Film Yapımcısı
- Merab Chkhenkeli, Şehircilik ve Yapı Bakanlığı

- Badri Khatidze, Gürcistan Başkanı Bölgesel Politikalar ve Yönetim Hizmetleri Başkanı
 - Avtandil Jorbenadze, Halk Sağlığı Bakanı
2. Hükümet Komisyonu Bakanlıklar, Kurumlar, sivil toplum örgütleri temsilcileri ile ilgili uzmanlardan oluşan tematik daimi çalışma grupları oluşturacaktır.
 3. Komisyon iki ay içerisinde:
 - a) Geri dönüşün tedricen tamamlanması için gerekli yasal altyapıyı oluşturmak amacıyla yasal düzenleme taslaklarını,
 - b) Geri dönüşün tedricen tamamlanması için kısa ve uzun vadeli planları hazırlayarak hükümete sunar.
 4. Komisyon geri dönüş programını uygularken, uluslararası devlet ve sivil organizasyonlarla işbirliği yapar.
 5. Komisyon Başkanı (V. Lortkipanidze) Hükümete Komisyon'un faaliyetleri ile ilgili periyodik raporlar sunar.
 6. 9 Aralık 1996 Tarihli ve 802 Sayılı "Gürcistan'dan Sürgün Edilen Mesketlerin Geri Dönüşü İle İlgili Sosyal Ve Yasal Sorunların Çözümüne Dair Devlet Programı" Hakkında Başkanlık Kararnamesi hükümsüzdür.

E. Shevardnadze

EK-4 20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliği Tarafından Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden Zorla Sürgün Edilen İnsanların Geri Dönüşü Hakkında Kanun⁷

Madde 1. Kanunun Amacı

İşbu Kanunun amacı eski Sovyetler Birliği tarafından XX. yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'nden zorla sürülen (başka yerlere yerleştirilen) kişilerin ve onların sonraki nesillerinin Gürcistan topraklarına geri dönebilmeleri için gerekli hukuki dayanakları ve mekanizmaları oluşturmaktır. İşbu kanunla tanzim edilen geriye dönüş sistemi tarihi hak ve adaletin yerine getirilmesine ve onurlu, şerefli ve istekli geri dönüş prensiplerine dayanmakta olup; aşama aşama gerçekleştirilebilen geri dönüşü kapsamaktadır.

Madde 2. Terminoloji ve Açıklamalar

İşbu kanunun amaçları için kullanılan terminoloji aşağıdaki anlamları taşımaktadır:

- a) Zorla sürülen kişi – 31 Temmuz 1944 tarihli ve 6279 Nolu Sovyetler Birliği Devlet Savunma Komitesi tarafından alınan karara istinaden XX. yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'nden Sovyetler Birliği'nin başka Cumhuriyetlerine zorla yerleştirilen kişi.
- b) Statüsünü Arayan Kişi – İşbu kanunla tespit edilen kurallara uygun şekilde Geri Dönüşçü statüsünü isteyip, bunu almak için kayıt edilen kişi.
- c) Geri Dönüşçü – İşbu kanunla tespit edilen kurallara uygun şekilde Geri Dönüşçü statüsünü elde edebilen kişi.
- d) Temsilcilik - Yurtdışında faaliyet gösteren Gürcistan Diplomatik Kuruluşu veya yetkili başka bir kurum veya kuruluş.
- e) Temsilci – Yurtdışında Geri Dönüş sürecini koordine eden ve kontrol eden yetkili kişi.
- f) Bakanlık – Göçmenlik ve Nüfus Yerleştirme Bakanlığı.

1 Aralık 2012, Değişiklik

Kanunun 2. Maddesine aşağıdaki “g” maddesi eklenmiştir:

⁷ 15.06.2013 tarihinde

http://www.repatriation.ge/uploads/Consolidated_Law_on_Repatriation_EN.pdf adresinden İngilizcesine erişilen kanun metninin Türkçe'ye çevirisi Gürkan Polat tarafından yapılmıştır.

“g) Eksiklik – Verilen belgenin bu kanuna uygun olmaması veya bu kanunun 4.2. Maddesinde istenen belgelerden herhangi birinin tercümesinde uygun tasdik olmaması.”

Madde 3. Geriye Dönüşü Statüsünü Alabilmek İçin Gerekli Beyanda Bulunma Hakkına Sahip Olan Kişiler

1. İşbu Kanunla belirlenen kurala göre geriye dönüşü statüsünü alabilmek amacıyla başvuruda bulunma hakkına sahip olan kişiler; zorla sürülen (başka yerlere yerleştirilen) kişiler ve onların sonraki nesilleridir.
2. Yukarıda bahsedilen kişilerin eşlerine ve reşit olmayan çocuklarına işbu kanunla tespit edilen kurala göre Geriye Dönüşü statüsünü alabilmek için başvuruda bulunma hakkı; ancak bu maddenin 1. alt maddesinde bahsedilen kişilerce Geriye Dönüşü statüsünü alabilmek için gerekli başvuruda bulunduktan ve rıza verildikten sonra doğar.

Madde 4. Geriye Dönüşü Statüsü Alma Başvurusu

1. İşbu kanunun 3. maddesinde bahsi geçen kişiler Geriye Dönüşü statüsünü alabilmek için başvurusunu aşağıdaki kurumlara sunar:
 - a) Bakanlığa- Kişi yasal olarak Gürcistan’da ikamet ediyorsa,
 - b) Kişinin yurtdışında ikamet ettiği veya vatandaşı olduğu ülkedeki Temsilciliğe,
 - c) Eğer kişinin ikamet ettiği veya vatandaşı olduğu ülkede Temsilcilik yoksa kişi, başvurusunu bulunan en yakın Temsilciliğe sunar.
2. Geriye Dönüşü statüsünü alabilmek için gerekli başvuru ile beraber aşağıdaki evraklar da sunulur:
 - a) Zoraki sürüldüğüne dair resmi bir evrak(lar)
 - b) Sürekli oturduğu ve vatandaşı olduğu ülkesinde o ülkenin kanunlarına uygun olan geçerli evraklar: kimlik belgesi; ikametgâh belgesi; gayri menkul tapusu.
 - c) Doğum Belgesi
 - d) İkametgâh Belgesi;
 - e) Sabıka Kaydı
 - f) Medeni Hali ve/veya akrabalık ilişkileri yansıtılan evraklar (Evlilik Cüzdanı ve/veya Boşanma belgesi; çocuğun doğum belgesi)

g) Sağlık durumu hakkındaki bilgiler ve/veya evraklar.

1Aralık 2009, Değişiklik

4.2 Maddenin g fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

- h) Şahsi bilgileri, bildiği dilleri ve tabii olduğu vatandaşlığını içeren özgeçmiş
- i) İşbu kanunun 3. Maddesinin 2. Alt Maddesinde öngörülen durumda; zorla sürgün edilen kişinin veya onun sonraki nesillerinin Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için başvurusu; ayrıca işbu kanunun 3. maddesinin 1. Alt Maddesinde bahsedilen kişinin eşi ve reşit olmayan çocukların Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için başvuruda bulunmaları konusunda rızasını gösterir belge.
- j) Malvarlığı ve maddi durumu hakkındaki bilgiler /evraklar

3. Başvuruda bulunan kişi Geriye Dönüşçü statüsünü alma başvurusunun yanında istediği taktirde uyum ve entegrasyon sürecinde yardımcı olabilecek başka evrakları da sunar.
4. Bu maddenin 2. ve 3. Alt Maddelerinde bahsedilen belgeler Gürcüce veya İngilizce sunulur. Eğer bu evraklar başka bir dilde tanzim edilmişse Noter Tasdikli Gürcüce veya İngilizce tercümeleri yapılır ve evraklarla beraber sunulur.
5. Başvuru sahibi bu Maddenin 2. ve 3. alt maddelerinde bahsedilen evrakların noter onaylı kopyalarını sunma hakkına sahiptir. İstenilen evraklar ya başvurunun yapıldığı ülkenin ya da kişinin ikamet ettiği ülkenin yasalarına göre tasdikli olarak hazırlanır.
6. Bu maddenin 2. alt maddesinde öngörülen her hangi bir evrakın elde edilmesinin imkansız olması durumunda; başvuru sahibi belgenin elde edilmesinin kendinden kaynaklanan sebeplerden bağımsız olarak imkansız olduğunu güvenilir kaynaklar göstererek ispatlar.
7. Geriye Dönüşçü Statüsünü alabilmek için gerekli beyanname bu kanuna uygun şekilde düzenlenir ve en geç 1 Ocak 2009 tarihinden önce sunulur.

26 Aralık 2008, Değişiklik

4. Maddenin 7. alt maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“7) Geriye Dönüşçü Statüsünü alabilmek için gerekli beyanname bu kanuna uygun şekilde düzenlenir ve en geç 1 Temmuz 2009 tarihinden önce sunulur”

Madde 5. Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için yapılan başvurunun tescili

1. Başvuruların işbu kanunun 4. Maddesinde öngörülen şekilde hazırlanması halinde başvuru tescil edilerek kayıt numarası verilir.
2. Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için başvuru yapılırken başvuruda ve belgelerde eksik olmaması halinde başvuru sahibi Geri Dönüş Statüsü Arayan Kişi olarak kayıt edilir.
3. Başvuru sırasında Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için hazırlanan beyannamelerde ve/veya yanında ekinde sunulan evraklarda her hangi kusur veya eksikliğin ortaya çıkması durumunda; Bakanlık veya Temsilcilik bu konu hakkında başvuru sahibini eksik durumu 3 ay içerisinde düzeltmesi için bilgilendirir.

1 Aralık 2009, Değişiklik

“3) Başvuru sırasında Geriye Dönüşçü Statüsünü alabilmek için yapılan başvuruda veya gerekli belgelerin birinde eksik bulunması durumunda Bakanlık veya Temsilci başvuru sahibini başvuruyu 4 ay içerisinde düzeltmesi için uyarır.

4. Başvuru sahibi 1 Ocak 2009 tarihinden sonra olmamak kaydıyla, üç ay içerisinde bu kanunun 4. maddesinde öngörülen başvuruyu eksiksiz ve kusursuz olarak teslim edemezse; daha önceden sunulan evraklar başvuru sahibine iade edilecektir.

26 Aralık 2008, Değişiklik

5. Maddenin 4. ve 5. alt maddeleri aşağıdaki gibi değişmiştir:

“4) Başvuru sahibi 1 Temmuz 2009 tarihinden sonra olmamak kaydıyla, üç ay içerisinde bu kanunun 4. maddesinde öngörülen başvuruyu eksiksiz ve kusursuz olarak teslim edemezse; daha önceden sunulan evraklar başvuru sahibine iade edilecektir.

1 Aralık 2009, Değişiklik

“4) Başvuru sahibinin bu yasanın 4. maddesinde öngörülen şekliyle düzeltilmiş başvuruyu ve/veya belgeleri sunmaması durumunda başvuru değerlendirmeye alınmayacak ve sahibine iade edilecektir.

5. Eksiklerin giderilmesi için işbu kanunla öngörülen sürenin bitmesi durumunda; başvuru sahibi 1 Ocak 2009 tarihinden önce olmak koşuluyla, bu kanunun 4. maddesinde tanımlanan prosedüre uygun olarak tekraren geri dönüş statüsü alma başvurusunda bulunabilir.

26 Aralık 2008, Değişiklik

“5) 5. Eksiklerin giderilmesi için işbu kanunla öngörülen sürenin bitmesi durumunda; başvuru sahibi 1 Temmuz 2009 tarihinden önce olmak koşuluyla, bu kanunun 4. maddesinde tanımlanan prosedüre uygun olarak tekraren geri dönüş statüsü alma başvurusunda bulunabilir.”

Madde 6. Geriye Dönüşçü Statüsünü Arayan Kişilerin Beyannamelerinin İncelenmesi

1. Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için beyanda bulunan kişilerin başvuruları tüm ekler ve diğer belgelerle birlikte bir temsilci tarafından, tüm başvuruların bir sisteme kaydedildiği Bakanlığa ulaştırılır
2. Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için yapılan başvuruların incelenmesine 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren başlanır.

26 Aralık 2008, Değişiklik

6.Maddenin 2. alt maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“2. Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için yapılan başvuruların incelenmesine 1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren başlanacaktır.”

17 Temmuz 2009, Değişiklik

6.Maddenin 2. alt maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“2. Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için yapılan başvuruların incelenmesine 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren başlanır.”

3. Bakanlık, Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için yapılan tüm başvuruları teker teker inceleyip değerlendirir. Fakat aynı zamanda, aile birliği ilkesini de göz önünde bulundurarak aynı aileye ait üyelerin başvurularını eşzamanlı inceler.
4. Bakanlık tüm evrakları tescil ve kayıt eder ve üzerinde çalışılması için Gürcistan İçişleri Bakanlığı'na ve gereken durumlarda, uzmanlık alanı konusunda başvuru sahibine statü verilmesinin uygunluğu hakkında görüş bildirmek üzere diğer kurumlara gönderir.

Madde 7. Geriye Dönüşçü statüsünü isteyen kişilerin başvuruları incelenirken yapılan ek süreç ve prosedürler.

1. Gürcistan Hükümeti Geriye Dönüşçü statüsü vermek için ek şartlar ortaya koyma hakkına sahiptir.

2. Geriye Dönüşçü statüsünü verme konusunda karar vermek için mülakat süreci konulabilir. Ayrıca başvuru sahibinin sivil entegrasyonu ile alakalı olarak daha farklı testler koyma zorunluluğu ortaya çıkabilir.
3. Geriye Dönüşçü statüsü verilirken Gürcü dili bilgisi avantaj sağlar.
4. Başvuru sahibi tarafından sunulan evrakları incelenirken veya bu madde ile öngörülen diğer süreçler sırasında, başvuru sahibinin bilerek yanlış bilgi beyanında bulunduğu belirlenirse o başvuru artık değerlendirilmez.
5. Gürcistan Genel İdare Kanununun şartları, geri dönüş statüsü arayan kişilerin başvuruları ile ilgili bu kanunun öngördüğü süreçlere uygulanmaz.

Madde 8. Geriye Dönüşçü Statüsü Verme

1. Bu kanunun 7. maddesinde öngörülen belli süreç ve prosedürlerin sonuçları ile birlikte, ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgilerin talep edilmesi ve onların incelenmesinden sonra, Bakanlık, ilgili kararnameye dayanarak adı geçen kişiye Geriye Dönüşçü statüsünü verip vermemek konusunda görüşünü hazırlar.
2. Bu maddenin 1. alt maddesinde bahsedilen olumlu veya olumsuz karar çıktıktan sonra 20 gün içerisinde geri dönüş statüsü arayan kişiye gönderilerek başvuru sahibi haberdar edilir.
3. Gürcistan Genel İdare Yasasının 177. maddesi ve 178. maddesinin 3. alt maddesi Geriye Dönüşçü statüsünü verme veya vermeme konusundaki idari-yasal işleme uygulanmaz.⁸
4. Geriye Dönüşçü statüsü verildiği takdirde başvuru sahibine bir aylık süre içerisinde bu kararı gösteren eden bir belge teslim edilecektir.

Madde 9. Geriye Dönüşçü Statüsüne Dayanarak Gürcistan Vatandaşlığını Elde Etmek

1. Gürcistan vatandaşlığını, Geriye Dönüşçü statüsü alan kişiye Gürcistan Vatandaşlık Kanununun 27. Maddesinde öngörüldüğü şekilde verilecektir.⁹
2. Geriye Dönüşçü statüsünü aldıktan sonraki 6 ay içerisinde Geriye Dönüşçü statüsünü alan kişi Bakanlığa Geriye Dönüşçü olmadan önce vatandaşı olduğu ülkesinin vatandaşlığından vazgeçtiğine dair bir resmi belge sunmalıdır.

⁸ Bu maddeler idarenin eylemlerine karşı yasal yolların açık olmasını düzenleyen maddelerdir.

⁹ Bu madde geri dönüşçüler için son beş yıl Gürcistan'da ikamet, Gürcistan'da iş veya mülk sahibi olma, dil bilme, Gürcü tarihine ve kültürüne hakim olma şartlarının aranmayacağını belirtir. Aynı madde Geri Dönüş statüsü sahiplerine vatandaşlık verilmesinin Gürcistan Hükümetinin yayınlacağı "Geri Dönüş statüsü sahiplerinin vatandaşlık alması için kolaylaştırılmış kurallar hakkında kararname" ile olacağını belirtir

1 Aralık 2009, Değişiklik

2.Madde aşağıdaki şekilde değişmiştir:

“4) Geri dönüşçü statüsünün verilmesi durumunda geri dönüşçü, Gürcistan’a dönmeden bir ay önce Temsilciliğe Gürcü yetkililerce hazırlanmış form halinde sağlık belgesi sunar.

3. Geriye Dönüşçü; Gürcistan Vatandaşlığı ile ilgili şart ve talepleri Geriye Dönüşçü statüsünü aldıktan sonraki 1 sene içerisinde yerine getirmelidir.

1 Aralık 2009, Değişiklik

3.Madde kaldırılmıştır.

Madde 10. Geriye Dönüşçü statüsünü durdurmak ve iptal etmek

1. Geriye Dönüşçü statüsünü aldıktan sonra ilgili kişi tarafından herhangi bir suç işlendiğinde hukuki mercilerce onu aklayacak veya olayı ortadan kaldıracak bir karar çıkana dek, Geriye Dönüşçü statüsü durdurulur.
2. Ayrıca Geriye Dönüşçü statüsü aşağıdaki durumlarda sona erer:
 - a) Kişinin kendi isteği veya başvurusu üzerine;
 - b) Gürcistan veya başka bir ülke vatandaşlığının alınması durumunda;
 - c) Geriye Dönüşçü statüsünü aldıktan sonra eskiden vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığından 6 ay içerisinde vazgeçmediği takdirde; veya Geriye Dönüşçü statüsünü aldıktan sonraki 1 sene içerisinde Gürcistan Vatandaşlığı alma konusundaki talep ve şartları yerine getirmediği durumda.

1 Aralık 2009, Değişiklik

10.2 Maddenin c bendi kaldırılmıştır.

- d) Geriye Dönüşçü statüsünü aldıktan sonra bu statüyü vermek için engel olarak kabul edilen her hangi bir kusurlu durum ortaya çıkarsa;
- e) Eğer, Geriye Dönüşçü olduktan sonra kişinin bilerek ve isteyerek Geriye Dönüşçü statüsünü alabilmek için yalan, eksik veya yanlış bilgileri sunduğu ortaya çıkarsa.
- f) Geriye Dönüşçüyü suçlu bulan bir hukuki karar resmen yürürlüğe girdiğinde.
- g) Kişinin mahkeme tarafından kayıp veya ölü olarak ilan edildiği durumlarda;

4 Mayıs 2010, Değişiklik

10.Maddenin 2. alt maddesine aşağıdaki “g1” ve “g”” alt paragrafları eklenmiştir:

g1) Bu kanunun 11. Maddesinin 1. alt maddesine dayanarak alınan kararlarla koyulan kuralların ihlali durumunda;

g”) “Geri Dönüş Statüsü Alan Kişilere Basitleştirilmiş Usulde Gürcistan Vatandaşlığı Verilmesi Hakkında Kararnameye” göre Gürcistan vatandaşlığını almayı reddetme halinde;

h) Vefat ettiği durumda;

3. Geriye Dönüşü statüsünün durdurulması ve iptal edilmesi hakkındaki karar Bakanlık tarafından verilmektedir.

Madde 11. İşbu Kanunun yürürlüğe girmesi için yapılması gerekenler:

1. Gürcistan Hükümeti 1 Ocak 2010 tarihine kadar ‘Geri Dönüş Statüsü Alan Kişilere Basitleştirilmiş Usulde Gürcistan Vatandaşlığı Verilmesi Hakkında’ kararname çıkartır. Anılan bu kararname Gürcistan Adalet Bakanlığı tarafından çıkartılır.

1 Aralık 2009, Değişiklik

1. Gürcistan Yetkilileri geri dönüş statüsü alanları vatansız duruma düşmekten koruyacak şekilde ‘Geri Dönüş Statüsü Alan Kişilere Basitleştirilmiş Usulde Gürcistan Vatandaşlığı Verilmesi Hakkında’ kanun tasarısını 1 Nisan 2010 tarihine kadar hazırlar. Anılan tasarı Gürcistan Adalet Bakanlığınca sunulur.
2. Gürcistan Hükümeti 1 Ocak 2008 tarihine kadar bu kanunda öngörülen, Mali ve Finans durumu bilgilerini yansıtan evrak formunun hazırlar.
3. Gürcistan Hükümeti 1 Ocak 2008 tarihine kadar bu kanunda öngörülen, sağlık durumu bilgilerini yansıtan evrak formunun hazırlar.
4. Gürcistan Göçmenler ve İşkan Bakanlığı 1 Ocak 2008 tarihine kadar, Geriye Dönüşü statüsü başvurularını kabul edecek düzenlemeleri ve veritabanının hazır olması için gerekli çalışmaları yapar.

17 Temmuz 2009, Değişiklik

Aşağıdaki 111. Madde Kanuna eklenir:

Madde 111: Geçici Hüküm

4.Maddenin 7. alt maddesi ve 5. Maddenin 4. ve 5. alt maddelerindeki tarihler 1 Ocak 2010 olarak değişir.

1 Aralık 2009, Değişiklik

Madde 11¹: Geçici Hüküm

4.7 ve 5.5 maddelerde belirlenen zaman kısıtları 1 Ocak 2010 olarak belirlenir.

Madde 12. Kanunun yürürlüğe girmesi

1. İşbu Kanunun 1-10. Maddeleri ve 11. Maddesinin 1. alt maddesi haricinde kalan kısımları yayınlar yayınlanmaz yürürlüğe girer.
2. İşbu Kanun 1-10. Maddeleri ve 11. Maddesinin 1. alt maddesi 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Gürcistan Cumhurbaşkanı

Mikheil Saakashvili

Tiflis, 11 Temmuz 2007

N5261 RS

EK-5 2 Temmuz 1992 Tarih Ve 3835 Sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü Ve İskânına Dair Kanun¹⁰

Madde 1 – Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve "Ahıska" Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulunca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler. Bunların kabulleri ve iskânları, bu Kanun ile 2510 sayılı İskân Kanunu hükümlerine göre yapılır.

Gayrimenkul verilerek yapılacak iskanda vali ve kaymakamlar temlikle yetkilidir. Temlik cetvelinde, ailenin bütün fertleri eşit hisselerde belirtilir ve tapuya da temlikteki gibi tescil edilir.

Madde 2 – 3. maddede belirtilen görevleri yapmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Bakanın koordinatörlüğünde; İçişleri, Dışişleri, Maliye ve Gümrük, Milli Eğitim, Bayındırlık ve İskân, Sağlık, Ulaştırma, Tarım ve Köy İşleri, Orman Bakanlıkları Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu yetkililerinden oluşan bir üst komisyon kurulur.

Üst komisyona bağlı olarak, Başbakanın görevlendireceği Bakanlıkça belirlenen illerde valinin veya görevlendireceği kişinin başkanlığında ve konunun özelliği dikkate alınarak birinci fıkrada yazılı bakanlıkların ve kuruluşların o ildeki şube ve kurum başkanlarının iştirak edeceği alt komisyonlar kurulur. İllerde kurulacak alt komisyonlar, üst komisyonun vereceği görevleri yapar.

Madde 3 – Üst komisyonun görevleri şunlardır:

- a) Türkiye'ye göçmen olarak gelecek Ahıska Türklerinin kabul şartlarını, geçici ve kati iskân yerlerini belirlemek,
- b) Yerleştirme ve İskân programlarını hazırlamak,
- c) Göçmenleri üretici duruma getirmek için gerekli tedbirleri almak,
- d) Ahıska Türklerinden Türkiye'ye gelmek isteyenleri tespit ve buldukları yerler ile Türkiye'ye hareket edecekleri bölgelerden toplanmalarını temin etmek, hareket sırasında iâşe, ibate ve sağlık konularında yapılacak işlemleri planlamak, buldukları yer ülke yetkilileri ile koordinasyonu sağlayacak ön heyet oluşturmak,

¹⁰ 15.08.2013 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3835.pdf> adresinden erişim sağlanmıştır.

e) Ön heyetin yapacağı giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskân masrafları için sağlanan ödeneğin miktarını belirlemek,

f) Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak.

Üst komisyonun kararları görevli Bakanın onayı ile kesinleşir.

Madde 4 – Göçmenlerin kendilerine ait zati ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu belgelenen her türlü eşya ve damızlık hayvan, bir defada Türkiye'ye getirilmek koşuluyla Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi dahil her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.¹¹

Madde 5 – Göçmenlerin nakil ve iskân masrafları ile diğer giderleri için gerekli ödenekler öncelikle sağlanır. Bu ihtiyaçları karşılamak için, ilgili bakanlık ve kuruluş bütçelerinde mevcut veya yeniden açılacak tertiplere Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesinin ilgili tertiplerinden aktarma veya Kızılay'a ödeme yapmaya ve bunlarla ilgili diğer işlemleri yürütmeye, üst komisyonun alacağı kararlar doğrultusunda Maliye ve Gümrük Bakanlığı yetkilidir.

Madde 6 – Gerek Türkiye'de iskan edilecek ve gerekse Türkiye dışında, eski Sovyetler hudutları dâhilinde halen buldukları yeni devletlerde kalacak "Ahıska" Türklerinden Bakanlar Kurulunca tespit edileceklere çifte vatandaşlık statüsü sağlanır.

Geçici Madde 1 – (Ek: 18/2/2009-5838/19 md.)

1/1/2009 tarihinden önce ikamet tezkeresi almak suretiyle Türkiye'de ikamet eden Ahıska Türklerine bu maddenin yürürlüğünden itibaren 3 ay içinde müracaat etmeleri halinde; milli güvenlik açısından sakıncası olmamak şartıyla, 11/2/1964 tarihli ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ve diğer ilgili mevzuatta öngörülen şartlar aranmaksızın, başvuru tarihinden itibaren 6 ay içinde Türk vatandaşlığına alınarak çifte vatandaşlık statüsü sağlanır. Çifte vatandaşlık statüsü sağlananlar, Bakanlar Kurulunca belirlenen yerlerde iskân edilirler.

Madde 7 – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 8 – Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

¹¹ 21/4/2005 tarihli ve 5335 sayılı Kanununun 28 inci maddesiyle, bu maddede geçen "her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır." ibaresi, "Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi dahil her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır." şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

EK-6 Reşit Seyfatov'un Leonid Brejnev'e Mektubu

SSC-KP Genel Sekreti Yoldaş L.İ. Brejnev,

SSCB Yüksek Şurası 28.4.1956 ve 30.5.1956 tarihli kararları ve Sosyal Düzen Bakanlığı'nın 12. 6. 1968 tarih ve 375 numaralı emirleri gereğince bizler, Gürcistan SSR *Adigen, Ahalsih, Aspinzk, Bogdanov ve Akhalkalak* bölgesinden sürülmüş olan Türkler, işbu müracaatla SSC-KP Merkez Komitesi'nden ve bizzat Yoldaş L. İ. Brejnev'den vatanımıza dönmek için müsaadelerinizi arz ederiz.

Sovyet idarecileri kendilerinin çıkarmış oldukları kanunlara riayet etmek mecburiyetinde iken, vatanlarından sürülmüş bulunan Türklerin eski yerlerine iadesi hususunda hiçbir olumlu adım atmamışlardır. Şu hâlde kanunlar sadece teoride kalmakta olup birer aldatmacadan ibarettir. Biz Türkler, çekilmez sürgün şartlarından hâlâ kurtulamadık.

Vatana dönmek için yaptığımız müracaatlar, hapis cezalarıyla karşılanmaktadır. Enver Odabaşev, Ellez İzzetov ve Muhlis Niyazov, kanuna dayanarak 1944'te sürüldükleri topraklara dönmek için başvurduklarında, Sovyet yetkilileri tarafından hapse atıldılar. Ceza gerektiren başka hâlleri yoktu.

Dilekçe yazdılar, vatandaşlık hakları üzerinde ısrar ettiler ve SSCB idarecileri, doğruları söyledikleri için onları hapse attılar. Sovyet idarecilerinin yaptıkları ayrımcılıktan başka bir şey değildir. Yaptıklarını dünya kamuoyundan gizleyemezler. Sovyet topraklarında yaşayan Türklere çektirdikleri çileyi, onları kendi kirli ve iğrenç işlerine alet ettiklerini saklayamazlar.

Birleşmiş Milletler ve yabancı devletlere yaptığımız başvurunun sebebi, işte bu adaletsiz davranışlardır. Sovyet idaresinin tutumu bizi Sovyet devletini terk etmeye zorlamaktadır. Bu sebeple ben, Sovyet idarecilerinden ve şahsen sizden, Yoldaş L.İ.Brejnev, biz Türklere, Gürcistan SSC'ye dönüş için müsaadelerinizi arz ederiz. Büyük proleter şefi V.İ. Lenin'in halefi olarak meselemizi açıklıkla çözmenizi arz ederiz. Bu sizin elinizdedir. Sürgün şartlarına bir son vermek gerekiyor. Zorbalık iyi bir yol değildir, sosyal devleti sağlıklı bir sonuca götürmez.

14. 8. 1972
SSC-KP Üyesi

Reşit Seyfatov

Adres: K.B.ASSR, Urvan Bölgesi, Psikodskiy Sovhozu

EK-7 Reşat Seyfatov'un BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'e Mektubu

BM Genel Sekreteri Bay Kurt Waldheim,

Bizler, SSCB'de yaşayan ve vatanından sürülen Türkler, zorla çıkarıldığımız topraklara geri dönmeleri istenmeyenlerin Türkiye'ye gitmelerinin sağlanmasını rica ediyoruz. Sürgün durumundaki Türklerin SSCB'deki durumları oldukça ağırdır. Hükûmet nezdinde tutukluların durumu onlarınkinden daha iyidir. Serbest yaşamak ve normal gelişme için bize izin verilmiyor.

Ayaklar altında çiğnenmemiz için iki sebep vardır: Hem Türk'üz, hem de Birleşmiş Milletlere şikâyetimizi bildirmişiz! Sovyet önderleri, insan haklarına ait Birleşmiş Milletler Nizamnamesini tanımazlar ve ona uymazlar.

Bay Kurt Waldheim, kendinizi lütfen bizim yerimize koyun ve aşağılayıcı sürgünde çektiklerimizi anlayın. Bu, hiçbir suçu olmayan Türklerin SSCB'nin kötülüklerinden kurtarmak için gerek şahsen size, gerek bütün dünyada yaşayan bütün iyi niyetli insanların hepsine başvurumuzdur. Ayrıca SSC'de bulunan ve sürgüne tâbi tutulan Türklerin durumunu tahkik etmek üzere bir heyeti acilen buraya göndermenizi arz ederiz.

BM Güvenlik Konseyi'nden, siyasî tutuklu Enver Odabaşev, Ellez İzzetov ve Muhlis Niyazov'un serbest bırakılmasını rica ederiz. Bu kişiler 1971 Ağustosunda hapse atılmış bulunuyorlar. Sovyet adaletince onlara isnat edilen suç da, merak edilecek bir husustur.

14.8.1972

Reşit Seyfatov

EK-8 Reşat Seyfatov'un Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e Mektubu

Türkiye Başvekili Bay Ferit Melen,

Bizler, tahminen yarım milyonu bulan ve SSCB'de yaşayan Türkler, Sovyet devletinin değişik bölgelerinde ve steplerde mecburi iskâna tâbi tutulmaktayız. Durumumuz son derece ağırdır. Savaş esnasında bütün erkeklerimiz cephede iken, savunmasız ihtiyar, kadın ve çocuklarımız Orta Asya'ya sürüldü. Ev eşyamız ve hayvanlarımız yağmalandı. Evlerimiz Gürcülere verildi. 1944-1945 yıllarında 30.000 kadar insan açlık ve soğuktan öldü.

1944-1956 yılları arasında çok sıkı bir polis kontrolü altında tutulduk. Sayın Melen, bütün çektiklerimizi anlatmak uzun sürer...

Türk olan bizler, Türkiye'deki kardeşlerimizden ve şahsen sizden acil yardım beklemekteyiz ki, sürüldüğümüz vatanımıza dönelim.

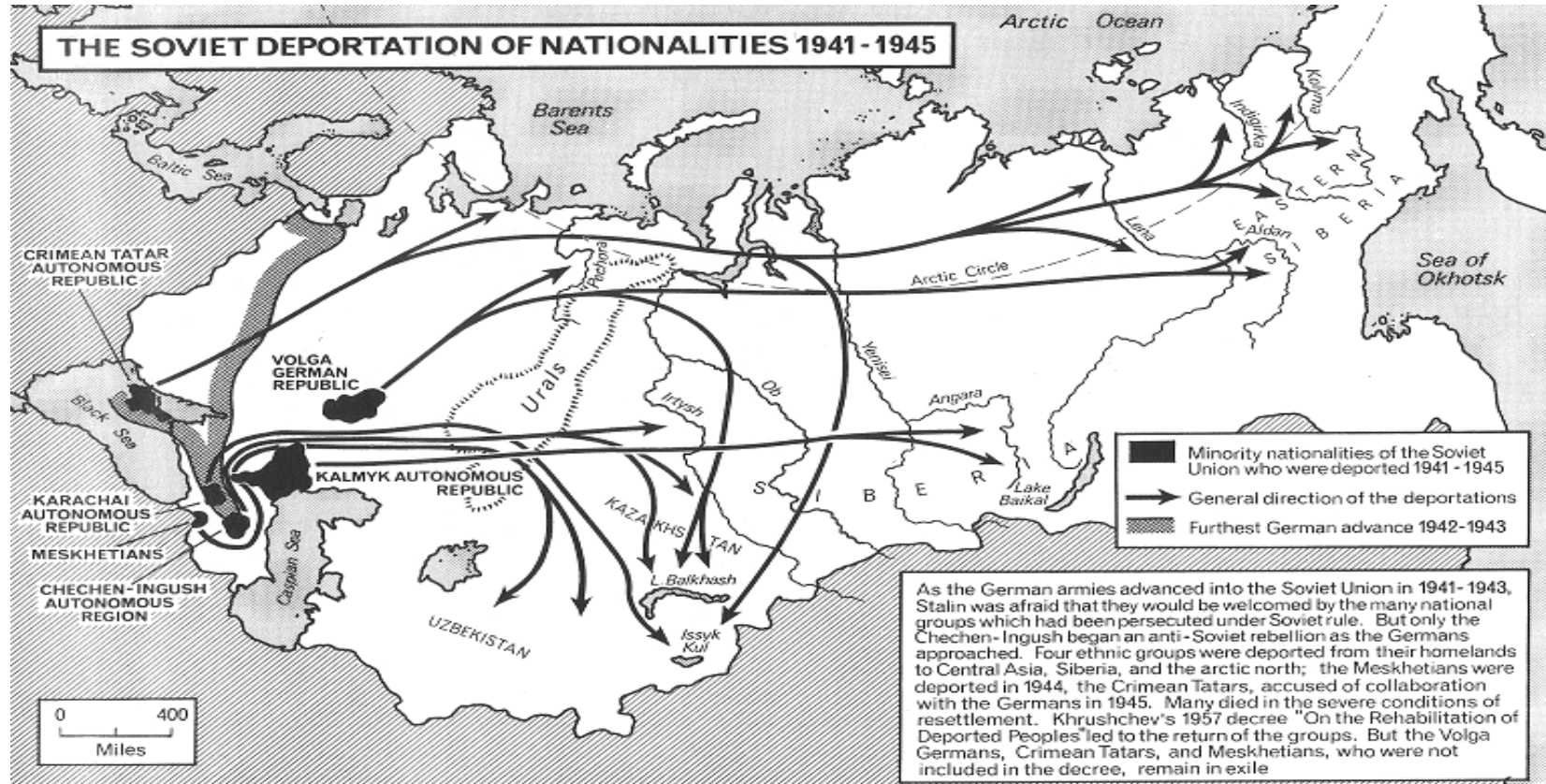
Bu mektubu yazarken, BM'ce 10.12.1948 tarihinde kabul edilen insan haklarıyla ilgili kanunu göz önünde bulundurdum.

Saygılarımla.

14.8.1972

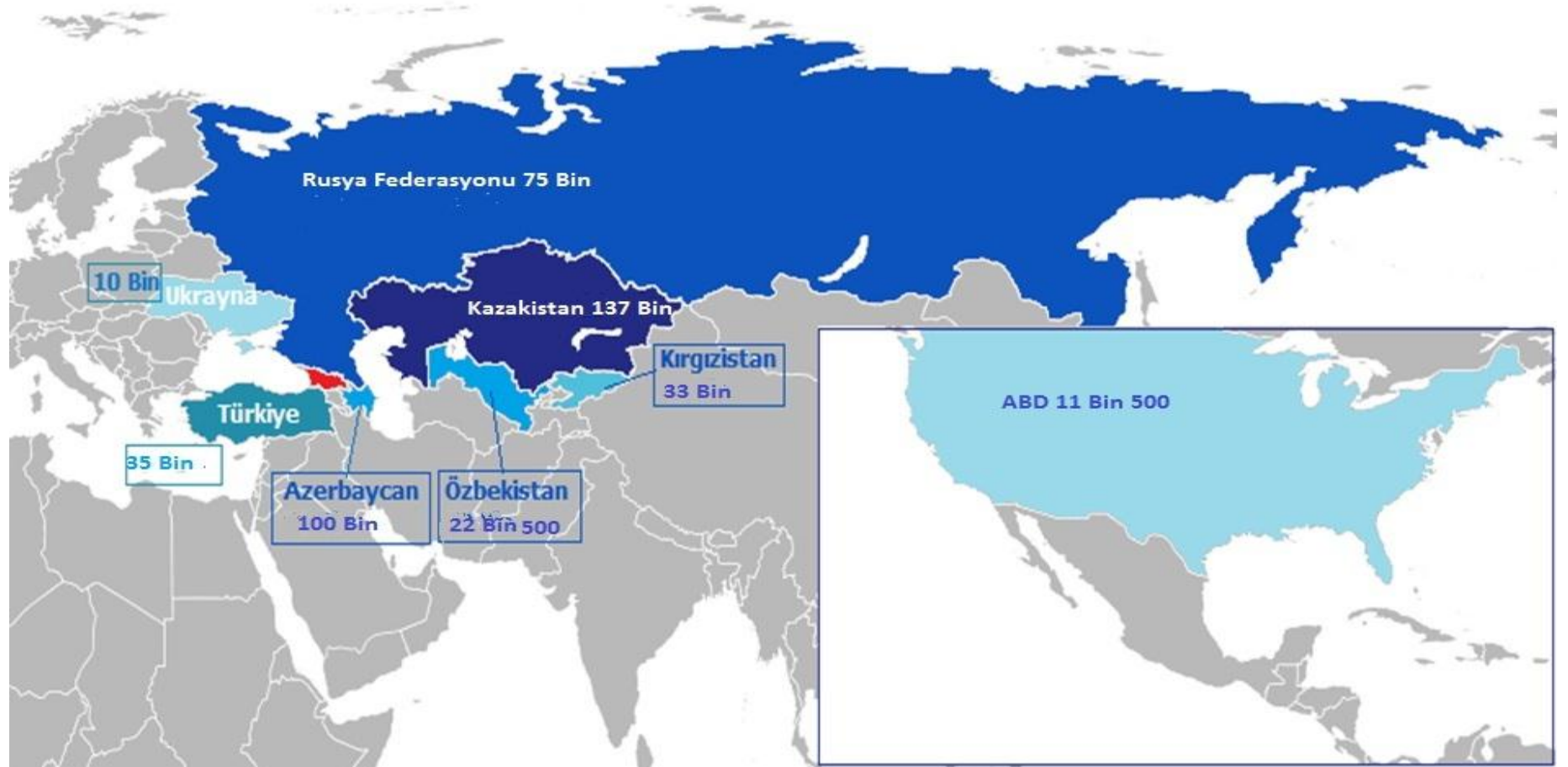
Reşit Seyfatov

EK-9: 1941-1945 Sovyet Sürgünleri Haritası¹²

¹² <http://www.geocurrents.info/place/russia-ukraine-and-caucasus/stalins-ethnic-deportations-and-the-gerrymandered-ethnic-map>
 adresinden 24.04.2014 tarihinde alınmıştır.

EK-10 Dünyada Yaşayan Ahıskalılar (Harita)¹³

¹³ Trier, T., Tarkhan-Mouravi, G., & Kilimnik, F. (2012). Meskhetians: Homeward Bound isimli kitaptan alınan veriler dilsiz haritaya işlenmiştir.

EK-11 Kronoloji¹⁴

1898: Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin kurulması.

22 Ocak 1905: Kanlı Pazar.

16 Nisan 1907: Lenin'in Rusya'ya dönmesi.

1912: Bolşevik Partisinin kurulması.

7 Kasım 1917: Ekim Devrimi.

3 Mart 1918: Brest-Litovsk Anlaşması ve Rusya'nın Birinci Dünya Savaşından çekilmesi.

30 Ekim 1918: Mondros Mütarekesinin imzalanması.

28 Aralık 1918: Türk Ordusunun Kafkasları terk edişi.

16 Mart 1921: Moskova Anlaşması ve Ahıska Bölgesinin Ruslara bırakılması.

1 Eylül 1939: İkinci Dünya Savaşının başlangıcı.

28 Ağustos 1941: Volga boyunda yaşayan Alman asıllı Sovyet vatandaşlarının topluca sürgün edilmesi.

Ekim 1941: İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordularının Kırım'a girişi. Bütün Kırım'ın işgali Temmuz 1942'de tamamlanmıştır.

Kasım 1941: Kırım'da Müslüman Komitelerinin kurulması.

27 Kasım 1941: Edige Kırmal ile Müstecip Ülküsal'ın Kırım Türkleri adına faaliyetlerde bulunmak üzere Almanya'ya gitmeleri.

11 Ocak 1942: Müslüman Komiteleri tarafından Azat Kırım gazetesinin yayınlanması.

28 Ekim 1943: Kalmık Türklerinin topyekûn sürgün edilmesi.

2 Kasım 1943: Karaçay Türklerinin topyekûn sürgün edilmesi.

23 Şubat 1944: Çeçen-İnguşların topyekûn sürgün edilmesi.

10 Nisan 1944: Kırım'ın yeniden Sovyet hâkimiyetine geçişi.

20 Nisan 1944: Kırım'da Alman işgali sırasında meydana gelen olayları tetkik etmek üzere Olağanüstü Devlet Komisyonu'nun kurulması.

¹⁴ <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=44> sayfasında yer alan ve Dr. Kemal Özcan tarafından hazırlanan "Sürgün Kronolojisi" başlıklı yazı temel alınarak genişletilmiştir.

11 Mayıs 1944: Kırım Türklerinin topyekûn sürgün edilmesini onaylayan Stalin imzalı Devlet Güvenlik Komitesi kararnamesinin yayınlanması.

18 Mayıs 1944: Kırım Türklerinin vatanlarından topyekun sürgün edilmesi.

29 Mayıs 1944: Sürgün Kırım Türklerinin Özbekistan'a geliş tarihi.

20 Temmuz 1944: Kırım'dan sürgün edilmesi unutulmuş Arabat Köyü'ndeki bütün Kırım Türklerinin eski bir geminin içine doldurulup, denizin en derin yerine gelindiğinde ambar kapaklarının açılıp geminin batırılarak Kırım Türklerinin katliama uğratılması.

30 Temmuz 1944: Kırım ÖSSC'nin lağvedilerek Rusya Federasyonu SSC'ne bağlı bir bölge statüsüne getirilmesi.

12 Ağustos 1944: Devlet Güvenlik Komitesi tarafından, Kırım'dan sürgün edilenlerin yerine Rusya ve Ukrayna'dan kolhoz işçilerinin getirilerek yerleştirilmesinin kabul edilmesi.

14 Kasım 1944: Ahıska Türklerinin topyekun sürgün edilmesi.

14 Aralık 1944: Kırım'daki Türkçe yer adlarının Rusça isimlerle değiştirilmesi.

26 Kasım 1948: Sürgün edilen Kırım Türklerinin vatanlarından ebedî olarak çıkarıldıkları ve onların bir daha vatanlarına geri dönme hakkı olmadığını belirten kararnamenin çıkması.

4 Mart 1953: Sovyet Devlet Başkanı Stalin'in ölümü.

21 Haziran 1953: Stalin'in sağ kolu, İçişleri eski Halk Komiseri Leonid Beriya'nın tevkif edilmesi.

23 Aralık 1953: Beriya'nın idam edilerek öldürülmesi.

19 Şubat 1954: Ukrayna'nın Rusya ile birleşmesinin 300. yıldönümü münasebetiyle Devlet Başkanı Hruşçev tarafından Kırım'ın Ukrayna'ya hediye edilmesi.

28 Nisan 1956: Kırım Türkleri üzerinden sürgün kısıtlamaları kaldırıldı. Ancak onlara vatanlarına dönüşlerine ile sürgün sırasında müsadere edilen mal varlıklarının iadesine izin verilmedi.

1 Mayıs 1957: Sürgünden sonra Kırım Türkçesi ile yayınlanan ilk gazete olan Lenin Bayrağı'nın çıkarılması.

11 Ekim 1961: Vatana dönüş için mücadele eden Kırım Türk Milli Hareketi mensuplarına yönelik ilk yargılamaların yapılması. Bu yargılamalar neticesinde Enfer Seferov ve Şevket Abdurrahmanov mahkum olmuşlardır.

Şubat 1962: Kırım Türk Gençlik Birliği kurma teşebbüsleri.

12 Mayıs 1962: Mustafa Kırımoğlu'nun ilk mahkûmiyeti.

Ağustos 1965: Kırım Türklerinin vatanları Kırım'ı turist olarak ziyaret etmelerine izin verilmesi.

5 Eylül 1967: Kırım Türklerinin diğer Sovyet vatandaşları ile eşit haklara sahip olduğunu, ülkenin diledikleri yerinde yaşama hakları bulunduğunu belirten Af Kararnamesi'nin yayınlanması. Yalnız kararnamenin "diledikleri yerde yerleşme hakkına sahipler" hükmü pratikte uygulanmamış ve onların Kırım'da yaşamalarına yine izin verilmemiştir.

21 Nisan 1968: Kırım Türklerinin ilk büyük protesto gösteri: Çirçik Mitingi.

20 Mayıs 1969: Kurucuları arasında Mustafa Kırımoğlu'nun da bulunduğu Sovyetler Birliği'nde İnsan Haklarını Savunma Teşebbüs Grubu'nun teşkili.

12 Ocak 1970: Mustafa Kırımoğlu ve Kırım Türklerinin dostu, insan hakları savunucusu şair İlya Gabay'ın yargılanarak mahkûm olmaları.

5 Şubat 1976: TRT tarafından Mustafa Kırımoğlu'nun mahkumiyeti sırasında 303 gün süren açlık grevinde öldüğü yönünde haber yayınlanması.

23 Haziran 1978: Kırım Türklerinin "Ebedî Meşalesi" olan Musa Mahmut'un vatanına dönüp yerleşmesi üzerine Kırım'daki Sovyet yönetiminin kendisini ve ailesini Kırım'dan zorla çıkarmak istemesi üzerine kendini yakması ve bunun sonucu olarak 28 Haziran'da hayatını kaybetmesi.

15 Ağustos 1978: Kırım'daki Sovyet polisine dilediğini Kırım'dan çıkarma yetkisi veren Yeni Pasaport Kanunu'nun kabulü.

14 Kasım 1986: Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin, sürgüne ve çeşitli baskılara maruz kalan bütün toplulukların haklarını kısıtlayan bütün hükümlerin ortadan kaldırılarak, bu halklara haklarının ve itibarlarının iade edildiğini ve bütün bunların devlet garantisi altına alındığını açıklayan deklarasyonunun yayınlanması.

23 Temmuz 1987: Moskova Gösterileri üzerine Sovyet Devleti tarafından Kırım Türklerinin meselelerinin çözülmesi için bir komisyonun kurulması.

21-29 Temmuz 1987: Kırım Türklerinin Mustafa Kırımoğlu önderliğinde Moskova'da yaptığı gösteriler.

23 Nisan - 2 Mayıs 1989: Taşkent'in Yangiyul ilçesinde yapılan Kırım Türk Milli Hareketi Teşkilatı toplantısı sonunda Mustafa Kırımoğlu'nun başkanlığa seçilmesi.

10-12 Haziran 1989: Kırım Türk Milli Hareketi Teşkilatı'nın Mustafa Kırımoğlu başkanlığında Kırım'daki ilk toplantısını yapması.

23 Mayıs 1989: Fergana Olayları

29 Ocak 1990: Kırım Türklerinin sorunlarının çözülmesi amacıyla yeni bir Devlet Komisyonu'nun kurulması.

12 Şubat 1991: Kırım ÖSSC'nin Ukrayna'ya bağlı olarak yeniden kurulması.

26 -30 Haziran 1991: II.Kırım Tatar Milli Kurultayı Vatan Kırım'da Akmescit'te toplandı. Kurultay'da Kırım Tatarlarını temsile yetkili en üst organ olarak 33 kişilik Kırım Tatar Milli Meclisi seçildi ve başkanlığa Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu getirildi.

24 Temmuz 1991: SSCB Bakanlar Kurulu'nun "Kırım Türklerinin Kırım'a Düzenli Bir Şekilde Dönmeleri Ve Orada Kendileri İçin Gerekli Şartların Oluşturulmasınınin Devlet Garantisi Altına Alınması" hakkında kararname kabul etmesi.

13 Kasım 1991: Ukrayna Vatandaşlık Kanunu'nun Kabulü.

1 Aralık 1991: Ukrayna Bağımsızlık Deklarasyonu'nun oylanarak kabul edilmesi.

27 Mart 1994: Kırım'da yapılan seçimler sonrasında Kırım Tatar Milli Kurultayı'nın belirlediği, 14 Kırım Tatar Milletvekili sürgünden sonra ilk defa Kırım Parlamentosuna girdi.

Eylül 1994: Rusya ile Gürcistan arasında Ahıskalıların geri dönüşüne ilişkin protokol.

Aralık 1996: Gürcistan Devlet Başkanlığının "Gürcistan'dan Sürgün Edilen Mesketlerin Geri Dönüşü İle İlgili Yasal ve Sosyal Sorunları Çözmek İçin Devlet Programı Oluşturulması Hakkında" Kararnamenin yayınlanması.

14 Mart 1999: "1940'lı Yıllarda Gürcistan'ın Güneyinden Sürgün Edilen Nüfusun Rehabilitasyonu ve Geri Dönüşü İçin Hükümet Komisyonu Oluşturulmasına Dair" Kararname.

29 Nisan 1999: Gürcistan'ın Avrupa Konseyine üye olması.

1 Ocak 2008: "20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliği Tarafından Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden Zorla Sürgün Edilen İnsanların Geri Dönüşü Hakkında" kanunun yürürlüğe girmesi.

KAYNAKÇA

Web Sayfaları

Mlliyet Gazetesi. (1990, 04 01). www.milliyet.com.tr:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=mesket&isAdv=false>
adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi İnternet Sitesi. (2013, 06 12). <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17288&lang=en> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 11 15).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=7915&lang=EN&search=Nzk2MA==> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 11 15).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9240&lang=EN> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 11 15).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16793&lang=en> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 11 15).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11019&lang=EN> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 05 16).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16407&lang=en> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 05 16).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16470&lang=en> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 11 15).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=12471&lang=EN&search=MTIxMDk=> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 12 13).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10747&lang=EN> adresinden alınmıştır

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi. (2013, 05 16).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15369&lang=en> adresinden alınmıştır

- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi.* (2013, 05 16).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8431&lang=EN> adresinden alınmıştır
- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi.* (2013, 05 16).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16669&lang=en> adresinden alınmıştır
- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnternet Sitesi.* (2013, 05 16).
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=10779&lang=EN&search=MTA0NTE=> adresinden alınmıştır
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Ajansı.* (2013, 09 15). Chronology for Karachay in Russia:
<http://www.refworld.org/docid/469f38d2c.html> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 01). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0666400-90?test=4/UMfPEGznhh8tj.ZiBqPgfgHI4pMs80msh8Ie6> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 01). <http://zakon.nau.ua/doc/?code=192-90-%EF> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 2). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/627-92-%D1%80?test=4/UMfPEGznhh8tj.ZiBqPgfgHI4pMs80msh8Ie6> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 02). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/528-96-%D0%BF> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 01). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0628-98> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 05). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1447-99-%D0%BF?test=4/UMfPEGznhh8tj.ZiBqPgfgHI4pMs80msh8Ie6> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 06). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/618-2002-%D0%BF?test=4/UMfPEGznhh8tj.ZiBqPgfgHI4pMs80msh8Ie6> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 08). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/637-2006-%D0%BF> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 05). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1319-2009-%D1%80> adresinden alınmıştır
- Legislation of Ukraine.* (2013, 12 06).
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP020029.html adresinden alınmıştır

Legislation of Ukraine. (2013, 11 05). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/647-2011-%D0%BF> adresinden alınmıştır

Legislation of Ukraine. (2013, 05 16). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_090 adresinden alınmıştır

Legislation of Ukraine. (2013, 11 12). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/860_341 adresinden alınmıştır

Nationale Crimean Tatar Movement . (2013, 12 05). <http://www.ndkt.org/postanovlenie-km-sssr-ob-organizovannom-vozvrashchenii-krymskih-tatar-v-krymskuyu-assr.html> adresinden alınmıştır

Repatriation. (2013, 12 30). <http://www.repatriation.ge/index.php?m=6> adresinden alınmıştır

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnternet Sayfası. (2013, 10 01). <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-16252c.pdf> adresinden alınmıştır

haberler.com. (2014, 01 05). <http://www.haberler.com/gurcu-asilli-3-bin-turk-vatandasi-cifte-5180978-haberi/> adresinden alınmıştır

Yeni Şafak Gazetesi İnternet Sayfası. (2014, 01 15). <http://yenisafak.com.tr/gundem-haber/arinc-ahiska-turklerinin-yanindayiz-06.01.2013-453014> adresinden alınmıştır

Basılı Eserler

Abdülhamitoğlu, N. (1974). *Yüzbinlerin Sürgünü / Türksüz Kırım*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Aça, M. (2003). Orta Asya'da Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve . P. Akçalı, & E. Efeğil içinde, *Orta Asya'nın Sosyo – Kültürel Sorunları: Kimlik, İslâm, Milliyet ve Etnisite*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Akiner, S. (1986). *İslamic People of Soviet Union*. London: Kegan Paul International.

Aksakal, H. (2009). Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 23-30.

Altan, M. B. (2013, 12 26). *International Committee for Crimea*. International Committee for Crimea: <http://www.iccrimea.org/surgun/arabat.htm> adresinden alınmıştır

Arslan, H. Ç. (2001). *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları* . Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Sistem Ofset Basın.

Aslanapa, O. (1983). Kırım Tarihi. *Emel*.

Aslanbek, M. (1952). *Karaçayve Malkar Türklerinin Faciası*. Ankara.

Atmaca, T. (2009). *Sömürülen Topraklarda Sürgünler ve Soykırımlar*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

- Avşar, B. Z., & Tunçalp, Z. S. (1995). *Ahıska Türkleri-Sürgünde 50. Yıl*. Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- Aydınğün, A. (2013). Ahıska Türklerinin Dünyü Bugünü ve Yarını. *Yeni Türkiye*, 2665-2679.
- Aydınğün, İ. (2013). Kırım Tatarları. *Yeni Türkiye*, 1947-1958.
- B. M. (1997). *Dünya Mültecilerinin Durumu*. Ankara.
- Baddeley, J. F. (1995). *Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil*. İstanbul: Kayhan Yayınları.
- Bice, H. (2013, Temmuz 7). *STALİN'İN KAFKASYA VE KIRIM'DAKİ SÜRGÜN VE KATLIAM POLİTİKASININ BOYUTLARI*. KAMATUR:
<http://www.kamatur.org/index.php/makaleler/tarih/273-stal-kafkasya-ve-kirimdaksg-vekatlm- adresinden alınmıştır>
- Buz, S. (2004). *Zorunlu çıkış zorlu kabul : mültecilik*. Ankara: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği Yayınları.
- Carr, E. H. (2011). *Bolşevik Devrimi 1*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Çevik, A., & Ceyhun, B. (1995). *Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm*. İstanbul: Medikomat Matbaası.
- Demiray, E. (2012). Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 877-885.
- Dervişova, N. (2010). KIRGIZİSTAN OLAYLARI ve AHISKA TÜRKLERİ. *Bizim Ahıska*, 3-6.
- Devlet, N. (1985). 240 Kırım Türkünün Müracaatı. *Emel*, 4.
- Devlet, P. D. (2011). *Millet ile Sovyet Arasında*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- DİA Kırım Maddesi. (tarih yok). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Fisher, R. A. (1945). A Note on "Divide and Conquer". *The Journal of Negro History*, 437-438.
- Foster, J. B. (2002). *Savunmazsız Gezege*. Ankara: Epos Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göztepe, T. M. (2013). *Dağıstan Aslanı İmam Şamil*. İstanbul: Sebil Yayınevi.

- Özcan, K. (2002). Kırım Türklerinin Sürgünü. *Türkler* (s. 205-221). içinde Ankara: Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Özcan, K. (2007). Stalin Döneminde Sürgünler. E. G. Naskali, & L. Şahin içinde, *Stalin ve Türk Dünyası* (s. 191-214). İstanbul: Kaknüs.
- Özdemir, H., & Kemal Çiçek, Ö. T. (2004). *Ermeniler: Sürgün ve Göç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Polian, P. (2003). *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapeşt: Central European University Press.
- Rıasanovsky, N. V., & Steinberg, M. D. (2011). *Rusya Tarihi*. (F. Dereli, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Richmond, W. (2008). *The Northwest Caucasus: Past, Present, Future*. Abingdon: Routledge.
- Sağır, A. (2010). Sosyal ve tarihsel bağlamda OŞ/Kırgızistana sürgün edilen Batumlu Türklerin sosyal yapısı.
- Sağır, A. (2012). *Zorunlu Göçler Sürgünler ve Yol Hikayeleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sağır, A. (2012b). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Göçün Sosyo-Politiği: Sovyet Rusya Örneği. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 359.
- Şahin, E. (2007). Kuzey Kafkas Cumhuriyetinin İlanı. *Kafkasya Araştırma ve Analiz*, 4-14.
- Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih 2. cilt*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Sarısr, S. (2006). *Demografik Oyun: Sürgün*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncıları.
- Sezgin, M. N., & Ağacan, K. (2003). *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Sheehy, A. (1971). *The Crimean Tatars and Volga Germans: Soviet Treatment of Two National Minorities*. Londra.
- Sumbadze, N. (2013, 11 05). *International Policy Fellowships*. <http://www.policy.hu/sumbadze/Nana--Meskhetians5.html> adresinden alınmıştır
- Svante, E. C. (2000). *Small Nations and Great Powers: A Study of Etnopolitical Conflict in The Caucasus*. Richmond: Curzon Pres Limited.
- Taşdemir, T. (2005). *Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Tavkul, U. (1993). *Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tavkul, U. (2002). *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Tavkul, U. (2003). Sovyetlerden Günümüze Karaçay-Malkar'da Etno-Politik Durum ve Siyasi Gelişmeler. U. Tavkul, & Y. Kalafat içinde, *Karaçay-Balkarlar; Tarih, Toplum ve Kültür* (s. 182-204). Ankara: Karam Araştırma ve Yayıncılık.
- Tavkul, U. (2013). Rusya'nın Gölgesinde Üç Devir: Karaçay-Malkar Halkının Siyasi Kaderi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2707-2735.
- TDK. (2013, 09 03). [www.tdk.gov.tr](http://tdk.gov.tr). 09 03, 2013 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5225dd90c0e3b1.74716305 adresinden alındı
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tellal, E. (2001). Mirsait Sultan Galiyev. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 105-133.
- Timur, N. (2011). *Folklor ve İdeoloji/ Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları 1917-1958*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Trier, T., & Khanzhin, A. (2007). *The Meskhetian Turks at a Crossroads*. Berlin: Transaction Publishers.
- Trier, T., Tarkhan-Mouravi, G., & Kilimnik, F. (2012). *Meskhetians: Homeward Bound*. Tiflis: European Center For Minority Issues.
- Uehling, G. L. (2007). Thinking about Place, Home and Belonging among Stalin's Forced Migrants: a Comparative Analysis of Crimean Tatars and Meskhetian Turks. T. Trier, & A. Khanzhin içinde, *The Meskhetian Turks at a Crossroads* (s. 610-635). Berlin: Transaction Publishers.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ülküsal, M. (1976). *II. Dünya Savaşında Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası*. İstanbul: Kurtulmuş Matbaası.
- Uravelli, O. (tarih yok). Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü. *Bizim Ahıska*, 8-10.
- Vernadsky, G. (2009). *Rusya Tarihi*. (D. Mzrak, & E. Ç. Mızrak, Çev.) İstanbul: Selenge.
- Wimbush, S. E., & Wixman, R. (1975). The Meskhetian Turks: A New Voice in Central Asia. *Canadian Slavonic Papers*, 293.
- Yandarbiyev, Z. (2013, 09 15). *İHH*. İHH Web Sitesi: <http://cecenistan.ihh.org.tr/varolus/surgunlerdiyari/surgun.html> adresinden alınmıştır
- Yerasimos, S. (2000). *Türk-Sovyet İlişkileri*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Yunusov, A. (2002). Ahıska Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk. *Türkler*, 877-885.
- Yürükel, S. M. (2004). *Batı Tarihinde İnsanlık Suçları*. İstanbul: Avcıol Basım.

- Yuval-Davis, N. (2008). Aidiyetler: Yerlilik İle Diaspora Arasında. Ü. Özkırmırlı içinde, 21. *Yüzyılda Milliyetçilik* (s. 139-158). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zeyrek, Y. (2002a). *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Zeyrek, Y. (2002b). Ahıska ve Ahıska Türkleri. *Türkler*. içinde Ankara: Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Zeyrek, Y. (2013). Ahıska ve Ahıska Türkleri Meselemiz. *Yeni Türkiye*, 2680-2685.